

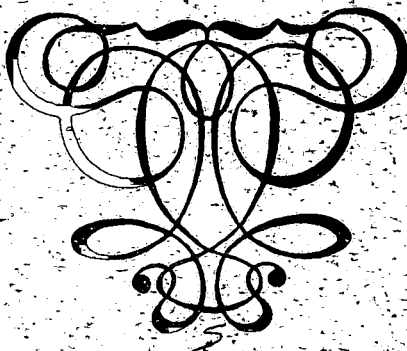
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Gerhard Leibholz, Den tyska statsrättslärans nuvarande ställning.
— Bo Enander, Kring 1827 års statsrevision. — Folke Lindberg,
Axel Oxenstierna som riksdagstaktiker. — Översikter och med-
delanden: Konstitutionella och kommunala frågor vid 1931 års
riksdag. Av Sune Holm. — Några ord om statsrådsberedningen.
Av Birger Wedberg. — Internationella Unionen för Befolknings-
forskning. Av S. D. Wicksell. — Litteraturgranskningar: Johan
Åkerman, Om det ekonomiska livets rytmik. Anm. av Ragnar
Frisch. — Annuaire de l'institut international de droit public.
Anm. av Nils Herlitz.

ÅRG. 34

AUGUSTI 1931

HÄFT. 3

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet faget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrivs å hithörande områden, dels slutligen, mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeck-ska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalekonomi), professor WICKSELL (statistik) och professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund».

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1930.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELÄNDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världs-
åskådning. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübeckspundtullsböcker
och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt
kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. En redogörelse för svensk praxis.
1925. Pris kr. 5:—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. Några nationalekonomiska synpunkter.
1925. Pris kr. 1:—
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism.
1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT RÖHTLIEB: Johan Fischerström. En studie i upplysningstidens tankeliv.
1926. Pris kr. 4: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett system-
skifte inom svensk ståtshushållning. 1927. Pris kr. 8:—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grund-
läggning till 1900-talets början och deras förberedelse i 1800-talets tidigare
politiska tänkanide. 1928. Pris kr. 12:—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med
frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta-utskottet 1723—1756. En rättshistorisk undersök-
ning. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget.
Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskap-
liga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—

DEN TYSKA STATSÄTTSLÄRANS NUVARANDE STÄLLNING

AV PROFESSOR GERHARD LEIBHOLZ, GREIFSWALD

Under det sista decenniet har inom den tyska statsrättsläran liksom även inom de humanistiska vetenskaperna försiggått en djupgående förändring i de grundläggande metodiska åskådningarna.

Den tyska statsrättsvetenskapen har under de senaste årtiondena stått i rättspositivismens tecken. Karakteristisk för den härskande, om ock ej obestridda läran var Laband's¹ framställning av den tyska riksstatsrätten, en framställning som vann inflytande även i de romanska länderna, i synnerhet i Frankrike. Den labandska rättspositivismens metod var formallogiskt konstruktiv. Enligt den bestod det rättsvetenskapliga arbetet, »frånsett utforskandet av de gällande positiva rättsakterna, den fullständiga kännedomen och behärskningen av det till behandling föreliggande materialet, utslutande i en rent logisk tankeverksamhet . . . Alla historiska, politiska och filosofiska synpunkter» voro enligt denna åskådning »utan betydelse för ett konkret rättsmaterials dogmatik».

Denna metod saknade vid tiden för sitt första framförande på 1880-talet så till vida ej ett visst berättigande, som den dels medförde en vetenskapens rensning från en del ej till saken hörande, framför allt nationalekonomiska inslag, dels riktade sig mot den även i Tyskland utbredda s. k. begreppsjurisprudensen, som ur ofta godtyckligt konstruerade begrepp sökte härleda vissa slutsatser, vilka föregåvos vara juridiska, men i själva verket voro politiska. Metoden gick emellertid längre och förde genom borteliminering av alla teleologiska och sociologiska synpunkter till en innehållslös formvetenskap. Författningsnormernas inre mening liksom deras andliga sammanhang med tidens strömningar diskute-

¹ Laband, Das Staatsrecht des deutschen Reichs, 5. Aufl., 4 Bde, 1911—14. Jfr för närmare karakteristik av denna rättspositivism framför allt Triepel, Staatsrecht und Politik, 1927, s. 8 ff.

rades avsiktligt ej längre. Varje politisk synpunkt vid den juridiska begreppsbildningen förkastades. I stället nöjde man sig med formella kompetensavgränsningar och systematiseringar, generaliserande abstraktioner och subsumtioner, formallogiska begreppsanalyser och begreppssynteser. Idealet för denna rättspositivistiska åskådning består i en logisering och matematisering av rättsvetenskapen, i enlighet med vad som i den tyska statsläran f. n. eftersträvas framförallt av Kelsen, Labands testamentsexekutor. För Kelsen och hans skola är juridiken helt enkelt ett slags »den totala rättsföreteelsens geometri». Den nykantiska Marburgerskolan, som icke från den kantiska filosofien övertagit dess naturrättsligt metafysiska moment¹ och som redan den ville göra rättsvetenskapen till en de humanistiska vetenskapernas matematik, får genom Kelsen, som står under bestämmande inflytande av denna skola, sitt program slutgiltigt genomfört.

Även hos Kelsen — och det ännu radikalare än hos Laband — är varje värdebetonad politiskt sociologisk problemställning à priori utesluten, då den anses överskrida gränsen för rättsvetenskapen, som bör vara en normativ, ren vetenskap. Alla kausala synpunkter uteslutas såsom något för rätten främmande och hänvisas till varandets sfär, som icke längre är föremål för rättsvetenskaplig betraktelse. I denna anda för Kelsen och den av honom ledda Wiener-skolan sedan två årtionden en ihållande kamp mot den metodiska synkretismen i juridiken, mot varje införande av andra än rent logiska synpunkter i den juridiska begreppsbildningen och i rätts-satsernas utläggning.

Denna rationalistiska rättspositivism med labandsk-kelsensk prägel har fört till en oerhörd förkrympning och förtunning av den juridiska världsbilden. Ty det som kvarstår av den rena rättsläran är intet annat än en logiskt konstruerad vrångbild av den i verkligheten förefintliga rättsordningen. Genom avlägsnandet av allt sakligt innehåll kvarstå endast rent formella, dimmiga endimensionella begrepp, som visa sig lika ofruktbara i praktik som i teori. Rätten har såsom enbart form berövats allt andligt innehåll. Gentemot statsrättslärans alla verkliga problem befinner sig denna från värden

¹ Jfr närmare framför allt E. Kaufmann, Kritik der neukantischen Rechtsphilosophie, 1921, s. 5 ff., 52 ff.

bortseende formalism i ett tillstånd av fullkomlig hjälplöshet. Logik och icke rättsvetenskap eller — om man med Kelsen gör rättsvetenskap och logik identiska — »rättsvetenskap utan rätt» är sålunda det enda som produceras av Kelsen och den rena rättsläran. Med endast filosofiska kategorier kan man emellertid ej få grepp om de rättsliga sakförhållandena. Därför kunde Heller¹ angående Kelsens 1925 publicerade Allgemeine Staatslehre med rätta fastslå, att den i själva verket ej bevisar annat än att en sådan är omöjlig med den rent juridiska metodens hjälpmedel, samt att Kelsens största förtjänst bestod i att ha fört den logistiska rättspositivismen inom statsläran ad absurdum.

Om de här påvisade konsekvenserna av den rena rättsläran icke alltid framtråda tydligt i litteraturen, beror detta avgjort därpå, att den rättslogiska metoden i immanent motsats till sina egna förutsättningar ofta icke handhaves konsekvent, utan att saken ovidkommande sociologiska eller eljest teleologiska moment införas² och liksom i begreppsjuridiken logiskt omotiverbara politiska värdeomdömen läggas till grund för begreppsbildningen. Så t. ex. bygger faktiskt den rena rättsläran i stor utsträckning på ett hypostaserande av rättsstatligt liberala grundsatser, på samma sätt som Labands statsrätt i betydande mån ej är något annat än ett dylikt delvis på liberalistiskt underlag byggt fastslående av den bismarckska statsrätten.

Mot denna Labands och framför allt Kelsens logistisk-rättspositivistiska formalism, som växt fram ur de sista årtiondenas jämviktssläge och ville verka lugnande genom objektiviteten hos det föregivet logiskt-matematiskt beräkningsbara, har inom den tyska statsrättsvetenskapen för ungefär ett decennium sedan till följd av krig, sammanbrott och revolution en reaktion uppstått.³ Denna har hand i

¹ Krisis der Staatslehre i Archiv für Sozialwissenschaft, Bd 55 (1926), s. 300 ff.

² Belägg hos Heller, Archiv für Sozialwissenschaft, Bd 55, s. 305, E. Kaufmann, Kritik s. 22 ff.

³ Jfr framförallt följ. skrifter: E. Kaufmann, Kritik der neukantischen Rechtsphilosophie, 1921; Binder, Philosophie des Rechts, 1925; Heller, Archiv für Sozialwissenschaft, Bd 55, s. 289 ff. och Bemerkungen zur rechts- und staats-theoretischen Problematik der Gegenwart i Archiv für öffentl. Recht, N. F., Bd 16, s. 321 ff.; Holstein, Von Aufgaben und Zielen deutscher Staatsrechtswissenschaft i Archiv des öffentl. Rechts, N. F., Bd 11, s. 1 ff. och Reichsverfassung und Staatsrechtswissenschaft 1929; Jerusalem, Das Problem der Methode in der Staatslehre i Archiv des öffentl. Rechts, N. F., Bd 15, s. 161 ff.; Smend, Ver-

hand med den av E. Kaufmann levererade kritiken av rättspositivismens filosofiska grunder, den nykantska rättsfilosofien, åter fört till ett analyserande av vårt rättstänkandes grundvalar. I det följande skola de viktigaste, för närvarande mer eller mindre omstridda problemens art för sig i korthet avhandlas.

Till att börja med gäller det då frågan, om rättsvetenskapen faktiskt enligt sitt objekt endast är en ren normvetenskap eller även omfattar varandets sfär. Den för närvarande inom den tyska statsläran med rätta övervägande företrädda uppfattningen går ut på att rättens väsen visserligen uteslutande är ett »skola», men att rätten samtidigt är förankrad i det reella varandets sfär, att alltså till ett rättsvetenskapligt betraktelsesätt hör ej endast vad som genom rätten normativt fordras av individerna, utan även huru normerna förhålla sig i verkligheten. Varje rättsordning är således tillika något reellt givet, ett vara. I denna mening går tendensen hos den tyska statsrättsvetenskapen för närvarande ut på att giva en bild av den gällande författningsrätten, som ej endast är normativ, utan också vilar på humanistiskt sociologiskt underlag.¹ En enbart normativ bild skulle i enlighet härmed vara lika otillfredsställande som en, som reducerade rätten till sociologi, närmare bestämt rent empirisk sociologi.

Endast ur en sådan mera vidsträckt synpunkt kan man klarlägga författningsnormernas nära förbindelse med de sociologiska strömningar, vilka de ha att tacka för sin tillkomst. Först genom kunskapen om hur författningen i det konkreta livet fungerar blir överhuvudtaget en full och levande förståelse av författningsrätten möjlig.

Därigenom att på detta sätt författningen liksom överhuvud varje rätt betraktas som förankrad samtidigt i börats och varats

fassung und Verfassungsrecht, 1928; Triepel, Staatsrecht und Politik 1927; Thoma, Handbuch des deutschen Staatsrechts, Bd 1, 1929, s. 4 ff.; Schwinge, Der Methodenstreit in der heutigen Rechtswissenschaft 1930; Koellreutter, Reichstagswahlen und Statslehre 1930. Jfr dessutom även Die Veröffentlichungen der deutschen Staatsrechtslehrervereinigung, H. 3 u. 4 (1927—28), och här särskilt referaten av E. Kaufmann och R. Smend samt, om än ej metodiskt medvetet kritiskt, E. Schmidt, Verfassungslehre 1928, vidare Leibholz, Archiv des öffentl. Rechts, N. F., Bd 12, s. 1 ff. och Das Wesen der Repräsentation 1929, s. 13 f.

¹ Jfr härvid framför allt R. Smends skrifter, i synnerhet »Verfassung und Verfassungsrecht» (1928).

sfär, blir det tillika förståeligt, varför även ett rent statistiskt betraktelsesätt ensamt för sig måste förbliva otillfredsställande. Ett sådant vore tillräckligt vid en enbart normativ inställning, sådan som den för rättspositivismen egendomliga, som inskränker sig till fixeringen av innebörden i en rättssats, vilken denna sedan bibehåller, tills den till innehållet ändras eller upphäves. Men så snart den levande verkligheten drages inom området för författningsrättsliga analyser, måste det statiska betraktelsesättet kompletteras med det dynamiska. Ty rätten är icke något i sig färdigt utan något evigt flytande, ständigt i utveckling statt. Så till vida befinna sig staten och författningen i en ständig förnyelseprocess. Smed har t. o. m. betraktat denna process, för vilken han använder termen *integration*, som statens grundläggande livsföreteelse och ställt den i mittpunkten av sitt 1928 utgivna arbete om författning och författningsrätt.

Men även ett uteslutande dynamiskt betraktelsesätt är icke berättigat, då det ej förmår att tillfredsställande förklara de i den skrivna rätten förefintliga statiska elementen. Normbyggnaden kan icke uteslutande orienteras efter verkligheten, lika litet som det sociologiskt givna kan bedömas endast och allenast efter de bestående normerna. I stället måste man stanna vid att säga, att den av rätten normerade verkligheten kan motsvara eller motsäga den normativa bilden, men att också möjligheter till ömsesidiga relationer bestå mellan båda sfärerna. En norms betydelse kan t. ex. förändras genom verkligheten, ifall normens ordalydelse tillåter olika möjligheter att värdesätta denna. Vid val av metod i ett givet sammanhang kan man således endast genom kombinationen av statistiskt och dynamiskt betraktelsesätt göra rättvisa åt den relation i form av med- eller motverkan eller ömsesidigt ingripande, som förefinnes mellan principiellt statisk norm och dynamiskt liv.

Berättigandet av ett sådant betraktelsesätt, som omfattar vara och böra, statik och dynamik, kan emellertid lika litet bevisas logiskt, som stats- och rättsvetenskapens övriga grundläggande läror, vilka med hänsyn till objektet uteslutande inskränka sig till den rent normativa böra-sfären utan närmare analys och framställning av den sociologiska verkligheten. I sista hand rör det sig

här om principiella, logiskt obevisbara viljeavgörelser. Att därvid den förtjänar att föredragas, vilken, såsom här visats, med varandra förenar vara och böra, statik och dynamik, beror ej på den rationella bevisbarheten hos dess premisser, utan uteslutande därpå, att ett ensidigt betraktelsesätt ej förmår giva en omfattande bild av det verkliga rättslivet.

Rättspositivismen i Tyskland har vidare under de sista åren skakats i sina grundvalar av en alltmera växande rörelse, som i sin tydning av förhållandet mellan stat och rätt avviker från den traditionellt positivistiska uppfattningen. Kelsens formal-logistiska rättspositivism har även här dragit de sista tänkbara konsekvenserna. Han har identifierat stat och rätt med varandra¹ och därmed i samma mån förvanskat stat och rätt. Ty staten är även för ett rättsvetenskapligt betraktelsesätt icke ett enkelt komplex av börasatser, utan samtidigt också — här visar sig åter otillåtligheten av den rättsvetenskapliga bildens begränsning till det enbart normativa — en konkret andlig organism, en ideel totalitet, med vilken individen på det intimaste är korrelativt förenad. Å andra sidan är rätten icke nödvändigtvis identisk med staten. Vore detta fallet, så kunde rätten erhålla vilket innehåll som helst, och alla stater, även despotierna, måste med samma rätt betecknas såsom rättsstater som t. ex. de moderna liberalistiskt byggda massdemokratierna. I motsats till denna uppfattning tränger för närvarande inom den tyska statsrättsläran, i anslutning till och såsom en utveckling av Gierke's² åskådningar, den åsikten alltmera igenom, att det vid stats- och rättssamhället är fråga om två skilda, av varandra oavhängiga sociala samhällskretsar, vardera med sin egen grundläggande substans.³ För visso är ännu alltjämt och med rätta den läran härskande, att stats- och rätts-samhälle i stor utsträckning täcka varandra. Ännu idag ställer sig staten principiellt i rättens tjänst och omvänt rätten principiellt i statens tjänst. Men detta ömsesidiga förhållande mellan stat och rätt är icke något alltomfattande eller överhuvudtaget

¹ Jfr Kelsen, *Der soziologische und juristische Staatsbegriff*, 1922.

² Se särskilt Gierke, *Die Grundbegriffe des Staatsrechts* 1915, s. 30 ff.

³ Jfr t. ex. Smend, *Verfassung*, s. 98 ff.; Tatarin-Tarnheyden, *Festgabe für Stammler*, 1926, s. 542 ff.; von Hippel, *Archiv des öffentl. Rechts*, N. F., Bd 18, s. 86 ff.

något för begreppet nödvändigt. Även den fullkomliga rättsstaten känner en fri, av rätten obunden politisk sfär. Man kan exempelvis tänka på det som är specifikt för regerandet liksom vidare på vissa politiska samhällen, t. ex. despotierna, och inom den politiska sfären diktaturstaterna, vilka icke tillika äro rättsligt grundade samhällen eller i varje fall ej behöva vara det.

Ur denna principiella uppfattning uppstå i detaljerna viktiga och nya synpunkter, som stå i motsats till rättspositivismen och äro av betydelse framförallt för statsakternas rättsliga kvalificering, i synnerhet för lagbegreppet. Även med hänsyn härtill har Kelsen genom identifiering av stat och rätt dragit de sista konsekvenserna av positivismen. Lagarna äro för den rena rättsläran ständigt och överallt rättsakter, oberoende av sitt konkreta innehåll. I motsats härtill följer av uppfattningen om stat och rätt såsom två självständiga samhällskretsar, att lagarna icke äro rättsakter, utan snarast endast akter av statssamhället, alltså politiska våldsakter, som ha makten att tacka för sin giltighet. Detta utesluter dock ej, att sådana akter med avseende på den yttre säkerheten verka ordningsbevarande. Detta faktum berättigar emellertid ej, såsom rättspositivismen med åberopande av rättssäkerhetsidéen axiomatiskt vill göra gällande, till en slutsats om den rättsliga innebörden av de i lagform utfärdade statsakterna. Även diktaturen och despotien förmå genom sina lagar och andra åtgärder verka ordningsbevarande. Rätt bliva dessa akter, framför allt lagarna, i verkligheten först därigenom, att rättsmedvetandet hos ett konkret folksamhälle erkänner dem som rättsakter och legitimerar dem som rätt. Skola alltså lagarna framställa materiellt bindande rätt och icke vara rena maktyttringar, måste de till sitt innehåll vara orienterade efter rättens idé, efter det som står bakom rätten. Ty en legitimering av en politisk våldsakt är endast möjlig, om rättssamhället erkänner statsakten som rättsligt motiverad. På så sätt stå stat och lag under rätten och får naturrättsidéen såsom kunskapen om en högre ordning något evigt förblivande (E. Kaufmann).¹

Likväl är det felaktigt att i denna uppfattning av stat och rätt

¹ Veröffentlichungen der Vereinigung der Staatsrechtslehrer, Heft 3, s. 3 ff., 20 ff.

se ett återupplivande av den rationalistiska naturrätten. Ty i motsats till denna medgives nu, att rättvisan icke är tillgänglig för ett allmängiltigt preciserande av innehållet. Snarare är rättens idé likaväl som andra värden oupplösligt förbunden med själva livet och genom denna sin relation till materien stadd i ständig utveckling. Den positiva rätten har på så sätt en evig uppgift. Det rör sig om dess fortskridande närmande till rättsidén, om ett upprepat utsönrande och avskiljande, när rätten i sin konkreta form icke längre motsvarar rättsidén. Kort sagt, rättvisans väsen innesluter samtidigt det problem, att den endast kan uppenbara sig i begränsad form, att rättsidén är otänkbar utan denna relation till materien, men på samma gång utgör ett evigt flytande, en oändlig mångfald. Äro emellertid möjligheterna till spänning mellan idé och materia och därmed rättsidéns konkreta yttringsformer oändligt mångfaldiga, så kunna icke — och detta är en principiell olikhet med naturrätten — till innehållet för all framtid bestående, positivt giltiga rättssatser härledas ur rättvisans idé.

Denna lagens anknytning till rätten är i en rättsstatsdemokrati i och för sig en självklar sak. Så länge ännu den möjligheten finns, att lagen endast är en politisk akt och ej tillika till sitt innehåll är rätt, och så länge alltså rätts- och statsamhället kan splittas genom lagen, som dock faller de viktigaste avgörandena inom ett folksamhälle, så länge äro ej heller de rättsstatliga grundvalarna hos ett politiskt samfund säkra.

Denna gentemot positivismen revolutionära omläggning av rättstänkandet har slagit igenom i den tyska statsrättsläran som följd av den förändrade tolkningen av den i Weimarförfattningen förefintliga satsen, att alla statsborgare äro lika inför lagen (Art. 109 Abs. 1 R.V.).¹ Vid striden om tolkningen av denna sats gällde det i sista hand frågan, huruvida det finns rättsprinciper, som stå

¹ Jfr härtill Leibholz, Die Gleichheit vor dem Gesetz 1925 och Archiv des öffentl. Rechts, N. F., Bd 12, s. 1 ff., där vidare litteraturhänvisningar finnas, framförallt till arbeten av Triepel, E. Kaufmann, Aldag, Nawiasky, von Hippel. Vilken principiell betydelse likhetssatsen har även för den tjeckoslovakiska författningsrätten, har nyligen klargjorts på komparativ grundval genom den på djupet gående utmärkta monografien av Krejčí, Základní práva občanská a rovnost před zákonem 1929, och kommer även ytterligare att diskuteras på tyska juristmötet i Tjeckoslovakiet 1931.

över lagrätten och vilka även lagstiftaren är underkastad. Enligt den förut härskande läran voro likhetssatsens normadressater de rättstillämpande instanserna, d. v. s. domstolar- och förvaltningsmyndigheter, vilka hade att på lika sätt i likartade fall, utan anseende till person bringa lagarna till verkställighet. Denna positivistiska lära byggde på antagandet, att lagarna, som skola bringas till verkställighet av en myndighet, också alltid innehålla materiellt förpliktigande rätt. Efter den uppfattning, som för närvarande behärskar statsrättsläran, bindes även lagstiftaren genom likhetssatsen. Likt skall behandlas lika, olikt olika. I sista hand betyder detta intet annat än lagstiftarens bindande till rättsidén. Över lagstiftningskompetensens hela område har härmed den lagstiftande makten, d. v. s. riksdagen, författningenligt fått sig ålagd förpliktelsen att orientera sig efter rättfärdighetstankens utompositiva måttstock. Lagstiftarens fria prövningsrätt är således rättsligt begränsad. Han kan icke förfara efter behag, godtyckligt, han får icke missbruka sin prövningsrätt. Först härmed är rättsstatsidén, om man nämligen fattar den icke med positivismen som rent formell, utan som materiell, förd till slut.

Har i de moderna rättsstatsdemokratierna själva grundlagen, vare sig uttryckligt eller genom en oskriven författningssats, bundit lagen vid rättsidén, så kan man säga, att lagarna, om de kommit till författningenligt, samtidigt även innehålla materiellt bindande rätt. Ty författningen själv erkännes i demokratien av rättssamhället alltid såsom en rättsskapande och positivt förbindande akt. Annorlunda uttryckt: den för rättslig legitimering erforderliga transformationen av en lag till en rättssats är i den rättsstatliga demokratien beroende av lagstiftningsförfarandets formella och materiella författningenlighet. Annorlunda förhåller det sig möjligen inom diktaturen, då grundsatsen ifråga här icke på samma sätt som inom demokratien av rättssamhället erkännes som bindande rätt. Här kan därför mycket lättare den frågan uppdyka, huruvida en konkret lagstiftningsakt endast är ett politiskt avgörande, d. v. s. en ren våldsakt, eller den därutöver även äger rättsskapande betydelse, då författningen såsom tilläventyrs utgörande en ren maktordning icke kommer i betraktande som grundval för den rättsliga legitimeringsprocessen.

Hela detta frågekomplex sammanhänger icke nödvändigt med domstolarnas prövningsrätt. Lagstiftarens bindande genom en överpositiv rättsordning är möjlig, även om domstolarnas prövningsrätt är positivrättsligt utesluten. I varje fall torde man kunna säga, att i en rättsstatsförfattning presumptionen är för och icke emot domstolarnas prövningsrätt, såvida ej motsatsen följer av författningens vilja eller intention. I en demokratisk rättsstatsförfattning är det principiellt domarens uppgift att vaka över, att lagstiftaren håller sig inom de författningensliga gränserna och därmed också inom ramen för likhetssatsen och rättsidén. Likväl finns det vissa gränser för denna domstolarnas prövningsrätt. De på rättvisan baserade avgöranden, som den lagstiftande makten har att fälla inom ramen för rättsidén, äro fria omdömesbeslut, som lämna vidsträckt utrymme för hänsyn till det ändamålsenliga. Så långt området för denna lagstiftningsmaktens fria prövningsrätt räcker, är en domstolarnas efterprövning utesluten. Först där lagstiftningsmakten icke respekterar detta områdes gränser, där den alltså gör sig skyldig till missbruk eller godtycke, vidtar domstolens korrektiv med eventuell påföljd, att den ifrågasvarande lagen betraktas som en nullitet eller lämnas utan användning. Förhållandet är fullkomligt detsamma som i förvaltningsrätten, där förvaltningsdomstolarna icke heller ha att ingå i prövning av förvaltningsmyndigheternas fria bedömande, de ändamålsenlighetssynpunkter, som varit bestämmande för deras beslut, utan endast eventuellt missbruk av den fria prövningsrätten. Skulle domaren icke beakta dessa gränser, och skulle han göra anspråk på att få pröva även de lagstiftande instansernas motivering vid deras utövande av det fria bedömandet, då skulle de mellan lagstiftning och rättstillämpning uppdragna gränserna utsuddas och domaren bliva lagstiftare. En sådan omkastning av den givna ordningen skulle komma i strid med den moderna statens struktur, enligt vilken inom demokratien de parlamentariska församlingarna och icke domaren ha att träffa de för folksamhället bestämmande avgörandena.

Slutligen skiljer sig den nuvarande tyska statsläran även avgjort från den formal-logistiska rättspositivismen i Labands och Kelsens mening genom valet av den metod, som kommer till använd-

ning vid såväl den juridiska begreppsbildningen som tolkningen av rättssatserna. Hela den tyska statsrättsläran (frånsett Kelsen), även i den mån den ännu är i labandsk mening formellt positivistiskt inställd, är för närvarande enig därom, att en begrepps- bildning, en konstruktion, en tolkning av en rättssats icke är möjlig genom det naturvetenskapliga begreppsbildningssättet och blott med användande av logikens satser, utan fordrar ett tillskott av värdeomdömen.¹

Tydligast visar sig måhända detta ifråga om rättssatser, vilkas ordalydelse icke är otvetydig, exempelvis Weimarförfattningens satser om grundrättigheterna, vilka till följd av sin allmänna avfattning tillåta rättslogiskt skilda, ofta varandra motsatta uppfattningar. Den i detta fall uppenbart otillräckliga rättslogistiska metoden ersättes numera allmänt av den s. k. intresseavvägningens metod, sådan den för ett tiotal år sedan programmatiskt infördes i den tyska statsrättsläran framförallt av Triepel och Thoma. För att t. ex. till innehållet närmare bestämma en grundrättighets giltighetsområde, undersöker man, vilket rättsintresse som efter författningstagarens vilja skulle skyddas genom ifrågavarande bestämmelse, om det förefinnes andra av författningen skyddade intressen, om dessa ha högre värde än det genom den berörda grundrättigheten skyddade intresset, för att så alltefter resultatet av denna värdesättning av intressena giva den ifrågakommande bestämmelsen en vidare eller trängre betydelse. På detta sätt arbeta t. ex. de f. n. ledande kommentarerna till Weimarförfattningens grundrättigheter,² och man har träffande för dessa formulerat satsen, att av flera med avseende på ordalydelse samt dogm- och uppkomsthistoria förenliga folkningar av en grundrättighetsnorm alltid den är att föredraga, som förmår att starkast utveckla den juridiska verkningkraften hos den ifrågavarande normen (Thoma).³

¹ Jfr i detta sammanhang närmare de nämnda arbetena av Triepel, Thoma, Schwinge ävensom det nedan omtalade arbetet av von Hippel.

² Die Grundrechte und Grundpflichten der Reichsverfassung, utgiven av Nipperdey, 3 Bd, 1929—30; Anschütz, Kommentar zur Reichsverfassung, 10. Aufl., 1929; Poetzsch-Hefter, Handkommentar der Reichsverfassung, 3. Aufl. 1928.

³ Thoma i den nämnda av Nipperdey utgivna Kommentar der Grundrechte, Bd 1, s. 9.

Denna intresseavvägningsmetod, som avgjort vilar på införandet av värdebetonade lämplighetssynpunkter, gäller icke blott för tolkningen av i och för sig flertydiga rättssatser, utan även eljest, t. ex. vid bedömandet av frågor, som avsiktligt icke blivit avgjorda av lagstiftaren, utan vilkas lösning överlåtits åt vetenskap och praxis. Så t. ex. har i Weimarförfattningen frågan angående domstolarnas prövningsrätt lämnats öppen. Eftersom en apriorisk lösning icke är tänkbar varken i den ena eller den andra riktningen, så har man måst avgöra frågan efter den omnämnda teleologiska metoden och faktiskt på detta sätt bejakat den på grund av Weimarförfattningens rättsstatliga struktur.

Lika betydelsefull är denna teleologiska metod för den för bestämda konkreta ändamål tillskurna konstruktiva juridiken. Såsom Triepel övertygande påvisat,¹ förmår denna icke med den intellektualistiska metoden ensamt, utan tillskott av värdeomdömen, nå fram till ett förnuftigt resultat.

Likaledes äro även de juridiska ändamålsbegreppen värdebetonade, vilka mestadels uppställas med hjälp av denna konstruktiva juridik eller skapas av lagstiftaren efter bestämda lämplighetssynpunkter för bestämda konkreta ändamål. Det är t. ex. rent teleologiska betraktelser, som på detta sätt ha fört till den i läran om den felaktiga statsakten gängse begreppsskillnaden mellan akternas nullitet och överklagbarhet.² Denna skillnad beror icke på något annat än på den olika värdesättningen av de mer eller mindre tungt vägande brister, som in concreto vidlåda den felaktiga statsakten.

För närvarande har sålunda inom den tyska statsrättsläran den teleologiska metoden nästan fullständigt utträngt den logistisk-positivistiska.

För statsrätten har detta faktum ännu en särskild betydelse, då de värdeomdömen, som måste tillkomma vid tolkning av författningssatser ävensom vid ändamålskonstruktioner och ändamålsbegrepp, äro av särskild, närmare bestämt politisk natur. Ty

¹ Triepel, Staatsrecht und Politik, s. 21 ff., 32.

² Jfr t. ex. von Hippel, Untersuchungen zum Problem des fehlerhaften Staatsakts, 1924, som uttryckligen betecknar sig som ett bidrag till en teleologisk rättstolkningsmetod.

stats- och författningsrätten kan icke frigöras från politiken, såsom rättspositivismen enligt Laband-Kelsen och den rena rättsläran ville göra troligt. Den är snarare en särskild rättsart, nämligen integrationsrätt enligt det av Smend i den tyska statsrättsläran införda begreppet integration, den är politisk rätt, emedan den »icke har något som helst annat objekt än det politiska». (Triepel).¹ De värdeomdömen, som därför måste införas i statsrätten, äro politiska värdesättningar.² Detta faktum utesluter icke att dessa värdeomdömen kunna bindas, nämligen genom de i själva grundlagen fastslagna värderingarna. Detta bindande kommer till uttryck i förpliktelsen till saklighet vid värderingen för författningstolkaren liksom för domaren. Avlägsnar man sig från denna inställning, uppstår faran att granskaren inskjuter sitt eget partipolitiskt bestämda värdeomdöme och med uppgivande av sitt personliga ställningstagandes neutraliserande tendensiöst förfalskar den gällande rätten. Denna fara föreligger emellertid i lika hög grad hos den logistiska positivismen och hos den typiska begreppsjurisprudensen, vilka skilja sig från det teleologiska betraktelsesättet endast genom att i detta fall kläda det politiska värdeomdömet i det rent juridiskas täckmantel.

Detta metodiskt teleologiska betraktelsesätt, som behärskar det nuvarande rättsvetenskapliga tänkandet,³ räcker dock ännu ej till för att verkligen göra rättsbegreppens humanistiskt vetenskapliga karaktär fullständigt evident. Visserligen har kontakten med livet, vilken fordrades av rättsvetenskapen liksom av vetenskapen överhuvud, men vilken förstörts av den formellt logiska rättspositivismen, blivit återställd genom den allsidiga inriktningen mot en värdebetonad teleologisk metod. Men många och just centrala företeelser inom rättslivet förmår detta betraktelsesätt ej förklara. Ty det finns i rättslivet icke blott godtyckligt uppställda ändamåls-

¹ Triepel, Staatsrecht und Politik, 1927, s. 12; jfr även Smend, Festgabe für Kahl, 1923, s. 19; Bilfinger, Verfassungsrecht als politisches Recht, i Zeitschrift für Politik, Bd XVIII (1929), s. 28 och Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Bd 1 (1929), s. 58, 72.

² Jfr isynnerhet Laun, Der Staatsrechtslehrer und die Politik i Archiv des öffentl. Rechts, N. F., Bd 4, s. 148 ff., framförallt s. 162.

³ Ang. straffrätten jfr t. ex. Schwinge, Teleologische Begriffsbildung im Strafrecht, 1930; Gruenhut, Methodische Grundlagen der heutigen Strafrechtswissenschaft i Festgabe für Frank, 1930, Bd 1, s. 8 ff.

begrepp, utan även väsensbegrepp, vilka skilja sig från de rena ändamålsbegreppen just därigenom, att deras väsen ej kan träffande kännetecknas med hjälp av ändamålsenlighetssynpunkter. Begrepp sådana som t. ex. staten, det politiska, suveräniteten, parlamentarismen, regeringen, representationen, demokratien, för att blott nämna några offentlig-rättsligt relevanta begrepp, kunna till deras väsen icke riktigt konstrueras med hjälp av den teleologiska metoden. Ty de äro tidlösa, entydiga och till substansen oföränderliga väsen. Därigenom skiljer sig analysen av dessa väsensbegrepp från deras rättfärdigande, vilket senare städse är möjligt under de mest skilda synpunkter och även tillåter »ändamålsmetamorfoser och strukturförändringar» (Thoma). Metodiskt kan man få en inblick i dessa begrepps väsen endast genom det av Husserl inaugurerade fenomenologiska betraktelsesättet, vilket av andra, särskilt Scheler och Litt, redan överförts på förklaringen av de överindividuella sociala samhällssammanhangens innebörd. Så långt är också juridiken beroende av den fenomenologiska ideriktningen,¹ och den fenomenologiska metoden måste därför komplettera den teleologiska.

Den konkreta användningen av denna fenomenologiska metod leder inom statsrättsläran därhän, att väsendet hos en i varat rotad empirisk form göres evident genom ett på denna form riktat materiellt intuitivt seende. Därigenom blir denna samtidigt avklädd sina bihang av historiska tillfälligheter och dess utomhistoriska väsens nödvändighet påvisad. Det genom sådana väsensanalyser från allt oväsentligt renade, konkreta kunskapsobjektet är representant för den särskilda totalitet, som med en lags nödvändighet ligger till grund för och genomlyser alla individuella företeelser, vilka göra anspråk på att tillhöra den såsom väsen likartade totaliteten. Endast på detta sätt förklaras de genom singulärt grundlagd väsenskunskap vunna insikternas anspråk på generell giltighet och den inre lagenligheten hos empiriskt bundna och dock utöver densamma ledande insikter i väsendet.

Dessa insikter i väsendet kunna i detalj ha avseende på något värdefullt, något värdeindifferent, något värdemotsatt, de äro följ-

¹ Jfr härtill och till det följande Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation*, s. 18 ff.

aktligen icke med nödvändighet positivt värdebetonade. Man kan beteckna dem som aprioriska, om det är tillåtet att använda detta begrepp även då det är fråga om visserligen rationellt icke bevisbara, men genom en materiellt intuitiv väsensanalys till evidens bragta kunskaper, vilka såväl logiskt som substantiellt föregå den erfarenhetsvärld, genom vilken de förmedlas.

Dessa till det varande bundna aprioriska insikter behöva ej vara faktiskt kända. Snarare manifesteras de sig så att säga väsensenligt genom sig själva, oberoende av om de verkligen äro kända, liksom av om en reell kännedom om dem överhuvudtaget är möjlig.

Ej heller får man på något sätt tänka sig dessa insikter formalistiskt. Ty det är farligt att söka pressa det i sin helhet ofta icke alls på uttömmande sätt begripliga väsendet hos en företeelse i en till synes avslutad formell definition. Kunskap om väsendet för lika litet som kunskapen om tinget till begreppsformalism.

Även den omständigheten, att den reella giltigheten av stats-teoretiska insikter kan vara begränsad till tid och rum, upphäver lika litet dess aprioriska transpositiva karaktär, som denna t. ex. sättes i fråga av det faktum, att det mestadels först är en konkret historisk situation, som ger anledning till en närmare väsensanalys. Ty väsensbegreppens begränsning till tid och rum bevisar endast, att dessa ännu icke ha i konkret form förbundet sig med den historiska verkligheten, eller att deras förbindelse med densamma åter blivit löst. Den transpositiva karaktären hos väsensbegreppen visar sig däri, att de, i den mån den positiva rätten tar hänsyn till dem, redan förefinnas såsom något givet och ej skapas först genom rätten. Så till vida kan den positiva rätten inför en vidsträcktare betraktelse icke göras begriplig utan att också den utompositivrättsliga sfärens struktur medtages. Även här visar det sig åter, att lagstiftaren icke är den enda skaparen av rätten, utan att det finns en mångfald av framförallt institutionella rättssatser, vilka icke äro mindre förpliktande än den positiva rätten, fastän de icke stå att läsa i någon lagbok — satser som härflyta ur sakens natur, ur institutionernas väsen, ur de allmänna föreställningarna om vad som är rättfärdigt.

Nödvändigheten av en sådan metodiskt-fenomenologisk och icke naturrättslig-rationalistisk inställning, som ensamt möjliggör en

verklig förståelse av statsrättslärans centrala begrepp, gäller ej blott för den offentliga rätten, utan för hela rättsvetenskapen. Sådana begrepp som kontrakt, köp, äktenskap, egendom, straff, offentlig anstalt, ämbetsman t. ex. äro icke rena ändamålsbegrepp, som kunna fyllas med ett fullständigt godtyckligt innehåll, utan institutionella väsensbegrepp, som äro entydiga i sin struktur och till sin substans framträda endast med hjälp av det i varat orienterade fenomenologiska betraktelsesättet.

Detta utesluter ej, att väsensbegreppen, därigenom att de ställts in i en konkret given historisk omgivning, äga en egen historisk struktur och bära en alldeles bestämd prägel. De idealtypiska begreppen äro till följd av sin förbindelse med de konkret samhällliga sammanhangen aldrig påvisbara i sin renhet, utan modifieras städse genom den historiska verkligheten i den ena eller andra riktningen. På så sätt förete väsensbegreppen allt efter sin konkreta yttringsform betydelsefulla avvikelser. Sålunda kan man t. ex. närmare arbeta fram de olika formerna av demokrati, den antika och den moderna, och försöka att analysera dem var för sig; man kan inom politikens begrepp utsöndra de konkreta motsatser av religiös, nationell eller ekonomisk natur, som i verkligheten bestämma det politiska livet; man kan vid analys av representationens väsen fastställa de konkret ideella nationella samhällsvärden, som bringas till existens genom de folket representerande instanserna. En sådan inom den historiska verkligheten orienterad konkret individuell åskådning är vid den fenomenologiska strukturanalysen av i varat bundna väsensbegrepp icke blott icke utesluten, utan rent av nödvändig, om man, med tanke på att begrepp och verklighet höra samman, vill skissera upp en verkligt levande bild av rättslivet och icke borteliminera det personliga från hela den juridiska världsbilden.

Nödvändigheten av en på detta sätt använd fenomenologisk metod har icke ännu blivit commune bonum inom den tyska statsrättsläran, även om kännedomen därom på den allra sista tiden börjar tränga igenom.¹ Detta framgår kanske tydligast av tidens

¹ Jfr framför allt S m e n d, *Verfassung*, s. 4 ff.; kanske även E. K a u f m a n n, *Staatsrechtslehrervereinigung*, Heft 3, s. 2 ff.; L e i b h o l z, *Das Wesen der Repräsentation* a. a. o. med vidare litteraturuppgifter; S c h e u n e r, *Die Regierung, Untersuchungen über Politik, Gewaltenteilung und Verfassungsrecht* 1931, Avd. I Kap. II.

talrika stats- och författningsteoretiska skrifter, vilka visserligen mången gång ej äro medvetet kritiska i metoden, men utmärka sig genom en intuitivt politisk kraft i fenomenologisk mening. På detta sätt har en mängd centrala, i det varande förankrade väsensbegrepp inom statsrättsläran, t. ex. parlamentarismen, det politiska, representationen, regeringen, ånyo blivit på ett djupgående sätt diskuterade. Särskilt skrifterna av C. Schmidt och R. Smend ha en framstående del i detta återupplivande av ett allmänt stats- och författningsteoretiskt medvetande, som tack vare rättspositivismen gått förlorat.

Såsom en sammanfattning kan ungefär följande sägas om metodfrågans nuvarande ställning inom den tyska statsrättsläran och i den tyska rättsvetenskapen överhuvud.

Den ensidigt logistiska rättspositivismen, som nått sin höjdpunkt i den rena rättsläran, är död. Rätten bör icke fattas såsom blott normativ, utan såsom samtidigt rotad i varat. Vill man ej godtyckligt pressa samman den juridiska världsbilden och utestänga en humanistiskt vetenskaplig diskussion av just de centralaste problemen och begreppen i rättsvetenskapen, så måste varats sfär, i den mån den är rättsligt relevant, tagas med i den rättsvetenskapliga betraktelsen. Allt efter problemets ställning och läge är den metod, som bör användas, olikartad, bör en statisk eller dynamisk måttstock anläggas. En enda metod förmår således icke på samma sätt erbjuda universalmedlet för alla rättsvetenskapliga undersökningar; fastmera måste det till användning kommande tillvägagångssättet varje gång anpassas efter det särskilda problemets egenart. Sätillvida är den så förkättrade methodsynkretismen i rättsvetenskapen helt enkelt nödvändig. Därvid har man för närvarande i detaljerna redan enats om att vid tolkning, konstruktion och ändamålsbegrepp principiellt sätta den teleologiska rättsvärderande åskådningen i stället för den konstruktivt logistiska metoden. Endast när det gäller de idealtypiska väsensbegreppen, till vilka räknas icke blott, i logisk-naturrättslig mening, de rent normativa begreppen (såsom Kelsen vill), utan även och framförallt de i varat förankrade begreppen, måste den teleologiska metoden ersättas med den fenomenologiska. Därvid är, såsom visats, den

humanistiskt vetenskapligt skolade juristens uppgift icke begränsad endast till en apriorisk analys av väsensbegreppen, utan också samtidigt inriktad på att visa, hur dessa väsensbegrepp manifesteras sig i den historiska verkligheten, och hurudan deras särskilda historiska struktur är.

Hand i hand med denna vändning till humanistiskt vetenskapligt tänkande inom den tyska statsrättsläran har också uppfattningen av förhållandet mellan stat och rätt blivit en annan. Stat och rätt stå enligt den f. n. rådande uppfattningen icke i ett identitetsförhållande, utan äro två självständiga samhällskretsar, som stå jämbördiga emot varandra. Staten framstår icke längre som helt enkelt skapare av rätten, utan närmast blott som skapare av politiska akter, vilka först genom rättssamhällets legitimering bli rättsakter. En stat, som tillika vill befinna sig inom rätten, d. v. s. vara en rättsstat, kan detta endast genom att underkasta sig rätten. Den positiva rätten är därvid intet annat än uttryck för den varje gång genom lagstiftning konkretiserade rättsidén, vilken i rättsstaten binder alla instanser, lagstiftningsmakten inbegripen. Sålunda visar sig även här, liksom i förändringen av den metodiska grundvalen, såsom resultat av den kris, till vilken en överdriven rättspositivism bragt den tyska statsrättsläran, ett medvetet anknytande till transpositiva måttstockar, till en överpositiv rättsordning, vilket ensamt förmår garantera en rättsvetenskaplig åskådning i verklig kontakt med livet.

KRING 1827 ÅRS STATSREVISION¹

AV FIL. LIC. BO ENANDER, STOCKHOLM

Vår nuvarande statsrevision kan med viss rätt sägas vara en frukt av 1809 års författningskris. För grundlagsstiftarna tedde det sig 1809 som ett oeftergivligt krav att rättsligt skydda ständernas kontrollerande myndighet och samtidigt draga upp gränserna för huru långt denna myndighet fick sträcka sig och inom vilka områden av statslivet det tillkom ständerna att utöva sin granskningsrätt. Denna fordran på granskning och kontroll tillgodosågs på två sätt, dels genom J.O.-institutets upprättande, dels genom skapandet av en verklig statsrevision. I regeringsformen nämnes väl ej den senare institutionen men i 1810 års R.O. talas det om, att riksen's ständers revisorer skola »öfverse och granska Stats-Werkets Banquens och Riksgälds Contoirets tillstånd, styrelse och förvaltning; likväl hvad Stats-Werket angår utan rättigheter at meddela föreskrifter eller förändringar besluta».² Här stadgas alltså för första gången om den utan tvekan viktigaste delen av revisionens befogenhet, granskningen av statsverkets tillstånd och förvaltning. Denna granskning, som Rydin kallat statsrevisionens politiska granskning,³ särskiljes i grundlagen noga från kontrollen över banken och riksgäldskontoret, som redan tidigare tillerkänts ständerna. Granskningen av statsverket lägges också inom vida snävare gränser än granskningen av riksdagens egna verk. Man var i denna punkt liksom i så många andra rädd för en återgång till frihetstidens obegränsade ständervälde och ville också här

¹ Föreliggande uppsats bygger i allt väsentligt på förf:s föredrag om Statsrevisionen och den liberala doktrinen under Karl Jöhänstiden, Statsvetenskapliga föreningen i Stockholm 8.11. 1929. Tyvärr har docenten Gunnar Hesseléns intressanta undersökning, Statsrevisorerna och den styrande makten (Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen, XVII s. 113—166) varit mig tillgänglig först, sedan uppsatsen förelåg i utarbetat manuskript.

² § 68 R.O.

³ Rydin, Svenska Riksdagen 2: 1, s. 331.

upprätthålla maktfördelningsprincipen. Om dessa tankegångar vittnar mycket tydligt ett memorial, som under 1809 års riksdag framfördes i borgarståndet, men vars författare var Hans Järta.¹ Det talas om vådan av att söka skapa en mer vidsträckt granskning av statsmedlens disposition än vad regeringsformen avsett och frihetstiden framhålles som ett varnande exempel i detta avseende. »Lika vådligt», skriver Järta, »som det blefve att låta en styrelse utan villkor, föreskrifvas af rikets beskattande ständer, sjelfmyndigt använda hela Massan af Statens medel, lika vådligt vore det att låta Riksens Ständer pröfva förvaltningen af dessa medel i dess minsta detaljer.»² Det är dylika motiv som ligga bakom riksdagsordningens snäva gränser för revisionens politiska granskningsrätt och vilka även tydligt återspegla sig i den första instruktionen för revisorerna. Och dessa synpunkter på riksdagens kontrollerande myndighet ha också väsentligt bidragit till att göra statsrevisionen till ett betydelsefullt irritationsmoment i Karl Johanstidens riksdagspolitik.

Den första instruktionen för riksdagens revisorer antogs och stadfästes 1812, men finnes redan såsom förslag i adelns protokoll vid 1810 års riksdag.³ Instruktionen är avfattad helt schematiskt och drager blott i stora drag upp föremålen för revisionens verksamhet samt stadgar om tidpunkten för revisorernas sammankallande och räckvidden av deras granskning. Man kan för övrigt inte undgå att få ett starkt intryck av att avsikten med denna tämligen ofullständiga instruktion varit att i tvistiga fall alltid kunna falla tillbaka på riksdagsordningens mer rigorösa bestämmelser. Revisorerne voro till antalet tjugofyra, sex från varje stånd. Valen av revisorer ordnade de fyra stånden efter eget gottfinnande, oberoende av varandra. Vid dessa val återfinner man hela ståndsriksdagens tungrodda maskineri. Adeln valde i allmänhet revisorer för närmast inträffande revision under pågående riksdag samt uppdrog åt riddarhusdirektionen att utse representanter för den därefter följande revisionen. Prästeståndets revisorer valdes stiftvis, sex stift

¹ Jfr Rexius, Striden om finansmakten under Karl XIV Johan, s. 23.

² Borgarståndets protokoll 1 sept. 1809.

³ Jfr Hagman, Den svenska statsrevisionens sammansättning och verksamhetsformen under tiden 1809—1866.

valde för varje revision vardera en representant. Hos borgarna voro valen än mer invecklade. Stockholms stads borgerskap valde alltid en revisor och de övriga valdes av städernas fem klasser, varvid inom varje klass enligt en antagen ordning en stad utsåg en representant. Vida enklare var bondeståndets val; där valdes revisorer vid pågående riksdag för samtliga revisioner intill närmast följande riksdag. Vid ordförandevalet tillämpades R.O:s bestämmelser angående ordförandeval i riksdagens utskott, d. v. s. den av adelns revisorer som innehade högsta riddarhusnumret var automatiskt revisionens ordförande. Revisorerna skulle av konungen sammankallas till konstituerande sammanträde den 15 september och revisionsförrättningen skulle vara avslutad under löppet av tre månader. Resultatet av revisorernas arbete, revisionsberättelsen, skulle förseglas och inlämnas till riddarhusarkivet för att sedan framläggas för ständerna vid närmast följande riksdag. Den arbetsordning, som tillämpades t. o. m. 1827 års revision, indelade revisorerna i tvenne avdelningar, en kansli- och en räkenskapsavdelning. Den förra granskade företrädesvis statsverkets tillstånd och förvaltning, den senare banko- och riksgäldsverken. På båda avdelningarna fördes detaljerade protokoll; alla beslut fattades emellertid vid plenisammanträden, där också revisionsberättelsen punkt för punkt genomgicks. Längre än till två års avslutade räkenskaper fick icke revisionen utsträcka sin granskning. Skulle revisorerna vid granskningen av statsverket anse sig behöva andra handlingar än de statskontoret lämnade, skulle de för varje särskilt fall avgiva en skriftlig begäran hos hovkansleren. Det kom sedan an på regeringen, om de begärda handlingarna utlämnades eller icke. Här lämnades alltså en mycket bred marginal för regeringens inflytande på revisionens arbete och frågan vilka handlingar revisorerna skulle få taga del av blev i lika hög grad som frågan om granskningens räckvidd ett stridsäpple mellan regering och riksdagsopposition. Från och med 1830 års revision tillämpades en annan arbetsordning, som jag emellertid kommer att behandla i ett senare sammanhang.

Man behöver endast ytligt betrakta denna nyskapade statsrevision för att förstå, att revisorernas arbete i hög grad hindrades genom otympligheten i revisionens sammansättning och arbetsfor-

mer. Trots att en nutida svensk statsrevision har ett vida större arbetsfält, torde Karl Johanstidens statsrevision hava satt ännu större krav på revisorernas arbetsförmåga. Genom ett k. brev 1818 medgavs revisorerna sålunda rätt att slippa granska tullverkets kassor, vilka därefter endast skulle revideras av statsutskottet. Vid den därpå närmast följande revisionen tolkade också en av revisorerna, den originelle prosten i Torsby Gustaf Lorents Siefvertsson, sin glädje över att ha »befriats från denna fruktansvärda granskning».¹ Men han vill också göra S.U. uppmärksam på, att utskottet verkligen begagnar sig av sin rätt att »få del av Tullverkets räkenskaper så att detta Werks Respectabla Corps får tillfälle att för sine Medborgare ådagalägga sin skicklighet att använda en uppbyren beivring».¹ Men det är givetvis inte endast de yttre formerna, som lägga hinder i vägen för revisionens arbete. Gunnar Rexius har sagt, att »Brännpunkten i den konstitutionella striden under Karl XIV Johan ligger på budgeträttens fält».² Och i denna budgeträttsliga konflikt spelar naturligtvis statsrevisionen en central roll. Rexius har också givit en skarpsinnig och uttömmande analys av statsrevisionen såsom medel och mål i denna strid om finansmakten mellan konung och riksdag och jag behöver här inte i detalj gå in på den närmare karaktären av de motsättningar som där gjorde sig gällande. Redan vid den första statsrevisionen, 1813, framträdde emellertid motsättningarna mellan regeringens och revisorernas egen uppfattning av revisionens mål och egentliga uppgift fullt tydligt. Som ordförande vid den första statsrevisionen tjänstgjorde Johan Henning Gyllenborg och samma post skulle han innehava i mer än tio år. Han var en man av utpräglat självständig hållning och hade haft sin barndom och ungdomstid under frihetstidens senare del och kom alltid att med en viss kylig skepsis betrakta det stora reformverket 1809. Utan tvivel har han i mycket bidragit till — utan att själv spela någon framträdande roll i det politiska livet — att redan från första början ge en viss mot regeringen oppositionell anstrykning åt statsrevisionen. Vid 1813 års statsrevision framhåller också revisionens ordförande vådan av den generella instruktionen för revisorerna av 1812. En

¹ Riksens ständers Revisorers Protocoller etc. 2 nov. 1812, RA.

² Rexius, Striden om finansmakten under Karl XIV Johan, s. 16.

fråga som Gyllenborg själv drager upp är den om revisionens räckvidd. Det var 1810 och 1811 års avslutade räkenskaper, som voro föremål för granskningen, men huru skulle revisorerna ställa sig inför Statsutskottets granskning av statskontorets räkenskaper av 1810, för vilka redan riksdagen beviljat decharge? Flera bland revisorerna, som själva varit medlemmar av 1810 års S.U. kunde meddela att utskottet aldrig ens sett statskontorets memorialböcker och endast på grundval av ett allmänt sammandrag av räkenskaperna givit sitt förslag om full ansvarsfrihet. Resultatet av revisorernas diskussion blev, att man icke ansåg sig på något sätt kunna anmärka mot vad en tidigare riksdag beslutat. Men bland reservationerna mot detta beslut märktes såväl ordföranden som den framstående riksdagspolitikern och ledamoten av prästeståndet, Mattias Stenhammar. Den senare förklarade sig »trygt öfverlemna åt hvart och ett opartiskt sinne att bedöma, om Riksens Ständers autorité, Statsförvaltningens heder och värdigheten af Revisorernas kall äro bättre bevarade med ett, hvare sig direct eller indirect tillkännagifvande att hvad man anmärkningsvärdt funnit har, man sett sig föranlåten att behålla inom sig själf».¹ Från dylika tankegångar kom man lätt in på en betydligt vidare syn på revisionens uppgift och mål än vad riksdagsordningen och instruktionen egentligen avsett. Redan vid den första statsrevisionen kan man, utan att pressa källorna för hårt, se en viss tendens att göra revisionsinstitutet till en riksdagens allmänna politiska granskningsnämnd. Stenhammar avslutar också sin reservation med att förklara sig övertygad »om Kongl. Maj:ts ömma omsorg, att genom det visaste användande af Statens medel allt mer och mer söka lindra ett folk som skall finnas mer betungat än mängden är i stånd att länge bära».¹ Man kan sålunda redan vid 1813 års statsrevision märka, huru granskningen av statsverket, den »politiska granskningen» skjutes fram före revisionens plikt att kontrollera ständernas egna verk, banken och riksgäldskontoret.

Det första decenniet under det nya statsskicket var i alldeles särskild grad en »menlöshetens tid». Pressen befann sig ännu på ett mycket outvecklat stadium, och den opposition, färgad av fransk eller engelsk liberalism, som framträdde vid riksdagarna, var föga

¹ Revisorernas prot. 7 dec. 1813, RA.

betydande. Men redan vid tiden för tronskiftet 1818 märkes en mer allmän kritik av regeringens politik från oppositionens sida. »Sanningens tid är kommen», hade Anders Danielsson dundrande deklamerat i konstitutionsutskottet. Livaktigheten i den politiska diskussionen blir nu också betydligt ökad. Oppositionen slår allt starkare vakt kring riksdagens kontrollerande myndighet och vågar sig även på en utbyggnad av organen för denna myndighet, vilken 1809 års grundlagsstiftare aldrig avsett. Tidigast kunna dessa tendenser iakttagas i fråga om J.O.-institutionen. Justitieombudsmannen blev för oppositionen »folktribunen» eller, för att citera Anckarsvärd, »en Rikens Ständers Vicarius, som skulle fylla luckan af representationens femåriga överksamhet»,¹ och vid 1823 års riksdag förklarade sig Anckarsvärd hysa förhoppningar om att ämbetet skulle »blifva en stadigvarande organ af representation».² Också Schwerin, som annars är betydligt försiktigare i sina uttalanden, gör sig till tolk för en liknande uppfattning och önskar, att J.O.-institutionen måtte bliva något mer än »ett rent juridiskt ämbete».³ Det må dock påpekas, att många inom oppositionens egna leder ställde sig skeptiska inför en dylik utveckling. Till dessa hörde i främsta rummet Johan Gabriel Rickert, som själv 1823 avsat sig uppdraget som justitieombudsman.

Liknande tendenser gjorde sig också gällande i fråga om statsrevisionen. Särskilt vid 1823 års riksdag gjorde oppositionen en stormlöpning mot regeringens uppfattning av revisionens räckvidd. Regeringens snäva tolkning av uttrycket »statsverket» i riksdagsordningen och 1812 års instruktion bröt sig skarpt mot oppositionens uppfattning. Resultatet av de tidvis mycket upprörda debatterna blev, att ständerna antogo en ny instruktion för revisorerna, vilken konungen dock vägrade stadfästa. I den nya instruktionen erhöles revisorerna bl. a. rätt att enligt § 30 R.O. anmäla försumliga ämbetsmän. Vidare medgav instruktionen revisorerna rätt att utsträcka granskningen till mer än två år och revisionen jämföres uttryckligen med riksdagens utskott. Vid 1825 års statsrevision ljöd

¹ Anckarsvärd, Försök att vinna upplysningar uti den bekanta handeln om Skepp utur Svenska Örloggs-Flottan (1825), s. 13.

² Jfr Ridderskapets o. Adels prot. Bil. 18 febr. 1823.

³ Se Rexius, a. a., s. 67.

också ekot från riksdagens debatter om statsrevisionens medel och uppgift. Gyllenborg, som var revisionens ordförande, anslöt sig i allmänhet till oppositionens uppfattning, sådan den framträtt vid den föregående riksdagen. I alla tvistiga punkter likställer han revisionen med riksdagsutskotten och hos flera av revisorerna märkes en stark känsla av att de på ett alldeles särskilt sätt äro »nationens ombud, på vilka hela folkets blickar äro riktade».¹ Tydligast visar sig dock den liberala oppositionens uppfattning av revisionen såsom ett slags mellan riksdagarna verkande utskott, till vilket riksdagen delegerat större delen av sin kontrollerande myndighet vid 1827 års statsrevision.

Någon vecka innan 1823 års stormiga riksdag upplösts, vann oppositionen en betydelsefull seger. Det var vid valet av revisorer, där adeln frångick praxis och själv utsåg revisorer även för den andra perioden. Valet kom tydligen alldeles oförberett för regeringen och medförde att två av riddarhusoppositionens främsta män, Carl Henrik Anckarsvärd och Henning Wrangel, placerades som revisorer. Vid bondeståndets revisorsval hade redan tidigare oppositionen fått avgjord majoritet. Med full förståelse för regeringens känslor inför utgången av de oförmodade revisorsvalen skrev Anckarsvärd till Argus' redaktör Johan Johansson, att »Sista Revisorsvalet lär icke hafva varit alltför behageligt för höga Vederbörande i Stockholm».² En händelse, som mer än någon bidrog till att fästa uppmärksamheten vid 1827 års statsrevision, var den beryktade skeppshandeln. Denna händelse, som enligt Dalman »mer än något annat bidrog att i allmänhetens omdöme nedsätta konung Carl Johan och hans regering»,³ hade åsamkat staten en betydande ekonomisk förlust, samt allvarligt skadat Sveriges prestige utåt genom stormakternas förödmjukande ingripande. Redan omedelbart efter offentliggörandet av köpets återgång 1825, hade Anckarsvärd, Johan Johansson och andra av den liberala oppositionens koryféer gjort ivriga, men fåfänga försök att få del av handlingarna. Alla föreställningar hos statssekreteraren och J.O. under flitigt åberopande av regeringsform och tryckfrihetsförord-

¹ Revisorernas prot. 7 nov. 1825, RA.

² Anckarsvärd till Johan Johansson 19 dec. 1823, Ericsbergs arkiv.

³ Dalman, Några anteckningar från våra ständsriksdagar 1809–1865, H. 2, s. 25.

ning hade blivit bemötta med meddelandet, att konungen låtit hemligförklara samtliga handlingar. Det skulle alltså först förunnas den kommande statsrevisionen att för sin granskning av statsverkets förvaltning skaffa sig någon ytterligare upplysning än den som meddelats i Post och Inrikestidningar.

Med tydlig nervositet motsåg också regeringen den revision, som enligt riksdagsordningen skulle taga sin början den 15 september 1827. Redan valet av ordförande vållade regeringen svårigheter. Den utpräglad oppositionella anstrykning, som revisionen fått, medförde nämligen massavsägelser av de revisorer, som enligt riksdagsordningen skulle fungera som revisionsordförande. Bland dem, som avsade sig revisionsuppdraget, märktes sålunda både Carl de Geer och H. G. Trolle-Wachtmeister. Till sist nödgades regeringen vända sig till den gamle »revolutionsmakaren» Georg Adlersparre och detta trots att denne knappast var persona grata vid hovet i Stockholm. Adlersparre mottog också uppdraget och avgav en bombastisk protest mot dem, som ej kände sina plikter mot fäderneslandet. Själv kallade han dock revisionen för sitt »dyra och oangenäma korståg». Det såg emellertid för ett ögonblick ut som om den mest fruktade statsrevisorn Carl Henrik Anckarsvärd själv skulle bli revisionens ordförande. På sommaren 1827 insjuknade nämligen dennes fader, den gamle lantmarskalken från 1809, Mikael Anckarsvärd och i händelse av hans bortgång skulle äldste sonen erhålla högre riddarhusnummer än Adlersparre och alltså komma att fungera som revisionens ordförande. Med anledning av detta skriver Adlersparre, att »det vore sant comique, om ryktet bekräftar sig, att Gubben Anckarsvärd ligger och dör. I denna händelse klifver min fordna adjutant upp i den mig tillämnade ärorika ordförandestolen, hvilket för ingen del och i inget avseende vore mig okärt.»¹ Så blev emellertid ej fallet. Mikael Anckarsvärd tillfrisknade och det blev Adlersparre förunnat att mottaga det föga angenäma ordförandeskapet. Adlersparres ställning till regeringen hade, alltsedan han 1810 lämnat den, varit präglad av viss kyla. Detta synes särskilt hava gällt hans förhållande till Wirsén. Karl Johan själv hade dessutom alltid betraktat revolutionsledaren från 1809 med visst misstroende. Å andra sidan var dock Adlersparre

¹ Gustavsvik 27 aug. 1827. Autografsamlingen KB.

personligen bunden vid konungen genom de frikostiga penninglån denne vid flere tillfällen beviljat honom. Adlersparres ställning till regering och opposition ansågs dock allmänt som omöjlig att på förhand kunna bestämma. Även förhållandet mellan Adlersparre och Anckarsvärd var, även det, komplicerat. Anckarsvärd hade ju kort efter 1809 avlägsnat sig från Adlersparre och han säger själv i »Politisk Trosbekännelse»: »Att jag med Grefve Adlersparre vid 1827 års Stats-revision på den större skådeplatsen skulle sammanträffa, var en oväntad händelse, hvilken åtminstone för alltid skingrade mina farhågor, att, efter 1809 års revolution, till följd af en förliflig föreställning, af en för varm känsla och af för öfverspända förhoppningar, möjligtvis hafva orättvist bedömt Grefve Adlersparre och dess handlingssätt som Chef för en i alla tider minnesvärd revolution».¹ Anckarsvärds nära vänskap till Rickert bidrog naturligtvis inte till att öka värmen i Adlersparres känslor för Anckarsvärd. Emellertid synes förhållandet mellan Adlersparre och hans forne adjutant under revisionens första tid varit det bästa möjliga.

Vid revisorernas konstituerande sammanträde tilldelades Anckarsvärd och Anders Danielsson kansliavdelningen, där Adlersparre själv förde klubban. På räkenskapsavdelningen var Henning Wrangel ordförande. De mer framträdande bland revisorerna voro, förutom de redan nämnda, kammarherre von Seth, grosshandlaren Eckerman, Johan Gabriel Rickerts broder, borgmästaren i Skara Mattias Rickert samt Isak Heurlin, vilken senare nu gjorde sin egentliga politiska debut. Revisionens arbete följdes med största noggrannhet av tidningarna, av vilka flera tydligen kunnat taga del av såväl pleni- som avdelningsprotokoll. Redan den 27 september kom skeppshandeln, som allmänt ansågs vara revisionens huvudfråga, upp till diskussion. Anckarsvärd förklarade, att han, »så vidt möjligt varit, sökt förskaffa sig kännedom om förhållandet med försäljningen af Fartygen, men ansåg sig likväl icke fatta något omdöme, förrän innehållet af Köpe-Contractet blefve känt»,² samt yrkade därför på infordringar av upplysningar från förvaltningen för sjöärenden. Adlersparre understödde livligt detta för-

¹ Anckarsvärd, »Politisk Trosbekännelse», s. 95.

² Revisorernas pleniprotokoll 27 sept. 1827, RA.

slag och revisorerna beslöto också att för detta ändamål vända sig till hovkanslersämbetet. Vid protokolljusteringen följande dag framkastar emellertid ordföranden tvivel om rättigheten av en dylik begäran. Enligt riksdagsordningen (§ 42) skulle en dylik begäran endast tillkomma ett riksdagsutskott och »frågan uppstår nu», säger Adlersparre, »huruvida för Revisor kan vara gällande, hvad Lagen föreskrifver i afseende för Riksens Ständers Utskott».¹ Debatten i denna fråga blev mycket livlig, men den uppfattning som främst företrädde av Anckarsvärd, att revisionen skulle äga samma, om icke ännu mer vidsträckta rättigheter än riksdagens utskott, segrade. Den handling, som revisorerna enligt Adlersparre framförallt icke skulle äga rätt att infordra, var den som rörde köpets återgång. Anckarsvärd, livligt understödd av Anders Danielsson, förklarade detta dokument »alldeles oundgängligt för utredandet af den viktigaste och i mitt omdöme enda riktigt mörka punkt af denna, måhända mera genom behandlingen än i och för sjelfva saken märkvärdiga statsförvaltningsåtgärd».² Revisorernas försök att vinna klarhet i skeppshandeln misslyckades fullständigt då slutuppgörelsen låg före den tid revisionen omfattade och alla viktiga handlingar i saken hemligstämplats. I och med detta var det som ansetts som revisionens viktigaste föremål bragt ur världen. Revisorernas vidlyftiga diskussioner kommo således att röra sig om mindre uppmärksammade saker. Dessa ändlösa debatter erbjuda också en tämligen förvirrad tavla trots den utomordentliga skicklighet, varmed Adlersparre skötte ordförandeklubban. Till stor del berodde väl detta på den osäkerhet, revisorerna kände såsom bundna av den ännu gällande instruktionen av 1812 men samtidigt nödgade att i viss utsträckning taga hänsyn till den av ständerna 1823 antagna men ej av konungen utfärdade instruktionen. Härtill kommo väl också de ideliga sammanstötningarna mellan revisorerna och statskontorets tjänstemän samt den allmänna tveksamheten om revisionens egentliga uppgift. Anckarsvärd förklarade under flera instämmanden, att han fann det »oformligt att endast inskränka sig till granskning af Siffror; denna tillkom egentligen

¹ Revisorernas pleniprotokoll 28 sept. 1827, RA.

² Revisorernas pleniprotokoll 1 okt., RA.

kammarrätten, men de högre förvaltningsåtgärderna borde tillika och hufvudsakligen vara föremål för Revisorernas undersökning».¹

Ett uppmärksammat utslag av revisorernas verksamhetsiver var Anckarswärds förslag att från statskontoret infordra kassaförslag över räntekammarens tillstånd för den dag, då dess kontanta penningbehållning samtidigt borde inventeras. Förslaget, som kraftigt understöddes av Adlersparre, var närmast avsett som en demonstration mot Wirsen, statskontorets mäktige president, och underströk ytterligare revisionens oppositionella karaktär. Den egentlige upphovsmannen till denna demonstration torde med säkerhet hava varit Adlersparre. Schinkels uppgift² att också Anckarsvärd »hatat Wirsen till livet» är uppenbarligen felaktig. Åren närmast före 1827 uraktlät Anckarsvärd aldrig att vid sina besök i huvudstaden avlägga visit hos Wirsen och såväl i brev till denne som i uttalanden om honom lyser det igenom, att Anckarsvärd för Wirsen hyste den största personliga aktning.³ Statskontorets svar på revisorernas hemställan blev dock avvisande, då revisorerna enligt instruktion och riksdagsordning blott ägde rätt att granska två års avslutade räkenskaper. Karl Johan hade sålunda inga skäl att vara nöjd med Adlersparres verksamhet som revisionens ordförande. Möjligen har han också omedelbart efter anfallet mot Wirsen personligen sökt bearbeta Adlersparre till att uppträda mer moderat. Det goda samarbetet mellan Adlersparre och Anckarsvärd upphörde i slutet av oktober, och häftiga uppträden mellan ordföranden och oppositionens representanter synas ha förekommit. Den yttre orsaken till denna schism var frågan om den s. k. Åbo akademifond. Denna, för övrigt mycket obetydliga, fond hade före 1809 varit avsedd för vissa ombyggnader vid Åbo akademi; men efter Finlands förlust hade K. M:t disponerat medlen för utbetalandet av diverse pensioner och gratifikation. 1823 års ständer hade emellertid beslutat, att medlen skulle överlämnas till riksgäldskontoret, men detta riksdagsbeslut hade aldrig verkställts, utan fonden hade även fortsättningsvis disponerats av K. M:t. Anckarsvärd fäste nu revisorernas uppmärksamhet på saken, och i ett långt och värtaligt anförande förklarade han sig bekänna,

¹ Revisorernas pleniprotokoll 3 okt., RA.

² Schinkel, Minnen XI, s. 236 f., även anført i Hesselén, a. a., s. 130.

³ Jfr t. ex. Anckarswärds brev till Wirsen av 20 och 27 juni 1825, RA.

att han »med en hemsk bestörtning funnit, huru ifrån ständerna utfärdade beslut, hos styrelsen ej vunnit annat afseende än önskingar, dem man anser sig godtyckligt villfara eller afslå».¹ »Och», fortsätter han, »jag igenfinner snart sagt icke mera några gränser för Styrelsens intrång i Ständernas beslutanderätt, och det är för att få dessa förhållanden återbragte inom grundlagens stadganden, som jag ber Herrar Revisorer i egenskap af Folkets ombud måtte fästa deras uppmärksamhet.»² Anckarsvärd insåg alltså, tydligen med full rätt, att det verkligen förelåg ett tydligt brott mot § 68 R.F. samt gjorde gällande att statskontoret var ansvarigt, då det ej gjort invändningar mot akademimedlens disposition. Han föreslog därför en formlig anmälan av statskontoret, då detta ej iakttagit grundlagen och ständernas beslut. Flera av revisorerna, såsom Wrangel och Rickert, delade Anckarsvärds uppfattning; den ende, som med skärpa sökte draga upp en bestämd gräns mellan revisorernas och riksdagsutskottens befogenheter, var Heurlin, som förklarade, att »i händelse revisorerna voro berättigade till att för ständerna anmäla statskontoret, kunde man ej annat än draga den slutsatsen, att Revisorerna skulle äga större magt än Riksens Ständers statsutskott».² Mot detta replikerade Anckarsvärd, att »då Stats-Utskottet alltid verkat under Riksens Ständers närvaro, i vissa fall vidsträcktare åligganden äro Revisorerna föreskrifne».² Adlersparre tog upp frågan, huruvida det var revisorernas plikt, att »utforska, granska, utreda och anmäla förekommande öfverläggningsämnen eller att derjämte öfver dem yttra ett omdöme».² Han ansåg § 30 R.O. där det talas om förbud för utskotten att rikta klander mot konungens beslut, strida mot den paragraf i revisorernas instruktion, som förpliktigade revisorerna att »gifva utlåtande». »Men», konstaterade han, »liksom en domare under en rannsakning icke inom sig bör begrunda eller yttra, huru domen skall utfalla, lika litet bör det tillkomma Revisorerna att yttra ett bedömande. Revisionsarbetet visar sig vara en rannsakning och Riksens Ständer, ingen annan, den bedömande och dömande Magten.»² I allmänhet syntes också revisorerna vara av den uppfattningen, att statsrevisionen borde äga

¹ Revisorernas pleniprotokoll 23 okt. 1827, RA.

² Revisorernas pleniprotokoll 25 okt. 1827, RA.

samma rättigheter, som tillkom statsutskottet. I fråga om anmälningsrätten segrade emellertid Heurlins uppfattning med stor majoritet; av bönderna var det sålunda endast Anders Danielsson, som biträdde Anckarswärds förslag.¹ Men från dessa utgångspunkter fördes diskussionen allt vidare bort från revisorernas egentliga uppgift. Anckarsvärd begagnade tillfället till att taga upp frågan om, huruvida grundlagsstridiga, av K. M:t utgående befallningar börde lydast eller icke. Hans anförande formade sig till ett återgivande av ett kapitel ur Benjamin Constant, »Cours Politique», som han själv tidigare översatt i en politisk broschyr »Ett och annat om den bekanta handelen om skepp utur Rikets örlogsflotta». Han framställde den »civila olydnadsprincipen» såsom en ofrånkomlig nödvändighet och konstaterade, att »det är endast för att nedsätta Ständernas magt och domaremagt under Konungamagt, som den passiva lydningen verkligen predikas».² Adlersparre lämnade några dagar senare ett skarpt svar, i vilket han ironiserade över den fruktansvärda tavla Anckarsvärd målat över den »passiva lydningen». Därmed var brytningen mellan revisionens båda förgrundsfigurer fullständig. Redan tidigare hade dock ett våldsamt uppträde ägt rum mellan ordföranden och den Anckarswärdska gruppen. Vid ett sammanträde på kansliavdelningen nedlade sålunda Adlersparre ordförandeklubban med förklaring, att han inte längre önskade vara revisionens ordförande. Först efter de mest enträgna böner och föreställningar förmåddes Adlersparre frångå sitt beslut.

Den Anckarsvärdska »olydnadsprincipen» blev livligt kommenterad i pressen. I den av Dahlgren och Lorenzo Hammarskjöld utgivna Granskaren frågades det, onekligen med viss rätt: »Huru har en Stats-Revision, hvars föremål varit att granska 1824 och 1825 års avslutade räkenskaper, kunnat komma så djupt in uti politiska disquisitioner?»³ Och i Wallmarks Journalen sökte man bemöta Anckarsvärd med att som vanligt suddas ut skillnaden mellan konungens person och K. M:t och ville göra gällande, att Anckarsvärd direkt uppmanat till olydnad mot konungen. I sitt svar

¹ Rexius har med fullt fog understrukt, att majoritetens uppfattning rättsligt sett var den enda riktiga. Anmälningsrätten tillkom endast ständerna. A. a., s. 29.

² A. a., s. 72 f.

³ Granskaren 27 nov. 1827.

på dessa angrepp visade Anckarsvärd det orimliga i att ständigt skjuta fram konungens person för alla regeringens misstag och han bad, att »man en gång för alla skulle upphöra med begagnandet av ett vapen, som, till det minsta sagdt, är otillbörligt».¹ Ännu en gång blev Anckarsvärd och oppositionens uppfattning av revisionen föremål för en skarp kritik från Adlersparres sida. I sin diktamen till protokollet den 5 november förklarade nämligen Adlersparre, att revisionens åliggande var »att undersöka, utreda, beskrifva, hos Rikens Ständer anmäla, ej att bedöma och minst att mot Riksdagsordningens 30 § klandra».² Till en liknande uppfattning anslöt sig också Heurlin, då han yttrade, att »revisorerna blott äro att anse som referenter, utan domrätt, hvilken endast tillkommer Rikens först sammanträdande Ständer».² Oppositionens synpunkt framfördes särskilt av Anders Danielsson och von Seth. Den senare förklarade, att »Den Ständernas Revisor, den Folkrepresentant, som icke öppet utsäger, hvad hans öfvertygelse finner vara i strid med Grundlagarnas tillämpning ställer sig uti moralisk ansvarighet till och med hos kommande generationer för de vådor, som under tidehvarfvens lopp deraf kunna inträffa».² Revisionsberättelsen kom emellertid helt att präglas av Adlersparre och Heurlin. Endast i en rad reservationer fick oppositionen göra sig hörd. Utgången av 1827 års statsrevision var alltså ganska överraskande. Men det är tydligt att flera av revisorerna ryggat tillbaka inför de vittgående konsekvenser, som särskilt Anckarsvärd ville draga ur revisionsinstitutets uppgift. Proklamerandet av den vidsträckta anmälningsrätten och »olydnadsprincipen» kunde icke flertalet av de revisorer, som annars räknades tillhöra oppositionen, godtaga. Adlersparres auktoritet har naturligtvis också spelat in, och i några fall är det tydligt, att revisorerna böjt sig för sin ordförandes mening, uteslutande av vördnad för det mest lysande namnet från 1809.

1827 års statsrevision betecknar höjdpunkten av den liberala oppositionens försök att utveckla revisionsinstitutet till ett med utomordentliga befogenheter utrustat, mellan riksdagarna fungerande utskott. Men denna tendens, att till statsrevisionen delegera

¹ Anmärkningar i anledning af det anfall emot nu varande Stats Revision etc., s. 37.

² Revisorernas pleniprotokoll 5 nov. 1827, RA.

större delen av riksdagens kontrollerande myndighet och att till och med skänka den en viss beslutanderätt i förvaltningsfrågor hade också med bestämdhet avvisats.¹ Crusenstolpe skriver i sitt mycket elaka porträtt av Anckarsvärd: »1827 års revision är den enda under nuvarande statsskick, då man gått i botten med sakerna. Att den ej blef ett mönster och tagits till föresyn, är troligen Friherre Anckarswärds fel.»² Och på sätt och vis är detta uttalande riktigt. Statsrevisionen 1827 är utan tvivel den av periodens revisioner som grundligast sökt genomföra sitt granskningsarbete. Och att detta arbete misslyckades och satte så obetydliga spår i den revisionsberättelse, som förelades 1828 års ständer, är otvivelaktigt till större delen Anckarsvärds fel. Det rena granskningsarbetet hade på ett olyckligt sätt sammankopplats med strävanden att förändra hela revisionens karaktär, och de otaliga debatterna om revisionens anmälningsrätt och räckvidden av dess granskning hade icke gynnsamt befordrat kontrollverksamheten. Någon egentlig betydelse för statsrevisionens fortsatta utveckling kom heller icke 1827 års revision att få, och rent politiskt är den närmast att anse som en framgång för regeringen.

Vid 1828—30 års riksdag var visserligen frågan om statsrevisionen åter uppe, men i debatterna kan man från den liberala oppositionens sida endast spåra ett ganska matt intresse för att göra revisionen till ett mera smidigt och användbart vapen i kampen mot regeringen. Denna å sin sida tillmötesgick nu den föregående riksdagens önskan om ny instruktion för revisorerna. Men den instruktion, som 1830 antogs och stadfästes av konungen, bär endast i mycket ringa grad prägeln av eftergifter för oppositionens tidigare krav. Den nya instruktionen är emellertid vida utförligare och mer specificerad än 1812 års instruktion. Den viktigaste nyheten var, att granskningsrätten utsträcktes till alla medel, av vad beskaffenhet som helst. Detaljgranskningen borde undvikas. I § 20 förklaras det också uttryckligen, att »Som räkenskapernas speciella granskning egentligen är föremål för Kammar-Rättens handläggning och åtal efter Uppbördsförfattningarna, så böra Revisorerna, utan att, så vidt omständigheterna medgifva, förbigå detaljerna, hufvud-

¹ Jfr Hesslén, a. a., s. 149 f.

² De frånvarande, s. 167.

sakligen granska dispositionerna, förvaltningen och resultaten på det hela.» Men kravet på granskningsrättens utsträckning i tiden avslogs bestämt och tvåårsgränsen kvarstod alltjämt. Den statsrevision, som sammanträdde 1830 och som för första gången tillämpade den nya instruktionen, är en bjärt motsats till 1827 års revision och präglas helt av resignation och undfallenhet. Oppositionen hade inte heller bemödat sig om att tillförsäkra sig något större antal platser i revisionen. Karakteristiskt är att ordföranden, Gustaf Wathier Hamilton, vid det konstituerande sammanträdet lyckades genomdriva ett förslag, enligt vilket de tidigare vanliga, utförliga diskussionsprotokollen ersattes med mycket knappa referat. I samband härmed övergick man också till en ny arbetsordning, som ytterligare förhindrade en upprepning av 1827 års vidlyftiga politiska utflykter. För den speciella granskningen indelades revisorerna på sex avdelningar och först sedan denna avslutats ägde plenisammanträden rum i vanlig ordning. Hamilton ansågs visserligen som moderat liberal, men han stod ganska främmande för riksdagspolitiken och hade föga eller ingen kontakt med den liberala riddarhusoppositionen. De anmärkningar, som gjordes av revisorerna, voro föga betydelsefulla, och framförallt hade de aldrig den utmanande form de haft 1827. Karl Johan själv synes också ha varit mycket nöjd med 1830 års revisorer. Hamilton berättar i sina minnen, att kungen »sade sig med tacksamhet vilja mottaga de anmärkningar, som kunde göras, och hvilka, enär de voro grundade, borde föranleda till rättelse för framtiden, men önskade att de måtte framställas på ett sätt och i ett språk, som vore värdigt att föras emellan konungens och folkets representanter».¹ »Och», fortsätter Hamilton, »Anmärkningar gjordes, men utan att söka såra, och konungen höll ord och fortfor oavbrutet att visa ständernas revisorer sin välvilja.» Som den lojale ämbetsman Hamilton var, undvek han inte bara alla sammanstötningar med regeringen, utan också alla diskussioner om revisionens uppgift och mål. 1830 års statsrevision gled också liksom de närmast efterföljande revisionerna ganska oförmärkt förbi den oppositionella pressen, som dock just detta år fått ett värdefullt

¹ Carlquist, »Landshövdingen Gustaf Wathier Hamilton och hans anteckningar från Carl Johanstiden», s. 166.

tillskott med Hiertas Aftonbladet. Och detta berodde helt säkert inte uteslutande på, att de yttre politiska betingelserna för revisionen voro väsentligen annorlunda än 1827. Revisionsinstitutet som sådant hade redan börjat att förlora sitt intresse för den liberala oppositionen, och detta var inte endast en följd av den motgång som oppositionens uppfattning av revisionen rönt 1827. Behovet att öka de permanenta riksdagsorganens makt hade minskats samtidigt som representationsreformen alltmer trädde fram som oppositionens viktigaste programpunkt. 1830 utkom det Rickert-Anckarsvärdska förslaget till förändrad nationalrepresentation, vilket blev signalen till en diskussion, som under årtal framåt samlade alla den liberala oppositionens intressen. I förhållande till representationsproblemet blev naturligtvis frågan om statsrevisionen av ganska underordnad betydelse. Anckarsvärd hade 1827 varit den främste målsmannen för oppositionens krav på ökad makt åt statsrevisionen, men hans ombytthet i fråga om politiska intressen, hans benägenhet för att, såsom Johan Johansson sade, »hoppa ur ringen» bidrog ytterligare till det minskade intresset för statsrevisionen från den liberala oppositionens sida. Tveksamheten om revisionens egentliga mål och uppgift stod dock alltid kvar och märkes då och då i den politiska diskussionen. Vid 1839 års statsrevision förklarade också vid ett plenisammanträde en av revisorerna, presidenten S. A. Leijonhufvud, att »Man i allmänhet icke fullständigt ännu utrett begreppet om Statsrevisionens ändamål eller omfattning».¹ Någon diskussion kom emellertid icke till stånd, och Leijonhufvuds uttalanden i sina minnesanteckningar torde nog vara karakteristiska för revisorernas allmänna uppfattning av revisionen. »Revisionsarbetet var tråkigt och motbjudande. Det är sannerligen en föga tillfredsställande befattning att af pligt och tvång uppträda som offentlig häcklare af styrelsens misstag, att anmärka, att kritiskt döma och att i allt söka efter skuggsidor i administrativa tillgörelser.»² Vid 1840—41 års riksdag, som betecknar kulmen för den politiska krisen under Karl Johanstiden, var emellertid frågan om statsrevisionen åter före, dock utan att spela någon central roll.

¹ Revisorernas pleniprotokoll 11 nov. 1839, RA.

² S. A. Leijonhufvuds minnesanteckningar, utg. af H. L. von Dardel, s. 195.

Anckarsvärds förslag till ny instruktion, i stort sett kopierat efter 1823 års förslag, tillbakavisades, men det förslag till instruktion, som statsutskottet utarbetat och som ständerna också antogo, gav dock vidsträcktare rättigheter åt revisionen. Granskningsrätten bands väl ännu vid två-årsgränsen, men det öppnades dock möjligheter för revisorerna att taga del av handlingar såväl före som efter två-årsperioden. Instruktionen stadfästes av konungen och åtföljdes även av ett kungligt cirkulär till de förvaltande verken, i vilket dessa uppmanades att i görligaste mån underlätta revisorernas arbete. Först vid 1856—58 års riksdag slopades bestämmelserna om granskningens utsträckning till två års avslutade räkenskaper och detta skedde då i samband med införandet av årliga revisioner.

Decennierna närmast efter det nya statskicketts införande äro ju i stort sett en prövandets och experimenterandets tid inom statslivets alla områden. Inte minst kan man konstatera detta vid riksdagens utövande av sin kontrollerande myndighet, såväl under som mellan riksdagarna. De permanenta organen för denna myndighet, J.O.-institutet och statsrevisionen komma därför att tidvis vara föremål för vitt skilda uppfattningar. Känslan för representationens ofullständighet gjorde det nödvändigt för Karl Johans tidens liberala opposition att så mycket som möjligt söka skydda och stärka de permanenta riksdagsorganen. Beträffande statsrevisionen framträda dessa strävanden med full tydlighet kanske endast vid ett tillfälle, 1827, men det försök, som då gjordes att förändra revisionen till ett slags riksdagens allmänna politiska granskningsnämnd, är måhända dock icke alldeles sporadiskt. Men perspektiven förändrades snabbt. Utanför den rena dagspolitiken kom frågan om ståndsrepresentationens avskaffande att redan under 1830-talet intaga det främsta rummet på den liberala oppositionens program. Oppositionens krafter koncentreras också kring representationsproblemet. Statsrevisionen visade sig trots alla ansträngningar föga användbar i den politiska striden och den avlägsnas också tidigt från diskussionens brännpunkt.

AXEL OXENSTIERNNA SOM RIKSDAGSTAKTIKER
ETT BIDRAG TILL BELYSNINGEN AV RIKSDAGSDOKTRIN
OCH RIKSDAGSPRAXIS UNDER FÖRMYNDARTIDEN

AV FIL. MAG. FOLKE LINDBERG, STOCKHOLM

Den period av intensivt arbete på inrikespolitikens alla områden, som inleddes med Gustav II Adolfs trontillträde, var högst betydelsefull även för riksdagens utveckling. Men någon genomgripande nydaning sker dock icke på detta gebit. Axel Oxenstierna har själv flera årtionden senare karakteriserat Gustav Adolfs och därmed också sin egen insats under denna period som en strävan att få riksdagarna att »gå till medh ordre».¹ Omdömet är träffande. Gustav Adolfs tid har väl ur riksdagshistorisk synpunkt i stort sett sin betydelse däri, att de åskådningar och förhandlingsformer, vilka voro produkten av de föregående årtiondenas våldsamma jäsningsprocess, nu stabiliseras. 1617 års riksdagsordning, vilken som bekant utarbetades av Oxenstierna, visar oss ett ständermöte, där det visserligen i mångt och mycket går ordentligare till än på konung Karls tid — alla veta nu sina platser på rikssalen, och det händer ej som förr, att en bonde förirrar sig dit, där grevar och friherrar skola sitta, papistiska spioner kunna icke längre med samma lätthet smyga sig in bland herredagsmännen o. s. v. Men för övrigt möter här — liksom i de bevarade riksdagsakterna — samma enkla förhandlingsformer som under det föregående skedet. Under en rad tätt på varandra följande sammanträden på rikssalen försiggår ett ständigt meningsutbyte mellan konung och ständer. Den direkta kontakten ger fritt spelrum åt monarkens personliga inflytande och förlämnar åt förhandlingarna en patriarkalisk prägel. Och i fråga om gränserna för allmänna riksdagars, utskottsmötens och landskapsmötens kompetens råder fortfarande i det närmaste samma ovisshet som på konung Karls tid.

1626 kallades Axel Oxenstierna till viktiga värv ute i Preussen och förlorade därmed också för åtskilliga år framåt kontakten med det

¹ Svenska riksrådets protokoll (SRP) 1644, s. 680.

svenska riksdagsarbetet. Det är emellertid för förståelsen av hans senare insatser i den svenska representationens historia nödvändigt äga någon kännedom om dennas utveckling under kanslerns tio-åriga bortovaro.

Det är bekant, hurusom Gustav Adolfs långa uppehåll i främmande land på den inre förvaltningens område gav upphov till en självverksamhet och nyorganisation, som under ett fortsatt personligt regemente säkerligen länge skulle låtit vänta på sig. Samma iakttagelse kan man göra beträffande den svenska riksdagen. När den icke längre stod under konungens direkta ledning, växte dess självmedvetande, och nya former skapades för dess arbete, samtidigt som dess befogenheter närmare fixerades. Det ligger i sakens natur, att efter konungens död förutsättningarna för en dylik utveckling skulle te sig ännu gynnsammare. Många av de förändringar, som nu inträffade, få sin naturliga förklaring därav, att ständerna icke längre hade att göra med en konung utan med operonliga korporationer: rådet och förmyndarregeringen. Monarkens direkta påverkan, utövad vid täta konfrontationer med de samlade ständerna, hade varit hans förnämsta tillgång i tvekampen med dessa. Uppenbarligen hade rådsherrar och förmyndare ofantligt mycket mindre möjligheter att på detta sätt — genom sin rent personliga auktoritet — göra sitt inflytande gällande. Vad var då naturligare än att de sökte inskränka på antalet plenarsammanträden och samtidigt beröva dem deras stora betydelse? Rådet gjorde därför anspråk på att få på förhand granska de olika ståndens svar på propositionerna, innan de upplästes på rikssalen. Ansågo sig rådsherrarna ej kunna godkänna det dem förelagda förslaget till svar, skickades det tillbaka till vederbörande stånd för förnyad behandling. På så sätt blev det snart praxis, att ingenting släpptes upp till uppläsning på rikssalen, som ej godkänts av rådet. Därmed följde naturligtvis, att någon rådets replik på ståndens officiella svar aldrig behövde komma i fråga. Medan det på Karl IX:s och Gustav Adolfs tid varit ytterst vanligt, att en proposition betecknat inledningen till en utdragen »notväxling» mellan konung och ständer, hade man alltså nu lyckats driva igenom den grundsatsen, att på varje proposition icke fick följa mer än ett enda officiellt svar. Meningsutbytet mellan regering och ständer blev ej

mindre livligt än förut, men det förlorade sin offentliga prägel: i stället för de talrika rikssalssammankomsterna träda nu olika förhandlingsformer av smidigare typ, vilka giva regeringen stora möjligheter att göra sig gällande. Deputationer av de olika stånden uppkallas i rådkammaren och bearbetas där. En eller flera rådsherrar skickas ned på ståndens samlingslokaler för att där pröva sin övertalningsförmåga. Landshövdingar och biskopar få i uppdrag att för sina underordnade framlägga regeringens synpunkter. Bönderna söker man framför allt påverka med tillhjälp av prästerna samt ståndets egen sekreterare och talman. Genom att anordna överläggningar landskapsvis strävar man att bryta den oppositionella enhetsfronten o. s. v. De nya principer, som nu slå igenom, skulle med en något våldsam anakronism kunna sammanfattas under beteckningen »korridorpolitik». Samtidigt som de officiella förhandlingarna förlora i reell betydelse, vinna de i prakt och formell noggrannhet. Rikssalsplena, som nu aldrig äro flera än fyra till antalet (tre, i händelse endast en proposition framlägges), få genom uppkomsten av ett alltmera utvecklade ceremoniel en formbunden och stereotyp prägel. Etiketten fordrade — för att taga ett exempel — att varje stånds talman vid propositionens överlämnande höll ett mindre anförande — som regel endast hövlighetsfraser — och samma omständliga procedur upprepades sedan såväl före de egna svarens uppläsning som efter det traditionella avskedstalet vid riksdagens slut.

Den här skisserade utvecklingen påbörjades under Gustav Adolfs tid — redan på 1620-talet kan man finna, att ofrälse stånd underkastat sitt svar rådets »censur»¹ — och nådde sin fullbordan under förmyndarregeringens tidigaste riksdagar.

Att riksdagsskicket på så kort tid genomgick en väsentlig förändring är svårt att fatta, om man ej tager hänsyn till den samtida förskjutningen i det faktiska maktläget. Utskrivningarna och de betungande krigsgårderna hade utlöst ett starkt missnöje, som man efter Gustav Adolfs död ej längre brydde sig om att lägga band på. Det blev också en ytterst svårhanterlig ständerförsamling, den nya förmyndarregeringen fick att göra med. En dylik motspänstighet hade varit otänkbar under de närmast föregående årtiondena och

¹ Th a m, Bidrag till sv. riksdagarnes historia 1626—1629, s. 54.

skulle också förbli utan motstycke fram till 1650. Icke nog med att ständerna i det längsta motsatte sig de äskade bevillningarna. Deras oppositionslust tog sig även mera betänkliga uttryck. I anonyma skrivelser, inkastade i kansli och räknekammare, framlade de långt gående krav och beskyllningar. Under bondeståndets överläggningar förekommo uppträden, som föranledde regeringen att häkta de värsta bråkmakarna. Vid ett tillfälle syntes situationen så hotande, att man i rådet diskuterade nödvändigheten av att draga samman trupper till huvudstaden.¹ Under sådana förhållanden tvangs regeringen av ren självbevarelsedrift att till största möjliga effektivitet utbilda sitt nya riksdagspolitiska system.

Förmyndarregeringen var dock icke tillräckligt stark för att kunna alldeles hålla nere den oppositionella strömningen. Steg för steg tvingas den till eftergifter. Särskilt frapperande är dess undfallenhet inför de ofrälse ståndens samlade anlopp under Johannes Rudbeckius' kraftfulla ledning vid riksdagen 1635. Enstaka råds-herrar gåvo visserligen uttryck åt sin förtrytelse över den vändning, sakerna tagit — Jacob De la Gardie ansåg sig behöva framhålla, att »bönderne äre intet Hennes Maj:ttz förmyndare»² — men på det hela taget är regeringens ton mot de lägre stånden, bönderna inberäknade, frapperande respektfull. Hur belysande för det nya läget är icke regeringens beslut att av hänsyn till gemene man icke införa några främmande ord i propositionen!³ Den viktigaste landvinning, de konstitutionella idéerna gjorde vid denna riksdag, var att ständernas anspråk på att få kontrollera beslutredigeringen nu till fullo respekterades.⁴

Det bör kanske anmärkas, att riksdagsskickets omvandling i konstitutionell riktning icke enbart får uppfattas som en följd av de styrandes maktlöshet och undfallenhet. Inom deras egna led fanns åtminstone en anhängare av de nya idéerna, nämligen Johan Skytte, som ofta nog genom lärda deduktioner gav sitt stöd åt ständernas anspråk.

När Axel Oxenstierna, fylld av idéer och brinnande av verksamhetslust, efter tio års bortovaro åter satte sin fot på svensk jord, var

¹ Steyern, Svenska riksdagens historia 1600—1650, s. 117.

² SRP 1635, s. 261; jfr Steyern, s. 129.

³ SRP 1635, s. 213.

⁴ *Riksdagsacta 1635, RA.*

ett utskottsmöte samlat i Stockholm. Ett osökt tillfälle erbjöd sig alltså för honom att såväl teoretiskt som praktiskt taga ståndpunkt till riksdagsproblemen.

De idéer, kanslern nu går i bräschen för, äro aristokratiska och — med hänsyn till de närmast föregående årens utveckling — obetingat reaktionära. Det fåtaliga utskottsmötet framstår för honom som den ideella representationen. Han tvekar ej att hänvisa till landskapsmötena som lämpligaste forum för alla bevillningsfrågor. Det bekymrar honom tydligen icke alls, att ett dylikt system numera måste uppfattas som föråldrat och föga överensstämmande med tidens krav. Han ser icke någon anledning att frångå de metoder, som så länge med framgång tillämpats. »Dedt äre hundrade utskriffningar holdne och ingen Riksdagh samman-skriffven till att fråga allmogen der om»¹ — så lyder hans främsta argument. Man skall icke taga råd av »dem som intet förstå saaken»,² förmanar han. Ständerna böra icke invigas i några detaljer; deras uppgift är endast att giva sitt »applausum» till regeringspolitikens allmänna riktlinjer.³

Axel Oxenstiernas nyorientering bör i främsta rummet uppfattas som en reaktion mot det godtycke och de för statsintresset skadliga tendenser, som hemma i Sverige följt riksdagens makttillväxt i spåren. Men det torde vara obestridligt, att man vid sidan därav har att räkna med påverkningar av kontinentala förhållanden och tänkesätt. I varje fall ha dylika inflytelser bidragit att stärka kanslerns sympatier för utskottsmötena. Under en diskussion i rådet framhöll han som ett efterföljansvärt exempel den polska regeringens sed att konferera med ett ständerutskott på endast 6—7 personer!⁴ Troligen har man — såsom framhållits av Odhner — därjämte att räkna med påverkan från vissa nederländska författningssedvänjor.⁵

Oxenstierna dröjde ej att omsätta sina teorier i praktiken. Med stark hand tog han ledningen och slutförde på några få dagar de

¹ SRP 1636, s. 446.

² SRP 1636, s. 396.

³ SRP 1636, s. 402.

⁴ SRP 1636, s. 402.

⁵ Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare, s. 34; jfr Carlgren, Riksdagsutskott före 1680, s. 18.

tämligen stagnerade mötesförhandlingarna. Strax före hans hemkomst hade regering och råd enats om att sammankalla en allmän riksdag, av vilken man ämnade begära ny utskrivning. Men nu skrinsläggas omedelbart alla dylika planer. På två år inkallas icke någon allmän riksdag; krigshjälper beviljas på landskapsmöten; utskrivning äger rum utan att ens alltid allmogen i landsändarna få tillfälle yttra sin mening. Den enda för hela riket gemensamma representationsform, som tolereras, är utskottsmötet. Som ett naturligt led i kanslerns stora uppgörelse med den föregående regimens politik får man slutligen betrakta hans resoluta uppträdande mot Johannes Rudbeckius. »I haffve fådt den rätta mannen fast, som haffver gjort allt motståndh», yttrade kanslern till rådsherrarna under överläggningarna om den egenmäktige Västeråsispens sak.¹

Sammankallandet av en allmän riksdag kunde emellertid ej uppskjutas hur länge som helst. I oktober 1637 fattades till sist beslut om kallelsers utfärdande. Men betecknande nog framhöll regeringen samtidigt, att den ingalunda kände sig förpliktad till detta steg — såväl penninghjälpers som utskrivning kunde likaväl genomdrivas på landskapsmöten. Att regeringen trots detta bestämde sig för en riksdag förklarades bero på att man ville underrätta ständerna om läget i Tyskland, samt att man var angelägen om att ständernas »libertet» icke i någon måtto förtoges.²

Den så länge fördröjda riksdagen samlades i Stockholm i januari 1638. Det ståtliga tal, med vilket kanslern hälsade herredagsmännen välkomna och öppnade de officiella förhandlingarna, gjorde tydligen ett mycket starkt intryck på åhörarna. Icke minst böra dessa haft anledning förvåna sig över de principiella uttalanden om den svenska riksdagen, som förekommo däri. I sin framställning av orsakerna till riksdagens sammankallande yttrade kanslern bl. a., att det överallt men »särdeles i detta konungariket» var ett allmänt och lovligt bruk, att »riksens ständer som oftast komma tillsammans».³ Detta var nya toner från en man, som icke många månader tidigare framträtt som en svuren fiende till allt vad allmänna riksdagar hette. Och det skulle snart visa sig, att kanslerns

¹ SRP 1636, s. 448.

² SRP 1637, s. 101; jfr Odhner, s. 64.

³ Riksdagsdiarium, *Riksdagsacta*, RA.

hastigt påkomna sympatier för den svenska ständermakten voro allvarligt menade. Under rådsdiskussionerna är det numera han, som uppträder som försvarare av ständernas »rätt och privilegier».¹ Av hans uttalanden under 1638 års riksdag framgår, att han redan då tillerkände den allmänna riksdagen all beskattningsrätt. Inför ett utvidgat rådsmöte i Västerås i jan. 1639 deklarerar han likaledes uttryckligen, att regeringen i bevillningsfrågor är »skyllig att taga Ständernas (här = allmänna riksdagens) consens». 1641 hävdar han, att »libertas Statuum et Ordinum Regni består på itt fritt bevilljande».²

Vad kan det ha varit, som förmått kanslern till denna lika snabba som radikala kursförändring? Odhner, som i sin inledande politiska översikt konstaterar den märkliga förändringen i kanslerns åsikter, går icke närmare in på dess orsaker, utan inskränker sig till en förmodan, att oroligheterna i landet och måhända även förhållandena i England bidragit till »omvändelsen».³ Uppenbarligen kan en dylik förklaring icke vara uttömmande. De verkliga orsakerna måste ligga djupare. Det förefaller i själva verket, som om den principiellt avvisande hållning gentemot ständermaktens krav, Oxenstierna intog under tiden närmast efter hemkomsten, bottnade i hans bristande kännedom om de förändringar, det inrepolitiska läget undergått under hans frånvaro. Den utomordentliga prestige, han åtnjöt, gjorde det möjligt för honom att nonchalera riksdagen — en utländsk iakttagare skrev 1637, att Oxenstierna var mäktigare än en konung, eftersom han vågade gå ständerna förbi.⁴ Men han var tillräckligt skarpsynt för att snart nog komma till insikt om att den ständerfientliga attityden var ohållbar i längden. Genom att fasthålla därvid riskerade han att förlora sin popularitet bland folkets stora massa och därmed också sin dyrbaraste tillgång i det politiska spelet. Hans naturliga bundsförvant var riksdagen och icke rådet, inom vilket en betydande fraktion ständigt var beredd att förorsaka honom besvär och korsa hans planer. Det är intressant att se, hur rådsoppositionen, ledd av riktig instinkt, söker anknytning till stän-

¹ Odhner, s. 92.

² *Riksdagsacta*, RA; SRP 1639, s. 389; 1641, s. 719.

³ Sid. 92.

⁴ Odhner, s. 64.

derna.¹ Det är då, kanslern gör sitt motdrag: medan de fronderande rådsherrarna hoppats få stöd hos riksdagen mot den mäktige kanslern, blir det nu denne som spelar ut riksdagen mot rådet. Att verkligen riksdagen av de olika rådsfraktionerna uppfattades som ett redskap i dessas inbördes makttävlan bevisas bäst därav, att just samma herrar, som under Oxenstiernas aristokratiska period så varmt försvarat ständernas rättigheter, efter kanslerns omsvängning plötsligt bli misstänksamma, uttrycka sina sympatier för utskottsmöten och landskåpsunderhandlingar och ogärna vilja besvära folket med onödiga och betungande allmänna riksdagar. Ja, när kanslern i rådet talade för nödvändigheten av att respektera ständernas rätt, bemötte man honom med exakt samma argument, som han något år förut anfört som stöd för sin tidigare, motsatta ståndpunkt.² Den ledande kraften i detta så opportunistiskt betonade oppositionsparti var Per Banér, mer eller mindre regelbundet sekunderad av brodern Axel, Per Brahe, Klas Fleming m. fl. Johan Skytte tycks däremot aldrig av hänsyn till tillfälliga konjunkturen ha frångått sin konstitutionella inriktning.

Det var emellertid 1638 och de närmaste åren därefter skäligen likgiltigt, vad herrarna i rådet hyste för uppfattning. Axel Oxenstierna hade räknat rätt, då han allierade sig med riksdagen: så snart herredagsmännen samlats, visade det sig, att kanslern åtnjöt deras fulla förtroende. Alla böjde sig för hans vilja. 1638 och i synnerhet 1640 års riksdagar höra till de friktionsfriaste under hela 1600-talet och skilja sig högst betydligt från sina närmaste föregångare. Den anspråksfulla och svårhanterliga ständermenigheten från 30-talets början hade undergått en påfallande förändring. Stödd på riksdagen regerar kanslern några år med så goft som diktatorisk myndighet. Så länge denna kombination håller ihop, är varje form av opposition dömd till betydelselöshet.

Hur gestaltade sig, sedda på nära håll, dessa kanslerns för den politiska situationen i dess helhet så betydelsefulla relationer till riksdagen under åren 1638—1640? En undersökning ger som resultat, att Oxenstierna i fråga om formerna för riksdagens arbete i mer eller mindre medveten opposition mot det närmast föregående årtiondets

¹ SRP 1636, 17—18 okt. (s. 644 ff.).

² SRP 1639, s. 575 f.; 1641, s. 718 f.

utveckling sökt återuppliva traditionerna från Karl IX:s och Gustav Adolfs tid. Under Gustav Adolfs sista och förmyndartidens första år hade regeringen gått riksdagen närmare in på livet och sökte på många vägar i minsta detalj kontrollera och leda dess arbete. En konsekvens härav var — såsom redan i det föregående framhållits — att de offentliga plenarsammanträdena förlorat en god del av sin politiska betydelse och huvudsakligen kommit att innebära det slutliga bekräftandet av genom föregående underhandlingar vunna resultat. Mot detta nya system reagerar Axel Oxenstierna. När vid riksdagen 1638 en prästdeputation infann sig i rådet för att på traditionellt sätt till regeringens godkännande framlägga ett förslag till svar på den första propositionen, vägrade kanslern taga emot deras skrift, med följande motivering: »var intett meningen att den skulle så strax offereras uthan thett skeer solenniter». Senare samma dag »inkom» — enligt rådsprotokollet — »Bårgemästaren Trosten medh dett svar Bårgerskapett hadhe fatta låtitt, endoch thett intett fordrades, uthan allenast förehölts Bårgemästaren, att the medh flere aff Ständerna förena sigh. Sådän att the quotizera sigh emellan, hvadh medlen villa stiga och hvadh the villje göra».¹ Sedan dessa missförstånd klarats upp, fogade man sig efter kanslerns vilja, och i fortsättningen av 1638 års riksdag omtalas icke — lika litet som under nästa allmänna ständermöte — någon förhandsgranskning av de ofrälse ståndens svar.

Vad adelns svarskoncept beträffar, inlät sig visserligen regeringen på en kritik därav, men å andra sidan betonades uttryckligen, att anmärkningarna endast framställdes »consilievis» och »icke till att praeskribera dem» (adeln), och dessutom uttryckte regeringen sin tacksamhet för att »Adelen communicerar dem föruth deras scriptum» — en åtgärd som ståndet självt med säkerhet betraktade som en självklar skyldighet.² Att adeln konfererade med sina ständsbröder inom regering och råd är f. ö. en företeelse, som ideligen upprepas och som var alltför naturlig för att kunna röna någon inverkan av systemskiftet.

När svaren på den första propositionen den 21 jan. 1638 lästes upp på rikssalen, visade det sig, att ständernas bevillningsanbud

¹ SRP 1638, s. 137.

² SRP 1638, s. 132; jfr Ridderskapets och Adels prot. 1638, s. 269.

voro alltför knappt tilltagna. Kanslern ingick då omedelbart på en kritik av vissa punkter i svaren och skall i kraftiga ordalag ha förbrått ständerna deras bristande offervilja. Nya svar måste följaktligen utarbetas. De upplästes vid nästa rikssalssammanträde och godkändes då.¹

Kanslerns uppmaning till ständerna att själva söka jämka ihop de olika svaren är särskilt värd att lägga märke till. I samma syfte hade Karl IX på sin tid givit befallning om tillsättandet av gemensamma ständerutskott.²

Det är ej lätt att inse, vad kanslern ville vinna med sina avvikelser från gängse riksdagsskick. Förmodligen var det för att spara tid och besvär han överlämnade åt de olika stånden att på egen hand både utarbeta sina respektive svar och sedan sammanjämka dem sinsemellan. Naturligtvis har han ej låtit allting gå vind för våg — även 1638 förekommo en del påtryckningar på »privat» väg, genom landshövdingarna o. s. v. — men att kanslern överhuvudtaget vågade lämna ständerna så mycket frihet som han gjorde, berodde naturligtvis på att han litade på sin popularitet och stora prestige, som ändå i sista hand skulle fälla utslaget. Hans ställning var för tillfället fullt jämförlig med en krönt monarks, och det är därför strängt taget icke så förvånansvärt, om han — låt vara tveksamt och i begränsad utsträckning — tillämpar Gustav Adolfs och Karl IX:s regeringsprinciper.

Var Axel Oxenstierna i mycket trogen traditionerna från sin ungdoms riksdagar, förmådde han dock i flera avseenden frigöra sig från dem. Vi ha sett, hur han från och med 1638 framträder som en avgjord anhängare av den allmänna riksdagens utslutande beskattningsrätt, en ståndpunkt som varit främmande för Karl IX och Gustav Adolf och som ingalunda konsekvent tillämpats av den för ständernas krav i allmänhet så undfallande förmyndarregeringen.

Från sina närmaste föregångare har Oxenstierna övertagit seden att alltid låta ständerna kontrollera själva redigeringen av beslutet. Under äldre tid hade det ofta hänt, att regeringen på eget bevåg gjort ändringar och tillägg i beslutet — detta var ibland den sista utvägen, som man tillgrep, när det visat sig omöjligt att uträtta något

¹ *Riksdagsacta, RA*; Baaz till J. Kasimir 27/1 1638, *Steggeb.-saml., RA*.

² Carlgren, s. 4 f., 10 f.

med övertalningar. Med ständernas växande självförtroende och högre anspråk måste naturligtvis ett sådant förmynderskap kännas förödmjukande. Krav uppställdes också så småningom på att — som det hette — »svaren skulle vara fundament till beslutet», och 1635 hade man kommit så långt, att åtminstone de tre högre stånden fått del av beslutskonceptet och avgivit var sitt betänkande däröver. Därmed hade förhandlingarna mellan regering och riksdag, på vilka ståndens svar plägade beteckna den egentliga avslutningen, kommit att gripa in över ett skede av riksdagen, som tidigare i regel icke varit ägnat åt dylika meningsutbyten. Och väl att märka berörde dessa betänkan den över beslutet ingalunda endast form-saker utan även mycket centrala frågor. Därtill kom, att ständerna sällan nöjde sig med att kontrollera, att beslutet stod i överensstämmelse med svaren, utan ofta passade på tillfället att framlägga helt nya önskemål. Det ligger i sakens natur, att den nya »efterdiskussion», som på så sätt uppstod, lätt kunde riva upp resultatet av de föregående förhandlingarna och därmed också beröva den offentliga svarsuppläsningen allt *raison d'être*. Oxenstierna har ej varit blind för dessa risker. Han har, så vitt jag har kunnat finna, aldrig underlåtit att visa ständerna beslutskonceptet, men han har på det bestämdaste reagerat mot vad han ansåg vara oförsynta krav och försök att blanda in ovidkommande saker. Vid 1638 års riksdag kom borgerskapet med en hel rad förslag till ändringar och tillägg i beslutet. Oxenstierna tycks ha blivit mycket förtörnad över ståndets tilltagsenhet. Han underkände utan vidare dess fordringar och avfärdade deputationen med följande ord: »Kasta kull alle ordningar och låta them falla — — — — — — — — — — thett kan intett vara».¹

Den viktigaste fråga, som skulle föreläggas 1642 års riksdag, var en reform av utskrivningen. Genom att låta denna utgå efter gårdetal i stället för som dittills efter mantal trodde man sig kunna vinna väsentliga fördelar. Ärendet var omsorgsfullt förberett genom ett året förut sammankallat utskottsmöte, vars deltagare utfäst sig att var på sin ort bearbeta opinionen och på så sätt underlätta den kommande riksdagens arbete. Men det blev trots detta snart tydligt,

¹ *Riksdagsacta*, RA; SRP 1638, s. 164.

att den ständermenighet, som i jan. 1642 samlades i Stockholm, skulle bli svårare att få bukt med än den, som under de närmast föregående riksdagarna så villigt böjt sig för kanslerns maktbud.

Vi ha kunnat iakttaga, hur vid upprepade tillfällen förändringar i de rivaliserande rådsfraktionernas teoretiska inställning till riksdagen med förvånande lättrorlighet återspeglade motsvarande förskjutningar i det faktiska maktläget. Även 1642 varslade de förberedande rådsdebatterna med en barometers känslighet om förestående rubbningar i den politiska atmosfären. Några dagar före riksdagens öppnande behandlades i rådet frågan, om man skulle låta ständerna få del av de nyligen ingångna traktaterna med Frankrike och Holland. Rådsmajoriteten med Per Brahe och Johan Skytte i spetsen hävdade, att regeringen icke hade rätt att gå ständerna förbi i dessa frågor. Men kanslern var av motsatt mening. »Det man frågar och berättar ständerna, anthen gör man par courtoisie eller par necessitate», framhöll han. Till den senare kategorien räknade han endast bevillningsfrågor. I alla andra fall stode det enligt hans mening regeringen fritt att — beroende på hänsynen till statsintresset vid varje särskilt tillfälle — hänskjuta ett ärende till ständerna eller själv avgöra det. Johan Skytte hade som stöd för sin uppfattning hänvisat till äldre praxis. Kanslerns invändningar mot detta sista argument förtjäna särskilt intresse. Han förnekade icke att Karl IX »allt refererade till Senatum» (här == ständerna) men han tillade: »liqväl bör nu annorlunda än in perturbatione rerum skeep». Och vad Gustav Adolf beträffar, framhöll kanslern, »att sal. Kongen ofta befrågade siph medh Rådhet och Stenderne mehre att icke synas vara ordsaken till hendande olycka än af een necessitet».¹

Axel Oxenstiernas nyvaknade misstro mot riksdagen saknade ej grund. Visserligen lyckades det regeringen att driva igenom de flesta av sina fordringar, men den mötte på alla håll envist motstånd. Knapast ett enda medgivande från ständernas sida kunde vinnas utan långvariga förhandlingar och påtryckningar. Och i allmogens klagomål fann det sociala missnöjet för första gången ett starkt och samlat uttryck.²

¹ SRP 1642, s. 16. Jfr E. Hjärne, Från Vasatiden till frihetstiden, s. 55 f.

² Odhner, s. 109; jfr Lövgren, Ståndsstridens uppkomst, s. 30.

Axel Oxenstiernas uppträdande under 1642 års riksdag gör ett påfallande planlöst och osäkert intryck. Förklaringen ligger av allt att döma däri, att han nu förlorat en del av sitt inflytande. Han är givetvis fortfarande centralfiguren: han leder underhandlingarna, författar propositioner och beslut och visar sig vara den ende, som genom sitt kraftfulla uppträdande på riddarhuset förmår bryta ned adelns motstånd. Men den samme som förr är han ej. Orsaken kan icke gärna vara någon annan än den, att den växande oppositionen ryckt undan grundvalarna för den riksdagspolitik, som han dittills följt, och som hade varit baserad på ständernas obegränsade förtroende för honom. När bakslaget kom 1642, tvangs kanslern att slå till reträtt och frånga några av de principer, som varit bestämmande för hans hållning gentemot ständerna under de föregående åren. Förhandsgranskningen av de ofrälse ständens svar — som han dittills avstått från — blir han nu, då han ej längre kan lita enbart till sin personliga övertalningsmakt, nödsakad tillgripa. Till ett utskott av adel, präster och bönder, som den 19 jan. uppkallades i rådkammaren, yttrade kanslern bl. a.: »Så hafva vij funnit gott att lätha någre här upkomma att see till, om, I hadhe kunnat utthydha hvar annan hvadh som Crohnan och edher kan hafva varit tilldrägeligit, att vij här hadhe kunnat aftala, på det vij icke behöfva att disputera offentligen på Rixsalen därom». Och när sedan rådsherrarna stodo i begrepp att gå upp på »salen» för att åhöra uppläsningen av ständernas svar, ansåg sig kanslern böra fråga rådet, om han skulle »svara något på Ständernes svar in loco eller och taga ad referendum». Rådsherrarnas svar kunde icke gärna bli annat än ett: »Mentes bäst vara att uptaga deres svar och gifva sedan däruppå sitt betenckiande».¹

Medan kanslern tidigare — i anslutning till Karl IX:s politik — uppmanat de olika ständer att på egen hand sammanjämka sina svar, visar han sig nu angelägen att låta denna procedur försiggå under regeringens omedelbara kontroll. Det gemensamma utskott, som tillsattes för detta ändamål, sammanträdde nämligen i regeringens närvaro.²

Någon radikal, konsekvent genomförd nyomläggning av sin poli-

¹ SRP 1642, s. 61, 114.

² SRP 1642, s. 59—60; jfr Carlgren, s. 40 not 5.

tik gentemot ständerna förmådde eller ville kanslern dock ej genomföra. Sin gamla uppfattning att stånden borde rådgöra sinsemellan har han sålunda icke helt och hållet frigjort sig från. Han uppmanade ridderskapet och adeln att »alltid kommunicera med de andra stånden». Och när adeln i det längsta vägrade att taga initiativet, mottog ståndet förebräelser av kanslern, som »meente sådant vara en synnerlig högfärd». Prästerna insågo tydligen tidigare än adeln, vilka fördelar de kunde draga av samarbetet med de övriga stånden. De skickade redan vid riksdagens början en deputation upp på riddarhuset, vars främsta ärende var att meddela adeln, att det andliga ståndet ej ämnade ge sitt samtycke till någon spannmåls-gärd. Prästernas framställning motiverades av deputationens ledare därmed att »dett ena ståndett icke bör gå ifrån dett andra». Nu fick man även på riddarhuset ögonen öppna för det på detta sätt inledda samarbetets förmåner; en deputation skickades ned till prästerna med underrättelse om vad adeln tänkte svara på propositionen. Adelns démarche besvarades omedelbart av en ny präst-delegation. Man konstaterade, att de båda ståndens svar i stort sett stämde överens, och lantmarskalken och prästmännens talman tävlade i att säga artigheter och uttrycka glädje över samarbetet.¹ Ett samgående av detta slag kan givetvis ej ha avsetts med regeringens uppmaningar till adeln att kommunicera med de andra stånden. Det är egendomligt, att Oxenstierna icke tog hänsyn till risken av att på detta sätt uppfostra ständerna till sammanhållning.

Axel Oxenstierna hade — som vi sett — under de föregående åren alltid respekterat ständernas rätt att granska beslutskonceptet. Det förändrade läge, som inträdde 1642, har ej föranlett honom att avvika från denna princip. Även nu fingo de olika stånden avgiva betänkanden över beslutet. Trots detta tillgrep regeringen den gamla överrumplingstaktiken gentemot riksdagen genom att i beslutet söka införa en spannmålsbevillning, som icke i vederbörlig ordning blivit behandlad under de föregående överläggningarna. Det klumpigt iscensatta försöket misslyckades snöpligt. Ständerna protesterade bestämt, och regeringen tvangs på denna liksom på andra punkter till reträtt. Det enda sättet att föra igenom en dylik manöver hade varit att taga steget fullt ut och aldrig giva stånden tillfälle att yttra

¹ Ridderskapets och Adelns prot. 1642, s. 102 f., 115, 132 f. Jfr Carlgren, s. 65 f.

sig om beslutet. Men så högt vågade man tydligvis icke spänna bågen — och det är för övrigt ovisst, om ständerna numera skulle ha funnit sig i ett så kraftigt ingrepp i vad de betraktade som sina rättigheter.¹

Regeringens initiativlöshet lyser klart igenom i de båda propositionerna. De innehålla i själva verket ytterst få positiva förslag och utgöra snarast en serie påpekanden av förefintliga behov och missförhållanden, på vilka ständerna själva åläggas att söka bot.

I fråga om skjutsningsreformen — ett av de viktigaste spörsmål, som berördes i den andra propositionen — medgav Axel Oxenstierna ännu efter riksdagens öppnande, att han »icke hafver kunnat finna något råd däruthi».²

Det vore emellertid ett misstag att uppfatta Oxenstiernas tveksamma och obestämda uppträdande vid riksdagens början uteslutande som ett tillfälligt svaghetstecken. Vad vi här möta, är i själva verket lika mycket ett utslag av en allmän tendens i kanslerns ständerpolitik, vid vilken han med ovanlig seghet hållit fast och som därför också är av största betydelse för bedömandet av hans insats. Han har nämligen alltid visat obenägenhet att vid en riksdags början i propositionen eller på annat sätt framlägga ett fast program och klart fixerade fordringar. Att han 1642 av fri vilja och icke av nödvång tillämpade denna princip, framgår redan därav, att utskrivningsreformen, som dock var riksdagens enda verkligt väl förberedda fråga, icke med ett ord omnämnes i propositionen. Man skall »proponera in genere» för att sedan »tractera de modo» — så har kanslern vid samma riksdag formulerat sin grundsats.³ Tillvägagångssättet stod i god överensstämmelse med hans försiktiga naturell. En mångårig diplomatisk skolning hade ytterligare stärkt hans motvilja mot att lägga upp korten på bordet tidigare än nödvändigt. Obestriddigen låg det också en psykologiskt riktig beräkning bakom. Genom att alltför bryskt ställa ständerna inför stora krav kunde man lätt skapa en ogynnsam stämning och svetsa samman en oppositionell enhetsfront, som man med ett försiktigare tillvägagångssätt kanske ej behövt räkna med.

¹ *Riksdagsacta 1642*, RA; SRP 1642, s. 134, 144; jfr Odhner, s. 109.

² SRP 1642, s. 36.

³ SRP 1642, s. 3.

Därtill kom — och detta motiv har väl varit det mest vägande — att kanslern ville ha möjligheten öppen att avlyssna stämningen bland ständerna och rätta anspråken därefter, samt vidare, att han hoppades kunna i någon form taga riksdagens sakkunskap i anspråk även för ärendenas förberedande behandling. 1638 hade han som ett mönster ställt upp Nederländernas ständerförsamling, därför att denna, sedan den av regeringen erhållit underrättelse om statsverkets behov, på egen hand överlade om bördornas fördelning o. s. v.¹ Under rådsförhandlingarna i samband med 1642 års riksdag tog kanslern upp frågan, om man icke borde begära av ständerna, »att de upsatte om ett och annat deras betenckiande».² En liknande tankegång ligger bakom ett annat ungefär samtidigt yttrande av honom, vilket av sammanhanget att döma bör tolkas som en uppmaning att vänta med den andra propositionen, till dess man tagit kännedom om ständernas besvär, eller — modernare uttryckt — att motionerna borde läggas till grund för propositionen!³ Och rådsprotokollet för år 1647 omtalar, att kanslern under en överläggning någon tid före detta års riksdag förklarar, att han »mente bäst remonstrera generatim, sådan låta dem slå före, hvadh dee tyckia. Detta så hoos almogen och städerne som elliest sielfve adelen. H. Ex:tz» — heter det vidare — »mente vara bäst i första proposition tala om folk och penningar generatim. Såd an kommer väl speciale af Stenderne ...»⁴

Det är svårt att bilda sig någon uppfattning om i vilken mån ständerna genom sitt initiativ underlättat regeringens arbete. Otvivelaktigt har kanslern gjort ofantligt mycket för den svenska riksdagens uppfostran till självverksamhet och politisk mognad. Men det kan nog sättas i fråga, om icke olägenheterna av hans system under hans egen verksamhetstid varit kännbarare än förmånerna. Ständerna sköto om möjligt ifrån sig alla svårare problem, och det är också tydligt, att regeringens motvilja att komma med positiva förslag ofta nog — särskilt gäller detta bevillningsfrågor — ledde till bortkastat arbete och onödig tidspillan. Ständernas olust att taga initiativ var nämligen minst lika utpräglad som regeringens.

¹ SRP 1638, s. 147; Odhner, s. 82.

² SRP 1642, s. 17.

³ SRP 1642, s. 35.

⁴ SRP 1647, s. 9.

och det blev därför i regel denna, som i sista hand, efter många om och men fick rycka fram med bestämda förslag.

Axel Oxenstiernas försiktiga strategi gentemot ständerna var icke alltigenom hans egen uppfinning. Tvärtom — även härutinnan har han knutit an till äldre svensk riksdagstradition, närmast Karl IX:s. Utmärkande för denne hade ju just varit hans strävan att till varje pris locka ur riksdagen ett initiativ — låt vara, att han icke letts av samma bevekelsegrunder som Oxenstierna utan i första hand åsyftat att beröva ständerna all möjlighet att undandraga sig ansvaret. Axel Oxenstiernas uppfattning i dessa frågor tycks f. ö. icke ha blivit föremål för några bestämdare gensagor från hans kolleger i förmyndarregering och råd. Men med Kristina kom reaktionen. Först nu blev kanslern nödsakad att framhålla fördelarerna av den taktik, han dittills tillämpat. Till en början respekterade man hans skäl, men länge dolde drottningen icke, att hon fann den åldrige statsmannens metoder onödigt försiktiga och omständliga. Under förberedelserna för riksdagen 1649 omtalade hon i rådet, »att Her R. Cancelleren rådde man skulle först sondera allmogen, hvadh han ville gifva, män så mente H. K. M:t dedh giordes intet behof, utan man kunde strax proponera dem franchement, efter dedh är Kronans tarfver».¹

Men när det gällde den praktiska tillämpningen, visade sig Kristina — vad det nu berodde på — mindre benägen att avvika från traditionen. Ätminstone förefaller det svårt att under hennes tid konstatera någon väsentligare förändring, i berörda hänseende i relationerna mellan regering och riksdag.

Man bör emellertid icke förbise, att den initiativrätt, Oxenstierna tillerkände riksdagen, ingalunda var obegränsad. Av allt att döma har det aldrig varit hans mening att låta ständernas initiativ sträcka sig utom ramen för de frågor, som regeringen förelade dem. Men när det lyckats att övervinna folkrepresentationens nedärvda passivitet, så att herredagsmännen börjat lära sig på egen hand tänka ut lösningar på de problem, vars existens regeringen i största allmänhet gjort dem uppmärksamma på, visade det sig av naturliga skäl omöjligt att få dem att hålla sig inom de sålunda utstakade

¹ SRP 1649, s. 9.

gränserna. Det blev för varje år allt svårare att avvisa ständernas fordran på att få ett ord med i laget även vid själva urvalet av riksdagsfrågorna. Man vet icke, om Oxenstierna på sin ålderdom haft blick för, i hur hög grad dessa vittsyftande krav vore betingade av den politik, han själv under årens lopp tillämpat gentemot riksdagen. Säkert är, att han på det bestämdaste reagerade mot dem. Under riksdagen 1650 delgav han sonen Erik sin indignation över de ofrälse ståndens tilltag att själva föreslå regeringen åtgärder. »Jag tror ingen är» — sade han — »som icke gärna gåve efter i denna punkt för fäderneslandets skull, allenast det ginge efter lag till, så att regeringen proponerade. Vi kunna väl lida, att Kunglig Majestät det gör, men icke att det sker genom ständernas pådrivande, ty det ena ståndet bör ej få kommendera det andra.»¹ Under den audiens, som Axel Oxenstierna några månader före sin död gav den engelske ambassadören Whitelocke, uppehöll han sig länge vid den svenska riksdagens statsrättsliga ställning. Han underströk då särskilt vikten av att initiativet reserverades åt regeringen. När Whitelocke invände, att en sådan författningsbestämmelse knappast vore förenlig med folkets rätt och frihet (»the rights and liberty of the people»), bemötte kanslern honom med den onekligen frapperande upplysningen, att i Sveriges lag gränserna för konungens makt och folkets rättigheter vore så klart markerade, att ständerna ej behövde göra bruk av initiativet för att skydda sig mot övergrepp. Dessutom skall Axel Oxenstierna — om man får tro Whitelocke's relation av samtalet — t. o. m. ha antytt, att ständerna, »who have the power of the purse», i nödfall genom att snåla in på skattebevillningarna kunde framtinga ett av dem eftersträvat regeringsinitiativ.²

* * *

*

Redan vid 1643 års riksdag hade kanslern övervunnit den osäkerhet, som präglat hans uppträdande året förut och som åtminstone delvis varit en följd av hans nödtvungna omläggning av sin riksdagspolitik. Oppositionen var nu — liksom vid kanslerns återstående riksdagar — allt för stark för att han skulle frestas att återgå till

¹ Cit. efter E. Fries, Riksdagen 1650 (Svenska kulturbilder s. 53).

² Whitelocke, A journal of the swedish embassy, London 1855, II, s. 278 f.

sin *laissez-aller*-politik gentemot ständerna. Den tid var definitivt förbi, då han kunde lita till sin auktoritet enbart. Han försummar numera icke ett enda av alla de påtryckningsmedel, som utexperimenterats under de föregående årtiondena. Förhandsgranskning av svaren avstår han aldrig ifrån. En episod under 1643 års riksdag visar, hur långt kanslern avlägsnat sig från sina tidigare strävanden att förlägga avgörandet till de offentliga plenarsammanträdena. Detta år hade bönderna — som det förefaller på grund av rent missförstånd — tillåtits att på rikssalen läsa upp ett svar, som regeringen ej kunde godkänna. I stället för att — som han exempelvis hade gjort 1638 — taga bönderna i upptuktelse och framhålla otillräckligheten i deras anbud, nämnde kanslern icke ett ord därom i sitt svarstal. Han tackade i allmänna ordalag för »god och samfällid resolution» och lät först någon dag senare under hand meddela bönderna, att de måste ge ett bättre svar!¹

Kristinas trontillträde betecknade ej något bestämt avbrott i Axel Oxenstiernas verksamhet som ledare av den svenska riksdagen. Fram till 1649, då hans ohälsa får överhand, dominerar han alltjämt riksdagsarbetet, och även senare har han utövat ett icke ringa inflytande. Hans ställning till riksdagen förblir dock under detta sista skede i stort sett den samma som förr. Den utpräglad aristokratiska hållning, han intog under ståndsstriden, har icke — såsom möjligen varit att vänta — kommit honom att ställa sig skeptisk mot folkrepresentationens idé. Känt är, hur han oförbehållsamt uttryckte sina sympatier för det engelska parlamentet i dess kamp mot konungamakten. Trogen den ståndpunkt, han intog redan 1638, har han ända in i det sista uppträtt som försvarare av den svenska riksdagens beskattningsbefogenhet.² Och i det nyss berörda samtalet med Whitelocke hävdade han, att Sveriges konung icke hade rätt att stifta, ändra eller upphäva en lag utan riksdagens samtycke.

¹ *Riksdagsacta*, RA; SRP 1643, s. 409.

² Lagerroth, *Frihetstidens författning*, s. 169.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Konstitutionella och kommunala frågor vid 1931 års riksdag.

Grundlagsfrågor. Endast ett fåtal förslag i grundlagsfrågor hava varit föremål för prövning av 1931 års riksdag. Som vanligt hava de flesta av dem även i år avstyrkts av konstitutionsutskottet och avslagits av riksdagen; blott ett av förslagen har föranlett skrivelse med begäran om utredning.

Dagordningsinstitut. Det förslag, som här åsyftas, är den inom riksdagens första kammare av herrar Westman och Hellberg väckta motionen om skrivelse med begäran om utredning, huruvida och på vad sätt ett dagordningsinstitut borde införas i vår författning, samt framläggande för riksdagen av det förslag, vartill utredningen kunde föranleda. Syftemålet med motionen var att genom införandet av ett dagordningsinstitut stärka regeringsmaktens ställning på parlamentarisk grundval. Motionärerna framhöllo, att regeringsbildningens problem efter parlamentarismens införande i Sverige icke erhållit en tillfredsställande lösning. I en demokratisk stat borde regeringsmakten uppbyggas på folkmajoritetens breda bas, så att den ägde representationens förtroende. Riksdagen borde därför, ansågo motionärerna, äga praktiskt användbara former, genom vilka den kunde tillkännagiva sin ställning till en nytillträdande regering och klart kunde ådagalägga, när en sittande regering icke längre ägde dess förtroende. De vägar, som härför för närvarande stå till buds i vårt land, funno motionärerna icke tillfredsställande. Därför föreslogo de en undersökning av förutsättningarna för dagordningsinstitutets införande i Sveriges konstitutionella rätt. — I sitt i anledning av motionen avgivna utlåtande erinrade konstitutionsutskottet till en början om de förslag i samma ämne, som väckts vid 1928 och 1930 års riksdagar, samt om de skäl, som då åberopats för avslag av dessa motioner. Härefter framhöll utskottet, att det icke överskattade det praktiska värdet av dagordningsinstitutet som medel för skapande av bättre stabilitet i det parlamentariska systemet. Förutsättningarna härför berodde ytterst på de praktisk-politiska sedvanorna. Men eftersom institutet allmänt förekom i parlamentariskt styrda länder och då det ansågs kunna bidra att skapa bättre möjligheter till att vinna klarhet i fråga om riksdagens och regeringens inbördes förhållande till varandra, fann utskottet en förutsättningslös utredning böra företagas i ämnet. Utredningen borde avse att få utrönt, huruvida och på vad sätt institutet i fråga borde intagas i grundlag, i kamrarnas arbetsordningar eller i parla-

mentarisk praxis. Utskottet ansåg desto mera önskvärt, att en utredning i ämnet nu igångsattes, som frågan om riksdagens arbetsformer befann sig under utredning. — Efter en ganska utförlig debatt i riksdagen, särskilt i andra kammaren, bifölls utskottets hemställan om utredning.

Förstakammarfrågan. I socialdemokratiska partimotioner, väckta inom båda kamrarna, föreslogs en sänkning av valrättsåldern vid val till landsting och av förstakammarelektor till overensstämmelse med den kommunala valrättsåldern och åldern för val av andrakammarledamöter. Ehuru liknande förslag vid upprepade tillfällen väckts efter den nya förstakammarorganisationens införande, hava emellertid i dessa förslag en sammankoppling ägt rum med frågan om en sänkning av valrättsåldern överhuvudtaget vid politiska och kommunala val, så att frågan om åldern vid val till landsting och av förstakammarelektorer endast framstått som ett delproblem inom ett större komplex. Genom ämnets begränsning i förevarande motioner på nyss angivet sätt har den i dem berörda frågan i främsta rummet blivit ett förstakammarproblem, en fråga om första kammarens bildande. — I sitt i anledning av motionerna avgivna yttrande erinrade konstitutionsutskottet om att föreskrifterna om högre åldersgräns för valbarhet till första kammaren och om medelbara val till samma kammare, därvid vid utseende av valmän — landstingsmän eller särskilda elektor — gäller en ålder av uppnådda 27 år för såväl valrätt som valbarhet, hade till syftemål att i sin mån bidra till upprätthållandet av den erforderliga karaktärsskillnaden mellan kamrarna. Då en sänkning av denna senare åldersgräns därför skulle innebära ett sönderbrytande till en del av den nuvarande förstakammarorganisationens system, borde frågan om en enhetlig rösträttsålder för första och andra kammarens väljarkårer icke upptagas till närmare prövning annat än i samband med en mera ingående behandling av spørsmålet om grunderna för första kammarens bildande över huvud taget. Åldern såsom skiljemärke mellan urväljarne till första och andra kammaren fölle dessutom, framhöll utskottet, helt inom det demokratiska tvåkammar-systemets ram; åldersstrecket hänförde sig icke till ekonomiska förhållanden utan till allmänmänskliga; det bidrog icke till danandet av en social åtskillnad mellan kamrarna. Konstitutionsutskottet avstyrkte på dessa skäl motionerna. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Decisiv folkomröstning. Förslag angående införande av decisiv folkomröstning väcktes vid förevarande års riksdag liksom tidigare vid 1926 och 1928 års riksdagar. Konstitutionsutskottet erinrade i sitt utlåtande i ämnet om folkomröstningskommittens yttrande, att nuvarande förhållanden i vårt land icke gäve tillräckliga skäl för att framlägga förslag om införande av ett decisivt folkomröstningsinstitut i Sveriges författning bland annat därför, att tanken härpå icke ägde någon större aktualitet. Någon omständighet att böra föranleda något förändrat ståndpunktstagande

i frågan ansåg utskottet därefter icke hava tillkommit. Det bristande intresset för tillämpningen av nu gällande grundlagsbestämmelser om folkomröstning i dess konsultativa form, som kommit till uttryck bland annat däri, att riksdagen efter behandlingen år 1922 av frågan om inhämtande av folkets mening angående rusdrycksförbud icke vid något tillfälle handlagt en fråga om detta grundlagsbuds tillämpning, visade enligt utskottets tanke, att folkomröstningsinstitutet åtminstone icke ännu fått det fäste i den allmänna opinionen, som utgjorde en förutsättning för dess vidare utveckling i författningen till decisiv form. Utskottet avstyrkte därför motionen, vilken även avlogs av riksdagen.

Konstitutionsutskottets skiljedomarverksamhet. Konstitutionsutskottet har i två fall utövat skiljedomarverksamhet av prejudicerande beskaffenhet i anledning av olika meningar mellan kammarna, till vilket utskott uppkommen fråga skall hänvisas.

Det ena fallet rörde remiss av en proposition angående beredande av en tredje emeritilön åt biskopar, vilken av första kammaren hänvisats till statsutskottet och av andra kammaren till bankoutskottet. I förevarande proposition, i vilken återropades en skrivelse av kyrkomötet i anledning av väckt motion i ämnet, föreslogs, att ur biskopslöneregleringsfonden måtte utgå, under de i kungörelse av år 1927 angivna förutsättningar, ytterligare en emeritilön till biskopar jämte dyrtidstillägg därå. — Konstitutionsutskottet anförde i sitt memorial, att biskopslöneregleringsfonden icke tillhörde statsregleringsfonderna utan förvaltades såsom en självständig fond av statskontoret. Fondens inkomster och utgifter inginge icke heller i statsregleringen. Den torde enligt utskottets uppfattning kunna anses med avseende å biskoparnas avlöning i sak intaga ungefär samma ställning som den år 1910 inrättade kyrkofonden beträffande det övriga prästerskapets avlöning. Utskottet anförde vidare, att föreskrifterna angående prästerskapets avlöning och därmed sammanhängande spörsmål funnos i författningar av kyrkolags natur. Såsom kyrkolagsfrågor måste betraktas även frågor angående emeritilöner till präster ävensom angående varje annan disposition av kyrkofondens medel. Sådana frågor borde alltså liksom andra kyrkolagsfrågor hänvisas till lagutskott. Bestämmelserna angående emeritilöner till biskopar hade nu visserligen, enligt vad konstitutionsutskottet vidare anförde, formellt icke karaktär av kyrkolag, men kungörelsen i ämnet liksom övriga bestämmelser rörande biskopslöneregleringsfonden hade dock tillkommit på grund av riksdagens, kyrkomötets och Kungl. Maj:ts samstämmiga beslut och borde därför sakligt likställas med kyrkolag. Härtill kom emellertid, att den föreliggande frågan ytterst gällde, huruvida de i biskopslöneregleringsfonden uppsamlade medlen kunde utan kränkning av privilegierna användas till annat närstående ändamål än biskoparnas avlöning, i detta fall till pension eller åldersunderstöd till biskopar, vilka frågor borde beredas i samma ordning som kyrko-

lags- och privilegiefrågor och alltså i likhet med dessa handläggas av lagutskott. Utskottet beslöt därför, att propositionen skulle hänvisas till lagutskott. I en reservation till utskottsmemorialet uttrycktes den uppfattningen, att ärendet bort hänvisas till bankoutskottet. Däremot fanns märkligt nog ingen reservation fogad till memorialet, i vilken det förklarades, att remiss till statsutskottet varit det konstitutionellt riktiga. — Det torde vara första gången, som konstitutionsutskottet beslutat hänvisa en fråga till beredning av annat utskott än det, till vilket någon av kamrarna remitterat frågan.

Det andra fallet i vilket konstitutionsutskottet utövade skiljedomarverksamhet gällde frågan om remiss av en proposition med förslag till ändrad lydelse av vissa stadganden i fattigvårdslagen och barnavårdslagen. Denna proposition hade ursprungligen av båda kamrarna hänvisats till lagutskott. Lagutskotten hemställde emellertid i memorial om propositionens återlämnande till kamrarna. Till stöd härför anfördes, att förevarande proposition, i likhet med vissa andra till konstitutionsutskottet hänvisade propositioner, avsåge att i större omfattning än för närvarande vore möjligt bereda tillfälle till centralisering av medelsförvaltningen inom kommunerna samt att genomföra av 1930 års kommunallagar föranledda ändringar rörande omröstningsreglerna vid tillsättande av kommunala tjänstemän och rörande kvinnas rätt att avsäga kommunala förtroendeuppdrag. De till lagutskotten hänvisade förslagen syntes därför utskotten närmast vara av kommunallags natur, vartill komme, att samtliga nu berörda propositioner med hänsyn till sitt nära inbördes samband syntes böra företagas till gemensam förberedande behandling. Vid föredragning av lagutskottens memorial i ämnet hänvisade första kammaren propositionen till konstitutionsutskottet, under det att andra kammaren avlog utskottets hemställan. Då sålunda olika meningar uppstått mellan kamrarna, till vilket utskott propositionen borde hänvisas, tillkom det konstitutionsutskottet att besluta därom. — I sitt memorial i ämnet framhöll konstitutionsutskottet till en början, att det icke kunde ifrågasättas annat än, att förevarande proposition borde remitteras antingen till konstitutionsutskottet eller lagutskott. Utskottet förklarade sig vidare vidhålla sin i skiljedomar vid 1919 och 1921 års riksdagar uttalade uppfattning, att lagförslag som icke omedelbart berörde de egentliga kommunalförfattningarna utan avsåge den visserligen kommunerna nära berörande lagstiftningen om sjukvård, fattigvård o. s. v. borde hänvisas till annat utskott än konstitutionsutskottet. Men konstitutionsutskottets förevarande uttalande ansågs hänföra sig endast till frågan om den karaktär, som borde anses tillkomma en lag såsom en helhet och till lagens materiella bestämmelser, men däremot icke till förslag allenast avseende speciella stadganden i den egentliga kommunallagstiftningen närstående sociala lagstiftningen (fattigvårds- och barnavårdslagstiftningen), såvitt dessa vore av organisatorisk eller konstitutiv natur. I dylika fall vore det lagbestämmelsens egen inre natur och

icke dess plats i den ena eller andra författningen, varpå den avgörande vikten borde fästas vid prövningen av frågan, till vilket utskotts handläggning samma lagbestämmelser rätteligen skulle hänvisas. Vissa bestämmelser i fattigvårds- och barnavårdslagarna vore enligt konstitutionsutskottets uppfattning otvivelaktigt av kommunallags natur, en uppfattning, som redan tidigare från vissa andra håll gjorts gällande. De i propositionen framlagda lagförslagen ansågos nu avse bland annat en centralisering av den kommunala medelsförvaltningen, som till sin grund, sin faktiska innebörd och sina praktiska konsekvenser direkt berodde av och sammanhänge med motsvarande bestämmelser i kommunallagarna. Även övriga föreslagna ändringar vore av organisatorisk karaktär med ett nära inre samband såväl med stadganden i 1930 års kommunallagar som med föreslagna bestämmelser i vissa andra till konstitutionsutskottet hänvisade propositioner. Vid sådant förhållande och som den negativa bestämningen av lagutskottens kompetens lämnade en viss frihet till uppdelning efter lämplighetshänsyn av väckta frågor mellan lagutskott och annat utskott, fann konstitutionsutskottet, att utskottet självt borde bereda de i förevarande proposition framlagda lagförslag.

Kommunala frågor. Endast några få sådana frågor av större betydelse hava varit föremål för riksdagens prövning.

Medelsförvaltningens centralisering. För att möjliggöra den kommunala medelsförvaltningens centralisering i större utsträckning än vad som tidigare ansetts möjligt, framlades i en proposition förslag om vissa materiella tilläggsbestämmelser till fattigvårds-, barnavårds- och skolstyrelselagarna samt ställdes i utsikt införandet av motsvarande bestämmelser i vissa administrativa författningar såsom hälsovårdsstadgan. I sitt i anledning av propositionen avgivna utlåtande erinrade konstitutionsutskottet till en början om att i 44 § 3 mom. i 1930 års lag om kommunalstyrelse på landet på förslag av utskottet införts en bestämmelse i syfte att möjliggöra en centralisering av den kommunala medelsförvaltningen med anlåtande av anställda tjänstemän till likhet med vad som redan var möjligt i stad. Utskottets yttrande innehöll i fortsättningen, samtidigt med att utskottet lämnade en utförlig beskrivning på begreppet medelsförvaltning, en vidräkning med regeringsrättens praxis, enligt vilken stadganden i nyssnämnda lagar och i vissa i administrativ ordning tillkomna författningar ansetts stå hindrande i vägen för ett sammanförande av särskilda kommunala nämnders eller styrelser medelsförvaltning med för dessa bindande verkan till ett enhetligt drätsel- eller kommunalkontor, å vilket arbetet utfördes av personer, som icke blivit därtill av vederbörande nämnder eller styrelser omedelbart utsedda. Utskottet framhöll, att genom sammanförandet av den kommunala medelsförvaltningen till ett enda centralt organ dessa styrelser eller nämnder icke komme att undandragas den beslutande-

rätt, som tillkomme dem i fråga om utanordnandet av till dem anslagna eller dem eljest tillhöriga medel för fullgörande av dem åliggande förvaltningsuppgifter (fattigvårdens och barnavårdens handhavande m. m.). En dylik centraliserings genomförande innebure i huvudsak intet annat än inrättandet av en kommunal kassacentral med uppgift att även för dessa styrelser eller nämnder uppbära avgälder, arrenden, hyror och andra likvider, att placera deras fonder och andra tillgångar i den mån dessa hade karaktären av donationsmedel eller dylikt, för vilka särskilda föreskrifter lämnats, samt att verkställa utbetalningar och ombesörja den bokföringsmässiga redovisningen därav. Medelsförvaltningens centralisering till ett enhetligt kommunalt organ syntes utskottet icke heller inkräkta på de särskilda styrelsernas eller nämndernas behörighet att själva besluta om tillsättande av särskilda kassaförvaltare inom vederbörande styrelser eller nämnder, om sådant ansågs behöfligt, och av de särskilda tjänstemän, som kunde anställas för att biträda vid handhavandet av de förvaltningsuppgifter, som ålåg styrelserna eller nämnderna. Då emellertid i trots av det anförda vissa hinder i praxis ansetts föreligga för den kommunala medelsförvaltningens fullständiga centralisering, ansåg utskottet, i likhet med vederbörande departementschef, vissa nya bestämmelser böra införas i och för hindrens undanröjande. Men eftersom de föreskrifter, varom här vore fråga, vore organisatoriska stadganden av kommunallags karaktär, fann utskottet, i motsats mot departementschefen, huvudbestämmelserna i ämnet böra införas i kommunallagarna och böra så avfattas, att de omedelbart anknöte till dessas bestämmelser angående medelsförvaltningens centralisering. Med hänsyn härtill föreslog utskottet, att de bestämmelser, som borde införas i fattigvårds-, barnavårds- och skolstyrelselagarna, endast skulle innehålla en hänvisning till de i kommunallagarna angivna föreskrifterna. Utskottet uppgjorde därför ett från propositionen avvikande förslag till bestämmelser i ämnet. — Riksdagen antog för sin del det av utskottet utarbetade lagförslaget.

Kyrkoinstitutionen i Göteborg. I en proposition förelades riksdagen till antagande ett förslag till lag om kyrklig samfällighet i Göteborg. Intill dess annorlunda bleve i lag bestämt, skulle enligt promulgationsbestämmelserna till 1930 års lag om församlingsstyrelse denna lags bestämmelser om kyrklig samfällighet icke äga tillämpning å Göteborgs stads territoriella församlingar, utan skulle den ekonomiska gemenskap, som rådde mellan dessa församlingar, fortfarande liksom hitintills regleras av den av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt antagna författningen om kyrkofullmäktige och kyrkonämnd i Göteborg av år 1882. I samband med behandlingen av förslaget till allmän församlingslag hemställde 1930 års riksdag om skyndsamt utredning i fråga om ersättande av denna förordning med en ny särskild lag. Resultatet av denna utredning förelades årets riksdag i den nyss nämnda propositionen. I förslagets

I § uppräknades de territoriella församlingar, som skulle ingå i samfälligheten, nämligen de församlingar, som för närvarande faktiskt ingå i kyrkoinstitutionen i Göteborg. Däremot skulle den föreslagna lagen icke vara tillämplig å övriga församlingar (Lundby och Örgryte församlingar), som för närvarande falla inom Göteborgs stads område, eller som framdeles på grund av inkorporering kunde komma att falla inom stadens område, utan lagändring härför vara erforderlig. Konstitutionsutskottet ansåg emellertid, att en speciallagstiftning på förevarande område för Göteborgs del endast vore motiverad under förutsättning, att ett allmänt intresse krävde, att samtliga inom stadens område belägna territoriella församlingar, oberoende av en särskild prövning för varje enskild församlings vidkommande, ansåges höra bilda en kyrklig samfällighet. Utskottet åberopade sig i ärendet på den äldre lagstiftningen angående kyrkoinstitutionen i Göteborg, enligt vilken »samtliga Göteborgs stads territoriella församlingar utgöra i ekonomiskt hänseende en enhet», vilken föreskrift otvivelaktigt innebure, att även församling, som sammanföle med kommun eller del av kommun, som införlivades med Göteborgs stad, också skulle ingå i den kyrkliga gemenskapen — även om de i trots härav faktiskt kommit att stå utanför kyrkoinstitutionen. Utskottet föreslog därför en sådan ändring av den grundläggande bestämmelsen i det kungl. förslaget, att samtliga territoriella församlingar skulle bilda en kyrklig samfällighet. I övrigt anslöt sig det i propositionen framlagda lagförslaget nära till den äldre lagstiftningen angående kyrkoinstitutionen i Göteborg; en något vidgad rörelsefrihet skulle dock enligt detsamma tillerkännas de särskilda församlingarna. I dessa delar tillstyrktes förslaget i huvudsak i oförändrat skick, ehuru dock en del smärre jämkningar företogs i de föreslagna stadgandena, i vissa fall för att bringa den nya lagstiftningen i närmare anslutning till den allmänna församlingens bestämmelser i motsvarande ämnen. Med hänsyn till att utskottet föreslagit införandet av en bestämmelse angående kyrkofullmäktige i de särskilda församlingarna, befanns det mindre lämpligt att bibehålla den i propositionen föreslagna rubriken på lagen, vilken utmärkte att den uteslutande hänförde sig till samfälligheten, varför rubriken till 1882 års förordning i ämnet ansågs höra bibehållas. — Konstitutionsutskottets förslag bifölls till alla delar av riksdagen.

Sune Holm.

Några ord om stats- I senaste häftet av denna tidskrift (s. 213—
rådsberedningen. 14) berör prof. Brusewitz departementalreformens inverkan på statsrådsberedningen. Han antar att efter reformens genomförande d. 16 maj 1840 beredningssammanträden under någon tid ej förekommo, men att beredningen åter var i verksamhet redan i slutet av juli samma år. Att detta antagande är riktigt bestyrkes av följande notis i *Dagligt Allehanda* för d. 11 juli 1840:

Man erfar nu att statsrådsberedningarna både till form och *namn* ånyo kommit till stånd. Med föredragningar av nådeansökningar i brottmål, vilka till en början lära skett *omedelbart* av justitieministern, efter revisionssekreterarnes promemorior, läser nu den lämpligare ordning blivit införd att revisionssekreteraren föredrager målet i statsrådsberedningen ävensom uti justitieministerns närvaro vid den enskilda »rapporten» hos Konungen, men att justitieministern, som, jämte den för expeditionen ansvarige revisionssekreteraren, kontrasignerar Konungens beslut, anmäler ärendet i själva konseljen, varigenom hr justitieministern närmare blir i tillfälle att tillse, det en viss princip för benädningsrättens utövande följes — och vid vilken ordning således numera icke synes vara något att erinra.

Förmodligen kan en planmässig genomgång av tidningarna för de relevanta månaderna lämna en rikare skörd än denna tillfälligtvis anträffade notis.

Till upplysning i frågan tjäna även Högsta domstolens protokoll. Av dem framgår att Dagligt Allehandas kommunikation med justitiedepartementet icke var så särdeles snabb.

Om ej mina anteckningar fela, förekommer i HD:s protokoll före 1838 blott en enda gång anteckning om att justitieråd deltagit i beredningssammanträde. Det heter d. 9 maj 1818 att exc:n Gyllenborg samt justitieråden Blom och Ekorn »bortgingo för att bevista statsrådets överläggningar». Konselj hölls först d. 14 maj; Blom var då sjuk, och jr Noréus företrädde HD:s ofrälse sida.¹ Därefter saknas dylik anteckning ända till d. 21 maj 1838. Från den tiden möter regelmässigt varje vecka en fras att två jr bortgingo »för att i ämbetsärender bivista sammanträde med ledamöter av statsrådet» (²³/₈ 38), »för att, till överläggning i ämbetsärenden, med statsrådets ledamöter sammanträda» (²⁷/₁₁ 38), el. dylikt. Sista gången före departementalreformen står anteckningen d. 12 maj 1840; den med beredningen sammanhängande konseljen hölls först d. 26 maj. Och nu inträder ett avbrott. Justitiekonseljer hölls d. 2, 9 och 19 juni, utan att HD:s prot. ha något att förmäla om föregående överläggning med ledamöter av statsrådet. Men själva midsommaraftonen bortgingo jr:n Stråle och Isberg »för att med statsrådets ledamöter i ämbetsärender sammanträda»; konseljen ägde därpå rum d. 26 juni.

Avbrottet omfattade i fråga om justitieärenden således blott en månad med treonseljer.

Det må tilläggas att jr:n, efter HD:s prot. att döma, med tronskiftet 1844 upphörde att sitta i statsrådsberedningen.

B. W.

¹ Under gustavianska tiden och riksföreståndarskapet voro de två HD-ledamöterna i konseljen alltid båda ofrälse. Efter d. 6 juni 1809 och t. o. m. 1844 tillämpades däremot undantagslöst den oskrivna regeln att av de två jr:n en skulle tillhöra frälset, en ofrälset. Denna regel upptogs i den gustavianska oppositionens förslag till revision av RF från hösten 1809 och våren 1810; se Hist. Tidskr. 1929 s. 335 (B § 26, C § 27).

Internationella Unionen för Befolkningsforskning. I denna tidskrift (1929, s. 73—78) har redogörelse redan lämnats för den internationella Unionen för Befolkningsforskning och för den till densamma anslutna Svenska Nationalkommittén. I juni detta år har Unionen avhållit sin andra generalförsamling, varvid vårt land representerades av tvenne av Nationalkommittén utsedda delegerade, nämligen docenten K. A. Edin och undertecknad.

Förhandlingarna, som bestodo dels av slutna sammanträden mellan de olika ländernas delegerade för diskussion av och beslut i Unionens angelägenheter, dels av offentliga möten med vetenskapliga föredrag, avhöllös i London den 15—18 juni. Ursprungligen var det meningen att generalförsamlingen skulle avhållas i Rom och där förenas med en internationell kongress. På grund av vissa högeligen beklagliga meningsskiljaktigheter inom Unionens presidium, närmast mellan dess president, amerikanaren, professor Raymond Pearl och den italienska vice presidenten i Unionen prof. Gini, hade exekutivkommittén, vilken utom av dessa två utgjordes av Unionens engelska och franska vicepresidenter, sir Bernhard Mallet och professor Leon Bernard, beslutat om församlingens avhållande i London i stället. Detta beslut blev av delegeradförsamlingen vederbörligen konfirmerat, sedan redogörelse av professor Pearl lämnats för de omständigheter och orsaker, som förorsakat detsamma. Delegeradförsamlingen var härvid enhällig. Ingen italiensk delegerad hade emellertid kommit tillstådes och enligt särskilt utgången inbjudan kommer en internationell kongress för befolkningsfrågorna att oberoende av Unionens sammanträde avhållas i Rom i början av september. Beklaglig som den berörda konflikten är synes den dock icke ha några djupare orsaker eller komma att leda till sprängning av Unionen. I varje fall hade den italienska Nationalkommittén icke anmält sitt utträde och prof. Gini återvaldes enhälligt till en av Unionens vicepresidenter.

Sedan prof. Pearl undanbett sig återval, utsåg delegeradförsamlingen den kände engelske geografen sir Charles Close till president för Unionen. Församlingen beslöt dessutom en hel del viktiga stadgeändringar, huvudsakligen avseende bestämmelserna för presidentens och exekutivkommitténs befogenheter samt åvägbringandet av en närmare förbindelse mellan Nationalkommittéerna och Unionens vetenskapliga kommissioner. Vidare beslöts en avsevärd utökning av antalet vicepresidenter för att Nationalkommittéerna skulle bli mera allsidigt representerade inom Unionens exekutiva organ. Ett särskilt viktigt beslut, som fattades av Unionens delegerade, var att i vederbörlig ordning ansöka om upptagande bland de till det Internationella Vetenskapliga Rådet anslutna internationella vetenskapliga organisationerna. Vid bifall härtill kommer Unionen att erhålla en mera officiell ställning, varjämte vissa finansiella förmåner automatiskt bliva följden. Beträffande Unionens finansiella ställning och ekonomiska förvaltning godkändes företedda räkenskaper och diskuterades i övrigt möjligheterna

att erhålla fortsatta bidrag till Unionens fonder för understöd åt vetenskapliga forskningsarbeten. Högst betydande bidrag ställdes härvid i utsikt från amerikanskt håll, dock med det förbehållet, att motsvarande bidrag kunna ställas till förfogande jämväl från europeiskt håll.

De vetenskapliga förhandlingarna upptogo utom rapporter från de olika nationalkommittéerna och från Unionens vetenskapliga kommissioner ett stort antal föredrag med efterföljande diskussioner. Dessa rapporter och föredrag komma att senare tryckas i en särskild publikation.

Efter ämnena kunna föredragen grupperas sålunda:

1. Befolkningen i dess förhållande till näringsutrymmet (4 föredrag).
2. Den differentiella fruktsamheten, d. v. s. fruktsamhetens olika höjd inom olika socialklasser och andra befolkningsgrupper (5 föredrag).
3. Matematiska befolkningsproblem (3 föredrag).
4. Befolkningsprognoser (3 föredrag).
5. Biologiska och antropologiska undersökningar (5 föredrag).
6. Allmänna befolkningsproblem (6 föredrag).

De svenska delegerade bidrogo med var sitt föredrag samt en kort rapport över den svenska Nationalkommitténs verksamhet. Doc. Edin redogjorde för sina uppmärksammade undersökningar över de olika socialklassernas fruktsamhet i Stockholm (fallande under grupp 2 här ovan) och undertecknad refererade sina undersökningar över äktenskapsfrekvensens inverkan på en befolkningsfruktsamhet och reproduktivitet (fallande under grupp 3 här ovan).

Jag kan icke här ingå på en närmare redogörelse för de olika föredragens innehåll. De voro i allmänhet av intresse vart och ett inom sitt speciella område och väl ägnade att visa, vilket omfattande arbete, som befolkningsproblemen för närvarande äro föremål för i skilda länder. Undertecknad hade för övrigt efter delegeradsammanträdena på förmiddagarna icke tillfälle åhöra samtliga de föredrag, som höllos under eftermiddagssessionerna. Särskilt gick jag tyvärr misste om prof. Bowley's föredrag om »Economic Aspects of the Tendency of Population in relation to the Agricultural Surplus». Av mera brett anlagda framställningar åhörd jag föredrag av bland andra amerikanerna Dr. Dublin och Prof. Fairchild utan att riktigt komma till klar uppfattning att de i premisserna eller i konklusionerna innehöllo något egentligen nytt, som icke blivit sagt eller skrivet förut. Av de befolkningsteoretiska föredragen fäste jag mig mest vid Dr. Lotka's redogörelse för en matematisk undersökning av förutsättningarna för en logistisk folkökning, en undersökning, som, den ganska speciella problemställningen till trots, dock syntes mig bjuda på värdefulla resultat, intressanta särskilt om de sammanställas med föredragshållarens tidigare publicerade, mera generella och från helt motsatta utgångspunkter härledda resultat.

Bland de närvarande fömärktes, utom redan nämnda personer, bl. a. sir William Beveridge, England, professor J. D. Black, U. S. A., professor Carr Saunders, England, professor Crew, England, professor Eugen Fischer, Tyskland, professor Glover, U. S. A., professor J. W. Gregory, England, professor Julian Huxley, England, Dean Inge, England, sir Arthur Keith, England, dr. G. W. Kosmak, U. S. A., professor Methorst, Holland, sir Josiah Stamp, England, professor J. Warming, Danmark, m. fl. Inalles voro nära ett fentiotal delegerade och andra medlemmar av Unionen närvarande. Dessutom närvoro ett ej ringa antal utomstående personer.

S. D. W.

LIT T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

JOHAN ÅKERMAN: *Om det ekonomiska livets rytmik*. Lund 1928.¹

I det siste ti-år eller så er der fremkommet en omfangsrik litteratur der betegner sig selv som »quantitative economics». Serlig i U. S. A. er bevegelsen fremtredende. Jeg hadde anledning til å være tilstede ved en joint meeting av American Economic Association og American Statistical Association i desember 1927, hvor quantitative economics blev drøftet og hvor amerikanernes stilling til dette spørsmål kom tydelig til uttrykk. Det slog mig at storparten av dem som deltok i diskusjonen tok uttrykket quantitative economics som ensbetydende med økonomisk statistikk, rett og slett.

Efter min opfatning er dette fullstendig å miskjenne den kvantitative Ökonomikks vesen og opgave. Kvantitativ Ökonomikk er noget annet og mer enn en empirisk manipulasjon av numeriske data om økonomiske fenomener. Den geschäftige statistiske materialinsamler og korrelasjonberegner vil kun gi et magert bidrag til analysen av de økonomiske fenomener sålänge han arbeider uten den plan og forståelse som et teoretisk-økonomisk tankeskjema gir. Den økonomiske statistikk sier oss ingenting hvis den ikke sees på bakgrunn av en bred teoretisk-økonomisk analyse. Denne bakgrunn savner man imidlertid ikke sjelden ved de arbeider som leveres av den amerikanske kvantitative skole.

»Let the facts speak for themselves» er blitt noget av et slagord hos denne gruppe. Det er et farlig slagord, skikket til å vill-lede dem som tenker overfladisk og uselvstendig. Det er sant at der kan være tilfeller hvor vi på forhånd ikke har nogen bestemt hypotese, og hvor det derfor kan være nyttig å leke litt med observasjonsmaterielet i håp om at vi derved skal få en idé. Men denne lek kan aldrig bli mer enn et preliminært skritt. Det fundamentale bidrag til forståelsen av fenomenene kommer fra et annet punkt i analysen.

Både naturens og samfundslivets fenomener fører nemlig en slik forunderlig, egenartet avertissements politikk. Ofte presenterer de med brask og bram, som store numre, en hel del ting der ikke kan undgå å tiltrekke sig den »forutsetningsløse» observator's oppmerksomhet, men som er ytterst betydningsløse når det gjelder å

¹ Recensionen återger de anmärkningar, som rec. i egenskap av fakultetsopponent framställde vid den recenserade avhandlingens ventilerande i Lund.

finne en dypere forklaring av fenomenene. »Facts that speak for themselves» vil ofte føre en meget barnslig tale. *Og det gjelder i serlig grad netop ved de fenomener som rummer virkelig videnskapelige problemer.* Der hvor forklaringen ligger rett i dagen trenges ingen videnskapelig analyse. Og ved de fenomener hvor forklaringen ikke ligger rett i dagen, viser det sig stadig at det som gir nöklen til fenomenene er en idé som *ikke* ligger i observasjonsmaterialet, men som tvertimot ved en heroisk gjetning tilføres ut over observasjonene. Det er netop i slike heroiske gjetninger der går ut over det foreliggende observasjonsmateriale, at den store konstruktive tenker skiller sig fra den gjennomsnittlige videnskapelige arbeider.

Dette gjelder både i natur- og samfundsvidenskapene. Observasjonsmaterialet er og blir en död masse inntil det animeres av en konstruktiv teoretisk spekulasjon. Det er først syntesen mellom teori og observasjon som gir det fundamentale bidrag till en virkelig forståelse av fenomenene.

Den foreliggende avhandling av Johan Åkerman er et forsök i retning av en slik syntese på konjunkturanslysens område. Under et lengere studieophold i U. S. A. er forf. blitt trenet i amerikanernes statistiske teknikk. Men samtidig er han en disippel av Knut Wicksell, den skarpeste og mest dyptgående ökonomiske teoretiker, som Skandinavien har hatt. Dette syntetiske anlegg er efter mitt skjönne en vesentlig fortjenste ved avhandlingen. Det kan være punkter i avhandlingen som jeg i det fölgende kommer til å måtte gjøre alvorlige innvenninger imot. Men det berörer ikke avhandlingens tendens og hensikt, som efter mitt skjönne fortjener full anerkjennelse. Jeg önsker å pointere dette för jeg går over til en gjennomgåelse av avhandlingens enkelte punkter.

Avhandlingen faller i to dele: en dogmekritisk og en konstruktiv. Jeg skal ta disse to dele efter tur og begynner med den dogmekritiske. Hvis disputasen skal kunne tilendebringes i en rimelig tid er det nödvendig å plukke ut enkelte punkter uten hver gang å presisere vedkommende punkts sammenheng med det övrige. Det kan heller ikke bli tale om her å gjenta forfatterens eget resonnement på hvert enkelt punkt. Jeg må for en stor del nöje mig med henvisninger til side og linjenummer i avhandlingen.

I. Avhandlingens dogmekritiske del.

p. 11, 10 l. Forf. aksepterer Schumpeters formulering av forskjellen mellom statikk og dynamikk i ökonomikken. Denne formulering legger hovedvekten på sontringen mellom det *momentane* og det *normale*. For å bli i et velkjent eksempel: klassikkernes sontring mellom markedspris og normalpris. Markedsprisdannelsen skulde efter det her fremsatte synspunkt representere det statiske.

En forandring i normalprisen skulde derimot representere et dynamisk fenomen.

Efter min opfatning er denne sondring uheldig. Forskjellen mellem det momentane og det normale representerer bare en forskjel mellem komponenter av lavere og høiere orden: en korttidskomponent og en langtidskomponent. Enhver av disse komponenter kan analyseres enten statisk eller dynamisk. En statisk analyse er et forsök på å forklare en ting eller et sett av ting ved bare å dra inn i analysen andre samtidig eksisterende ting. Enhver situasjon sökes altså forklart ut fra sig selv. Den statiske analyse er en analyse av situasjonsalternativer. Ved den dynamiske analyse trekker vi inn ting som eksisterte i går eller i forgårs. Vi söker her å forklare hvorledes en situasjon vokser ut av den forangående. I dynamikken blir derfor marginalitet m. h. p. tiden det essensielle begrep.

Både markedsprisen og normalprisen kan studeres fra begge disse synspunkter. Hvis analysen centrerer om de vanlige efterspörsels- og tilbudskurver, så er analysen statisk, hvad enten det gjelder markedsprisen eller normalprisen. Ti de ordinære efterspörsels- og tilbudskurver (hvad enten det gjelder markedsefterspörsel og tilbud eller normalefterspörsel og tilbud) representerer alle en sammenligning mellem situasjonsalternativer. Först når analysen kommer til å centrere om tidskurver og marginalitet med hensyn på tiden er man kommet over i en teori som er i sann forstand dynamisk.

»Die Anpassung der Wirtschaft an wechselnde Gleichgewichtszentren» kan således behandles både statisk og dynamisk. Den analyse av tilpassningen til normalnivået som man foretar når man opererer med efterspörsels- og tilbudskurver er statisk. Men en dynamisk analyse av denne tilpassning vil det være hvis man undersöker den bane som markedsprisen beskriver för den når normallikevektspunktet, eller den bane som korttidsnormalprisen beskriver för den når langtidsnormalen, eller mere generelt den bane som prisen beskriver uten hensyn til normale nivåer av høiere eller lavere orden.

p. 19. Produksjonsprosessens langvarighet, kredittsystemets evne til å skape kjøpekraft og de sporadisk optredende incitamentet til likevektsforstyrrelser nevnes her som *likestilte* »årsaker» til konjunkturcyklen. Vi er her kommet inn på et punkt som etter mitt skjön er av prinsipiell betydning for hele konjunkturteorien. Jeg må derfor be om tillatelse til å opholde mig litt nærmere ved dette.

Jeg skulde ønske at forf. hadde tatt konsekvensen av det synspunkt han har uttrykt på enkelte steder (f. eks. p. 18 nederst) nemlig at selve begrepet »årsak» er et problem för sig. Jeg skulde ønske at han enten hadde tatt problemet op til en utförlig behandling eller hadde utelatt ordet »årsak» fullstendig. Det er neppe noe enkelt ord som har voldt slik uklarhet i den økonomiske problemstilling. Efter min opfatning står selve dette ordet, når det brukes uten nærmere forklaring, som en viktig hindring for en rasjonell fremtreden i viktige deler av teorien, ikke minst i konjunkturteorien.

Det förste man må gjøre når man vil forsøke å presisere årsaksbegrepet i konjunkturteorien er å sondre klart mellem de to slags svingende bevegelser: den bundne og den fri. Den bundne svingning er en svingning som kommer i stand fordi det svingende system direkte eller indirekte er koblet til et utenfor liggende fenomen, der selv forløper i svingning. Forklaringen til periodisiteten av det betraktede fenomen må her søkes i periodisiteten i de ytre fenomener som generer bevegelsen. Svinghjulet i dampmaskinen beskriver en bunden svingning genereret av stempelstangen. En tennisball, som slås frem og tilbake mellem to spillere, beskriver også en bunden svingning. Periodisiteten i ballens bevegelse avhenger av periodisiteten i spillernes slag. Flo og fjære er også en bunden svingning.

På den annen side har man den fri svingning. Her skyldes periodisiteten ikke den omstendighet at det ytre fenomen som tilfører impulsen er periodisk. Periodisiteten skyldes her tvert imot det svingende systems egen bygning, systemets egen, indre struktur. Det typiske eksempel på en fri svingning er pendelet. Svingetiden (periodelengden) er som bekjent uavhengig av den ytre impuls. Et annet eksempel på fri svingninger er bølger som forplanter sig i vann når man kaster en sten uti.

Når man går løs på konjunkturproblemet må man gjøre sig klar over om problemet skal behandles som et problem i bundne eller som et problem i fri svingninger. Eller presisere uttrykt: Man må gjøre sig klar over hvilken del av de mange svingende økonomiske fenomener som svinger bundet, og hvilken del som svinger fritt. Personlig er jeg av den opfatning at det allermeste av konjunkturteorien må bli en teori for fri svingninger.

For det annet må man gjøre sig det klart at når det gjelder en fri svingning er det to slags fenomener som må holdes skarpt ut fra hverandre. Den første slags kunde man kalle *impulsfenomenene*, den annen slags *rytmefenomenene*. Impulsfenomenene representerer etter sitt vesen en likevektsforstyrrelse. Det er denne likevektsforstyrrelse som tilfører det ytre krafttilskudd, der må til for å hindre bevegelsen fra å dø ut. Impulsfenomenene behøver ikke å være regelmessige. De kan opptre mere eller mindre sporadisk. Den ting at de optrer er nok til å forklare hvad der holder bevegelsen i gang. Impulsfenomene er således knyttet til en viss *ytre* ting. Rytmefenomenene derimot er knyttet til det svingende systems *indre* struktur, og det er disse fenomener, ikke impulsfenomenene, som forklarer den ting at systemet, når det først er kommet igang, forløper periodisk. Med henblikk på de økonomiske svingninger tar jeg her ikke periodisiteten i betydningen av noen absolutt nøiaktig periodisitet, men i betydning av en tilnærmet periodisitet, d. v. s. en periodisitet som gjelder innenfor visse grenser.

Vi kan ikke tenke oss at en fysiker vilde forsøke å forklare de pendelbevegelser han støter på i naturen, uten å holde klart fra hverandre de to begreper impulsfenomen og rytmefenomen. Han

vilde på forhånd være avskåret fra å nå noen dypere erkjennelse av fenomenet. *Spesielt vilde han være håpløst på villspor, hvis han vilde forsøke å forklare fenomenets periodisitet ved å studere impulsenes fordeling i tid.* Og noe lignende gjelder når man vil studere konjunkturbevegelsen.

Knut Wicksell har illustrert forskjellen mellom impulsfenomen og rytmefenomen meget fornøilig. Han sier: »Om man slår på en gunghäst med en klubba, så bli gunghästens rörelser mycket olika klubbans» (Ekon. Tidskrift 1918 p. 71). Og i en avhandling i Statsökonomisk Tidsskrift 1907 p. 266 utvikler han nærmere impulsfenomenenes karakter som likevektsforstyrrelser, som historisk mer eller mindre enkeltstående begivenheter: »Nya stora upptäckter och uppfinningar måste enligt sakens natur uppstå mera sporadiskt, de kunna därför icke förete en lika jämt växande ström som folkökningen och det ökade konsumtionsbehovet. Men så snart den förra strömmen ger efter, uppstår ett *hack* i utvecklingen, och häri vill jag för min del, tills jag får lära mig något bättre, se den egentliga källan till konjunkturväxlingar och kriser.» Denne Wicksells »hack»-teori stemmer også med Schumpeters fremheving av de opdukkende *nye* kombinasjoner som drivkraft i konjunkturbevegelsen. Hakkteorien gir en naturlig forklaring av impulsfenomenet, men den sier ingen ting om rytmefenomenet.

For at de mer eller mindre *irregulært* optredende hakk i den økonomiske utvikling skal kunne betraktes som genererende fenomener i konjunkturforløpet er det åpenbart nødvendig at man betrakter konjunkturbevegelsen ut fra synspunktet frie svingninger. Kun da er det mulig å forklare at selv irregulære fenomener kan generere en tilnærmedesvis rytmisk bevegelse. Det er i det hele tatt etter mitt skjønn mange motstridende konjunkturteorier og hypoteser som lar sig systematisere og bringe i samklang, når man klart skiller mellom impulsfenomen og rytmefenomen. Jeg vil bare nevne en slik ting som den at man kan tenke sig å tillegge avlingens varierende størrelse en betydning som impulsfenomen i konjunkturcyklen, uten derfor å innføre en hypotese om at der eksisterer en *syncronisme* mellom konjunkturbevegelsen og avlingens variasjon.

Det almindelige synspunkt jeg her har fremholdt: nemlig nødvendigheten av å holde de forskjellige slags fenomener begrepsmessig fra hverandre, kan jeg formodentlig gå ut fra at forf. er enig i. Forf. vil derfor formodentlig inrømme at det i nærværende prgf. om problemstillingen kunde vært ønskelig om der hadde vært foretatt en skarpere sondring mellom på den ene side penge og produksjonsfenomenene og på den annen side de sporadisk opdukkende incitamentet til konjunkturbevegelse. De første fenomener er rytmefenomene, de siste har derimot betydning for konjunkturcyklen kun derved at de kan virke som impulsfenomener.

Derimot vil der vel være meningsforskjell mellom forf. og mig om i hvilken utstrekning konjunkturbevegelsen i *sin almindelighet*

kan betraktes som en fri svingning. En av forf:s hovedteser er jo nettop at konjunkturen er *bundet* i den forstand at konjunktorens periodelengde er bestemt av sesongbevegelsens periodelengde. Dette spørsmål vil der imidlertid bli rik anledning til å komme tilbake til senere, så jeg skal ikke gå nærmere inn på det her.

p. 34. Jeg kan ikke dele forf:s opfatning av at Wicksells begrep differensrente står i en vesentlig annen stilling i konjunkturforklaringen enn de rent monetære begreper som Irving Fisher har festet oppmerksomheten ved. For det første: Forf. fremholder at Fishers teori er ulogisk fordi den går ut fra at det *første* konjunkturopsving er resultat av en øket gullutvinning, mens derimot selve *krisen* forklares som et rent monetært fenomen. Hvis man holder sig for öie söndringen mellom impulsfenomener og rytmeferomener, blir der intet ulogisk i dette. Gullutvinningen blir nemlig i dette tilfelle å opfatte som et impulsfenomen, mens de monetære feromener som bringer omslaget må omfattes som rytmeferomener.

For det annet: Forf. citerer (p. 36) Wicksells uttalelse om at Fisher, hvis han konsekvent vil oprettholde sin påstand om prisnivåets primære betydning, må forutsette at prisstigningen kommer i stand ved en selvstendig årsak som er uavhengig av driftsherrens handlingmåte. Dette er i og for sig riktig, men nöiaktig den samme innvending kan man reise mot Wicksells påstand om at differensrenten er det primære. Når man i overensstemmelse med Wicksells teori hevder at differensrentens overgang fra neg. til pos. (p. 34) er det fenomen som fremkaller opgangen, så må man stille sig på et av følgende to standpunkter. Enten må man si at denne overgang fra neg. til pos. selv er kommet istand på en mere eller mindre tilfeldig måte. Det er kun i dette tilfelle at det er plausibelt å betrakte differensrenten som en primær impuls. Eller man må si at differensrentens overgang fra neg. til pos. ikke er et tilfeldig fenomen, men tvertimot et fenomen som selv er bestemt av hvad der skjedde tidligere i konjunkturcyklen. I dette tilfelle blir differensrenten imidlertid ikke å betrakte som et impulsfenomen, men som et av de mange feromener der tilsammen beskriver de karakteristiske egenskaper ved det svingende system. Og i dette tilfelle kan den ikke tillegges noen primær betydning fremfor f. eks. prisnivået. Differensrenten og prisnivået må da opfattes som to likeverdige rytmeferomener der sammen med en rekke andre feromener inngår i det dynamiske likevektssystem hvor alle feromener gjensidig betinger hinannens utvikling.

p. 50. Generelt ang. kap. 3 og kap. 4: Disse kapitler er på en viss måte de sterkeste i avhandlingen. De inneholder en klok og nöktern vurdering av mange kriseteoretiske finesser. Min innvending gjelder her i grunnen nærmest det generelle synspunkt ut fra hvilken de behandlede teorier er fremstillet. På tross av forf:s forsikringer i begynnelsen av kap. 3 kan man ikke fri sig for det inntrykk at forf. betrakter hver enkelt cykle som et lite stykke avsluttet historie der skal forklares isolert. Historien begynner regelmessig

i depresjonsbunden. Derefter passerer efter den vanlig opskrift maksimum og historien avsluttes igjen i depresjonsbunden. Dette er en fremstillingsmåte som man treffer i et stort antall kriseteorier, men som etter min opfatning er skikket til å føre analysen på avveie. Når konjunkturforløpet fremstilles i denne standardform kommer slike fenomener som kan tenkes å »igangsette» bølgen, regelmessig kun til å bli eftersøkt blandt de fenomener som manifesterer sig i depresjonsbunden. Etter konjunkturbevegelsens standardbeskrivelse er det jo nemlig i depresjonsbunden at konjunktur-bølgen »begynner».

Dette er meget uheldig. For å kunne forstås må nemlig bølgebevegelsen analyseres som en kontinuerlig prosess. Den har intet begynnelsespunkt og intet endepunkt. De impulser som tilfører det svingende system energi, så ikke svingningen dør bort, må søkes i alle cyklens faser, likefullt i ting der skjer midt i opgangen som i ting der skjer midt i nedgangen eller i depresjonsbunden. På samme måte: De rytme fenomener som bringer omslaget fra høikonjunktur til nedgangsperiode er ikke noe som skjer nettop i maksimumsøyeblikket, men noe som har foregått langsomt og sikkert under hele opgangen. Det er som et beger der langsomt fylles inntil det tilslutt runder over. Det er bare tilsynelatende at krisen bryter ut plutselig, spontant. Pendelens omslag fra utadgående til innadgående bevegelse er i så henseende illustrerende. Dette omslag skyldes ikke noe som skjer i det øieblikk pendelen er i sin ytterstilling, men noe som har foregått langsomt og sikkert under hele bevegelsen, nemlig pendelens suksessive tap i bevegelsesmengde. Det vilde være helt forfeilet å søke å forklare omslaget, enten det gjelder omslaget fra høire eller det fra venstre, ved at pendelen blir truffet av visse luftstrømninger eller lignende i det øieblikk den er i sin ytterstilling.

I kap. 3 og kap. 4 har imidlertid forf. gitt en så omhyggelig analyse av alle de enkeltforetelser under høikonjunktoren og under lavkonjunktoren der har vært fremsatt som den umiddelbare »årsak» til konjunkturomslaget, henholdsvis nedad og opad, at man uvilkårlig må få det inntrykk at det er blandt slike tilsynelatende spontant opdukkende enkeltforetelser han vil søke årsaken til omslaget. Denne opfatning av forf:s synspunkt synes jeg bekräftes ved uttalelsen p. 53: »Gullets innflytelse er av sekulær natur og griper ikke særlig kraftig inn ved tidspunktet for konjunkturomslag (uthevet her)». Dette må forstås derhen at de faktorer som bestemmer omslaget etter forf:s mening er slike som griper inn nettop ved tidspunktet for omslaget. Et par linjer lenger nede hvor det er tale om å finne en forklaring til konjunkturcyklens *begynnelse*, identifiseres også denne *begynnelse* med *konjunkturopgangen*.

p. 104, 20 l. Spørsmålet her er etter min opfatning følgende: Om vi har påvist en korrelasjon mellom bevegelsen i to *observerbare* fenomener, eksisterer der da kun to fortolkningsmuligheter, nemlig enten at vi sier det ene fenomen har »generert» det annet eller at vi sier der er et tredje observerbart fenomen som har »ge-

nerert» begge de to første? Jeg tror der kan forekomme tilfeller som ikke uten den ytterste subtilitet kan bringes inn under en av disse to alternativer. Jeg tar et eksempel: Under en bro over en foss et eller annet sted i Australien henger en sten i en snor. Snoren er en meter lang. Og stenen treffes av og til av sprut fra fossen så stenen praktisk talt aldri er i ro, men i stadig svingende bevegelse. På et bygningsstillas på Brodway i New York henger også en sten i en like lang snor. Trafikken på Brodway dag og natt holder stenen i svingende bevegelse. Anta at vi har observasjoner for bevegelsen av de to stener, la oss si for tre à fire svingninger. Ved en passende faseforskyvning vil vi få en meget høi korrelasjonskoeffisient. Denne korrelasjonskoeffisient skal nu fortolkes. Det er her selvfølgelig utelukket å si at det ene fenomen genererer det annet. Og jeg synes det må være like så utelukket å tale om en tredje faktor som genererer begge de to første. Den påviste korrelasjon skyldes overhodet ikke noen »kausalsammenheng». Den skyldes *en likhet i den indre struktur* i de to svingende system. (Pendelens lengde er en meter i begge tilfeller). Ved en tilstrekkelig elastisk sprogbruk kan naturligvis også denne strukturlikhet kalles en »årsak», men det er iallfall ikke denslags årsak det er tale om i nærværende kapitel. Det blir i tilfelle denslags »årsak» som står i forbindelse med den fri svingning og som forf. har tilbakevist p. 98, 81.

p. 154. Tittelen på avsnitt a er produksjonsperiodens lengde. Resonnementet viser imidlertid at det her ikke er tale om produksjonsperiodens lengde, men om *konstruksjonsperiodens* lengde, d. v. s. om lengden av den tid det tar å fremstille de faste kapitalgjenstande. Produksjonsperiodens lengde er lik summen av konstruksjonsperioden og destruksjonsperioden eller, riktigere, halvparten av denne sum. Destruksjonsperioden er det samme som slitningsperioden, d. v. s. realkapitalgjenstandenes levetid.

p. 157. Angående kritikken av Schönheyders kriseteori. Uten å overta ansvaret for Schönheyders kriseteori i alle detaljer, skal jeg tillate mig å fremheve visse punkter i forf. kritikk av Schönheyders teori, som efter min opfatning ikke er treffende. Schönheyder har spesielt festet oppmerksomheten ved de sekundære cykler (tiårsykklen). Nu hevder forf. at hvis Schönheyder istedet hadde studert primærcyklene (treårsykklene), vilde han ha kommet til en annen forklaringsgrunn. Hvis dette skal være noen kritikk mot Schönheyder må man åpenbart gå ut fra at både primær- og sekundærcyklene har samme forklaringsgrunn. Man kan jo ellers ikke godt bebreide en mann som har valgt å studere sekundærcyklene at han ikke har funnet forklaringen på primærcyklene. Nu tror jeg imidlertid at det stort sett ikke er riktig uten videre å gå ut fra at de to slags cykler nødvendigvis må forklares på samme måte. Det er f. eks. slett ikke utenkelig at sekundærcyklene står i forbindelse med kapitalgjenstandenes destruksjonstid, mens primærcyklene står i forbindelse med deres konstruksjonstid.

Forf. resonnerer desuten på andre punkter ut fra den antagelse at primær- og sekundærcyclene har forskjellige forklaringsgrunner. P. 230 fremsettes således den sats at primærcyclen er en reinvesteringssykle, mens sekundærcyclen er en primærinvesteringssykle. I parentes bemerket synes jeg forresten at det er vanskelig å finne en organisk forbindelse mellom denne sats og den sats som fremsettes p. 232 og p. 243 om, at primærcyclens lengde og sekundærcyclens lengde beror på konstruksjonstiden for to forskjellige realkapitalgrupper, nemlig henholdsvis gruppen av de kapitalgjenstande som kan konstrueres på forholdsvis kort tid og de som det tar lenger tid å fremstille.

Også i en annen henseende finner jeg at forf:s innvending mot Schönheyders teori ikke er konsistent. Forf. hevder (p. 161) overfor Schönheyder at den gjennomsnittlige slitningsperiode ikke kan bli bestemmende for konjunkturcyclens utformning fordi reinvesteringssbehovet er *elastisk*. Samtidig fremholder imidlertid forf. (p. 173) at konjunktururomslaget opad fremkalles av en *uelastisk* efterspørsel på realkapital for fornyelses formål. Og p. 71 överst sier han direkte: Det er reinvesteringssbehovet som mer enn nogen annen faktor innenfor produksjonen fremkaller konjunkturopsvinget og karakteriserer hele den første delen av konjunkturforløpet. Dette er jo presis Schönheyders resonnement. Det er vanskelig å bringe dette punkt hos forf. i overensstemmelse med hans avstandtagen fra Schönheyders teori p. 157 ff.

Ennu en av forf:s innvendinger mot Schönheyder finner jeg uberettiget: Forfatteren innvender (p. 156, 13 l. f. n.) mot Schönheyder at den *sterkeste* økning i kapitaldannelsen skjer i konjunkturbølgens *første* del. For det første stemmer jo ikke dette med forf:s sats om at det under konjunkturbølgens første del er reinvesteringen som er det fremtredende fenomen, under den senere del derimot nyinvesteringen. For det annet kan man i denne forbindelse ikke, således som forf. gjør, henweise til takkjernsproduksjonen, da denne ikke er et barometer for nyinvestering (i motsetning til reinvestering), men et barometer for totalinvestering.

p. 165. För jeg går over til å behandle arbeidets II. del må det være mig tillatt å fremstille hvorledes jeg har forstått forf:s opfatning av forskjellen mellom konjunkturcykler av forskjellige ordner, eller mere generelt av forskjellen mellom en tidsrekkes komponenter. Den måte hvorpå komponentbegrepet utformes blir av betydning for vurderingen av forf:s positive teori i sin almindelighet og det vil derfor være ønskelig at jeg straks kan bli korrigeret hvis jeg ikke har forstått forf. riktig på dette punkt.

Det er lettest å fremstille forholdet ved et eksempel. På kurven ABCD i nedanstående fig. 1 kan man tydelig skille mellom to komponenter, en kortere bølge og en lengere. För å ha noe å feste tanken ved kan man forestille sig at det er en primær cykle og en sekundær cykle. Eller vi kunde forestille oss at den korte bølge var en sesongbevegelse og den lange en primærcykle. Den første

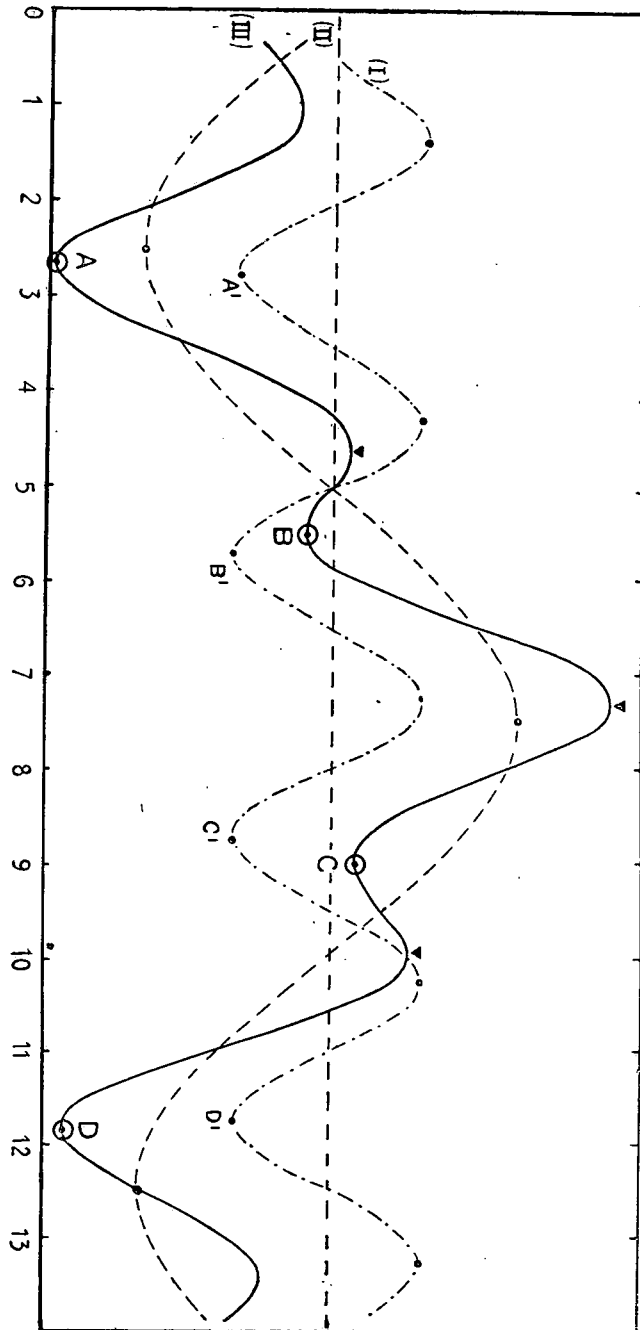

Fig. 1.

korte bølge går fra A til B, den annen fra B til C og den tredje fra C til D. Den lange bølge går fra A til D. Dette er, såvidt jeg forstår, den måte hvorpå forf. regner med en tidskurves sammensetning av forskjellige komponenter. At dette er forf:s mening synes jeg fremgår av p. 176, hvor han sier at sesongstigningen alltid innleder en konjunkturcykle og depresjonens laveste punkt faller sammen med et minimum på sesongkurven. Videre fremholder forf. at konjunkturbølgenes top sammenfaller med en sesongbølges maksimum. Og p. 241 pointerer han ytterligere at sesongbevegelsen fungerer som en metronom, hvis svingninger skarpt begrenser konjunkturbevegelsens periode.

En »cykle» er etter denne opfatning noget som blir bestemt ved avstanden fra en bølgedal til den næste i den observerte kurve slik som den faktisk foreligger. Er det riktig at dette er forf:s opfatning av begrepet cykle? (Blev besvart bekreftende).

II. Avhandlingens konstruktive del.

p. 166. Generelle bemerkninger om kap. 5: Er konjunkturvågen et interferensfenomen?

Når man aksepterer forf:s definisjon av den observerte tidskurves opdeling i forskjellige komponenter (»fra bølgedal til bølgedal» princippet) så følger herav visse konsekvenser som vi nu skal gå nærmere inn på. Med forf:s definisjon av komponentbegrepet blir det en *selvfølge* at der kommer til å gå et helt antall korte sykler på hver lang cykle. Dette blir ikke lenger noe som trenger bevis, men noget som ligger allerede i den givne definisjon. Grunnen til at der med forf:s cyklebegrep kommer til å gå et helt antall korte sykler på hver lang er intet annet enn den rent *geometriske* at hvis den korte cykle ikke har en meget liten amplitude, så vil krumningen av den korte cykle i dens ekstrepunkter være mere intens enn krumningen av den lange cykle. Det er derfor krumningen av den korte cykle som får den bestemmende innflydelse på krumningen av den samlede kurve (kurven slik som den faktisk er observert). I den samlede kurve må derfor sågodtsom *ethvert* omslag fortone sig som et omslag i den korte cykle.

Forholdet er klart illustrert i det konstruerte eksempel i min fig. 1. Den kurve (III) som her er fremstillet er simpelthen summen av de to sinuskurver (I) og (II). (I) og (II) er komponentene. I dette tilfelle kjenner vi altså de to komponenter eksakt. Og vi kan eksakt påvise hvor omslaget i hver av de to komponenter intreffer. Det er lett å se at de *enkelte komponenters maksima og minima i virkeligheten ikke ligger der hvor den sammensatte kurve (III) har sine maksima og minima*. De virkelige komponenter i dette tilfelle nemlig (I) og (II) har henholdsvis periodene 3 og 10. Den største periode er altså i realiteten slett ikke noe multiplum av den lille. Det ser bare slik ut på den sammensatte kurve i figuren, fordi

den korte bølge med sin sterke krumning i minimumspunktene dominerer over den lange kurves krumning og derfor så å si forskyver eller retoucherer den lange bølges minima på en slik måte at der *tilsynelatende* kommer til å gå tre korte bølger på hver lang. Hvis vi hadde fortsatt kurvene fremover i tiden vilde dette *retouchfenomen* blitt mer og mer anstrengt. Der vilde skjedd en stadig sterkere strekning (eller rettere sammentrykning) av den lange cykle for å få den til å dekke nøiaktig tre kortcykler. Etter en viss tids forløp (c:a tre langcykler) vil strekningen bli så sterk att båndet sprenges: Vi vil få en langcykle som inneholder fire kortcykler. Derefter kommer der igjen et område hvor der *tilsynelatende* går tre kortcykler på hver langcykle. Forholdet er fullstendig analogt med innskytelsen av en ekstradag i hvert skuddår. Jeg vil derfor kalle fenomenet et »*skuddårsfenomen*». Vi kunde forøvrig også sammenligne det med det fenomen at man i numeriske tabeller, f. eks. logaritmetabeller, med visse mellemrum må forhøie siste decimal med en ener.

Det forhold som er illustrert i fig. 1 har imidlertid ikke bare betydning for spørsmålet om hvorvidt der går et helt antall kortcykler på hver langcykle. Det har en vidtrekkende betydning for hele opfatningen av konjunkturproblemet. Jeg skal derfor opholde mig litt nærmere ved det.

Denslags »komponenter» i tidsrekken (III) som vi kommer til ved å følge svingningen fra bølgedal til bølgedal i den totale kurve vil jeg kalle de *tilsynelatende* komponenter. De virkelige komponenter (II) og (III) vil jeg derimot kalle de *underliggende* komponenter. Den *tilsynelatende* kortcykle i fig. 1 har minimum i punktene ABCD. Den *underliggende* kortcykle derimot har minimum i punktene A'B'C'D'. Og disse to punktsett faller ikke sammen i tid. Således faller f. eks. B' efter B men C' foran C.

Sondringen mellom *underliggende* og *tilsynelatende* komponenter i en tidsrekke er av fundamental betydning. Hvis man fester oppmerksomheten ved de *tilsynelatende* istedetfor ved de *underliggende* cykler så betyr det at man ikke gjennomfører *distinksjonen mellom tidsrekkens komponenter fullstendig*. Hvis man f. eks. sier at minimumspunktet B er en ting som skyldes kortcyklen, så forblander man kortcyklens og langcyklens effekt. Den omstendighet at der intreffer et minimum netop ved B er nemlig ikke en effekt frembragt av kortcyklen alene men en effekt frembragt av kortcyklen og langcyklen i fellesskap.

En slik mangelfull seperasjon av effektene finner vi ofte i den praktiske forretningsmanns syn på konjunkturforløpet. Når en forretningsmann følger sin omsetning fra dag til dag, er det ikke mer enn naturlig at det er den totale kurve som først og fremst tiltrekker sig hans oppmerksomhet. Det er den som betyr øieblikkelige kroner og øre for ham. Ut fra hans begrensede interessesfære har de »*underliggende komponenter*» ingen synderlig realitet. Derfor vil han undertiden ta feil av det tidspunkt da det egentlige kon-

junkturomslag intreffer. Hvis f. eks. hans bransje har et utpreget høstmaksimum i november og desember og en sesongnedgang i januar og februar, og hvis den underliggende konjunktur har hatt sitt høidepunkt i oktober for derifra å falle, så kan det hende at han ikke straks merker at konjunkturtoppen er passert. Høstsesongen vil kanskje gi ham inntrykk av att han ennu i november og desember befinner sig på den opadgående konjunkturgren. Først i januar og februar, når sesongnedgangen setter inn, og kumulerer sin effekt med konjunktturnedgangens, vil han merke at konjunkturtoppen er passert. Han vil derfor lokalisere konjunkturomslaget til januar eller februar, mens det i virkeligheten inntrådte allerede i oktober.

Dette er selvfølgelig bare et eksempel for å tydeliggjøre hvad jeg mener med underliggende og tilsynelatende komponenter. Det er naturligvis ikke alle forretningsmenn som vilde resonnerer på denne måte. Serlig efter at de økonomiske ukes- og månedsskrifter har begynt å publisere sesongindekser av allé slags har der gjort sig gjeldende en stigende forståelse av sesongbevegelsen som et separat fenomen. Men forståelsen er ennu ikke trengt helt igjennem. Og kommer vi til det helt analoge spørsmål om at gjennomføre en fullstendig separasjon mellem den underliggende 3-årsykle og den underliggende 10-årsykle, så er det ikke mer enn såvidt at forståelsen er begynt å demre. For den lille og den middelstore forretningsmanns daglige arbeide er kanskje en slik separasjon av de underliggende fenomener ikke absolutt nødvendig. Men desto nødvendigere er det for den store forretningsmann, og ennu mer for fagøkonomen som skal forsøke å forstå det hele spill.

Jeg har inntrykk av at det skjema for de primære, sekundære og tertiære periodelengder som forf. har opstillet p. 277 i høi grad bærer preg av å være et skjema over de tilsynelatende ikke over de underliggende perioder. Den omstendighet at forf. alltid får det til å passe slik at der går et helt antall korte perioder på hver lengere periode, tror jeg simpelthen har sin forklaring i at han betrakter de tilsynelatende istedetfor de underliggende komponenter. Den omstendighet at sekundærecyklen i skjemaet p. 277 undertiden inneholder tre og undertiden to primærcykler må såvidt jeg kan forstå nettop tas som et uttrykk for det foran omtalte »skuddårsfenomen».

For å få frem de underliggende (i motsetning til de tilsynelatende) komponenter har jeg foretatt en grov grafisk analyse av tadjernsproduksjonen i de Forenede Stater, (som er den serie der ligger til grunn for forf:s skjema p. 277).¹ Denne analyse synes å bekrefte riktigheten av det jeg her har sagt. Det synes f. eks. som

¹ Analysen blev utført ved den metode for dekomposisjon av tidsrekker som er utviklet i mit arbeide »The analysis of Statistical Time Series», mimeografer april 1927 og gjennom Professor Wesley C. Mitchell og The Rockefeller Institution distribuert til en liste økonomer og statistikere. Senere har jeg generalisert metoden vesentlig. En kortfattet fremstilling av den generelle metode finnes i artikkelen »Changing Harmonics and other General Types of Components in Empirical Series», Skand. Aktuarie Tidsskrift 1928. En mer populær fremstilling av metoden vil bli publisert med det første.

om den sekundære cykle passerer sitt maksimum i 1911, altså i et år som netop er et minimumsår for den primære cykle. Efter det inndelingsgrunnlag som ligger til grunn for forf:s skjema p. 277, vil den sekundære cykles maksimum måtte henlegges til overgangen mellem 1912 og 1913. Det er nemlig her maksimet for den primære cykle ligger.

Sondringen mellem underliggende og tilsynelatende cykler kaster efter mitt skjønn også lys over spørsmålet om konjunkturbølgens *profil*. Hermed mener jeg spørsmålet om konjunkturbølgens skjevhet, lengdeforholdet mellem den stigende og synkende gren o. s. v. Jeg anser det for uheldig at forf. i skjemat p. 277 konsekvent har fremstillet alle de stigende konjunkturgrenener lengere enn de synkende. Dette er kun berettiget når man ønsker å fremstille de spesielle forhold som har gjort sig gjeldende for tackjærnsproduksjonen i U. S. A., og dessuten kun ønsker å fremstille de tilsynelatende (ikke de underliggende) cykler. Det blir misvisende hvis man ønsker å gi en *generell* fremstilling av sammenhengen mellem korte og lange perioder. Og fremforalt blir det misvisende hvis man ønsker å fremstille de underliggende cykler.

Hvis man har de underliggende cykler for öie, tror jeg neppe at der vil kunne påvises noen systematisk forskjell i de to greners lengde. I allfall kjenner jeg ikke til at der har vært gjort noe forsök på å levere et statistisk bevis for en slik systematisk forskjell. Hvis man derimot har de tilsynelatende cykler for öie vil der fremkomme en tydelig forskjell mellem lengden av den stigende og den fallende gren, alt ettersom den höiere komponent (langtidskomponenten) som vedkommende cykle »sitter på» er stigende eller fallende. En stigende sekular bevegelse i tackjærnsproduksjonen i U. S. A. vil nödvendigvis medföre at den stigende cyklegren (cyklen opfattet som en tilsynelatende cykle) gennengående blir lengre enn den korte. Hvis sekular bevegelsen er sterk nok, kan den synkende gren *helt forsvinne*. Dette er et rent geometrisk fenomen som tydelig fremgår av det konstruerte eksempel med de to sinuskurver i min fig. 1. Denne rent geometriske egenskap med sammensetningen av komponenter i en kurve er efter min opfatning forklaringen på det fenomen som er blitt undersøkt bl. a. av Mitchell & Thorp og som forf. citerer p. 225. Den forklaring som er gitt av Pigou og som forf. aksepterer p. 147, nemlig en skjevhet i driftsherrenes mentale reaksjon under opgang og under nedgang, synes jeg ikke virker særlig overbevisende. Man kan vel ikke for alvor hevde at denne mentale skjevhet gikk i en retning i England 1863—1895, da den nedadgående konjunkturgren ifölge Mitchell & Thorp's undersøkelser er 2 å 3 ganger så lang som den opadgående gren, og i en annen retning i den fölgende periode 1895—1920, da den opadgående konjunkturgren ifölge de samme undersøkelser er 2 å 3 ganger så lang som den nedadgående.

p. 171. Vi treffer her sesongbevegelsene betegnet som en *genererende* kraft. Og dette synspunkt kommer igjen på en rekke for-

skjellige steder i arbeidet. Det at sesongbevegelsene har karakteren av en *genererende* kraft er, såvidt jeg forstår, én av hovedpunktene i forf:s tese. P. 173 (51. f. n.) blir således sesongbevegelsen betegnet som den *agerende* faktor. Forf. betegner uttrykkelig (p. 173 överst) denne sats som hans eget positive bidrag. P. 199 er det også tale om at sesongvariasjonene tar en *aktiv* del i konjunkturcyklens bevegelse. Og p. 235 er der tale om at en forhøielse av lånerenten blir *fremkalt* av sesongstigningen. P. 243 sies det enn- også direkte at det er sesongsvingningen som gir den primære konjunkturcykle den *nødvendige impuls* til stigning. Stigningen skulde altså ikke kunne komme istand uten ved hjelp av sesongsvingningene.

På andre steder derimot fremhever forf. at sesongvariasjonene *ikke* spiller rollen av noen primærårsak, men at sesongbevegelsen bare virker som en metronom der skarpere avgrenser konjunkturbevegelsens periodiske forløp. Se f. eks. p. 241. Jeg kan ikke finne at forf. har gjort noget forsøk på å forklare motsetningen mellom disse to uttalelser. Og jeg tror det vil være vanskelig å forene de to synspunkter sålenge man ikke skiller ordentlig mellom underliggende og tilsynelatende komponenter på den ene side, og mellom impulsfenomen og rytmeffekten på den annen. Hvis man imidlertid gjør disse distinksjoner kan de to synspunkter på en naturlig måte bringes i harmoni.

For det første: Hvis man tenker på de tilsynelatende komponenter er det sikkert riktig å si at sesongsvingningene gjør tjeneste som en metronom der skarpere markerer (eller retoucherer) konjunkturcyklens begynnelse og avslutning. Det er netop denne retouch som gjør at det kommer til å gå et helt antall kortcykler på hver langcykle. Og som gjør at man får det tidligere omtalte »skuddårs» fenomen. Et illustrerende eksempel på riktigheten av dette synes jeg man har i den omstendighet som forf. omtaler p. 244, nemlig at den primære konjunkturcykle 1921—1924 er forskudt et halvt år i tid sammenlignet med den forangående primærcykle, således at ved cyklen 1921—24 har vårsesongen overtatt den rolle som høstsesongen spillet under den foregående primærcykle.

For det annet: Hvis man tenker på de underliggende komponenter, tror jeg det kan være berettiget å betrakte en kort svingning (f. eks. sesongsvingningen) som i nogen grad impulsaktiv i forhold til en lengere svingning (f. eks. primærcyklen). Den måten hvorpå dette kan tenkes å skje, kan man illustrere ved et lite pendel (sesongsvingningen) som er ophengt i et større pendel (konjunkturcyklen). Hvis det lille pendel ved en eller annen anordning (f. eks. et urverk) bringes til å svinge, så vil den derved fremkalte »rystelse» av det store pendel bevirke at også dette kommer i svingning. Men det blir ingensomhelst sammenheng mellom svingetiden for de to pendler. Svingetidene blir hver for sig bestemt ved pendelens lengde. (Forutsat at massen av det lille pendel er liten i forhold til massen av det store pendel).

For at det skal være mulig på denne måte å betrakte sesongsvingningen som et impulsfenomen for konjunkturcyklen, er det selvfølgelig nødvendig å betrakte konjunkturcyklen som en *fri* svingning. Det her utviklede synspunkt er derfor vesentlig forskjellig fra forf:s, idet forf. oppfatter konjunktursvingningen som en bunden svingning (se f. eks. p. 98 hvor forf. netop avviser Wicksells tanke om at konjunkturen kan opfattes som en fri svingning).

p. 199, 3 l. Forf. har i dette avsnitt levert et som det synes tilfredsstillende bevis for at sesongbevegelsens amplitude forandrer sig med konjunkturfasen. Hans fortolkning av dette faktum er imidlertid etter mitt skjønn tvivlsom. Det her statistisk påviste fenomen kan etter min opfatning ikke tas som et uttrykk for at sesongbevegelsen virkelig er en genererende kraft i konjunkturforløpet. For å bruke et av forf:s egne bilder: den omstendighet at vindkrusningene er tydeligst på bølgens luvartside, kan ikke tas som et bevis for at bølgen er generert av vindkrusningene. Heller ikke den teoretiske forklaring p. 174 gir etter mitt skjønn noen tilfredsstillende begrunnelse for at sesongbevegelsen spiller noen aktiv rolle i konjunkturforløpet.

p. 202. Mot den analyse som er gitt i avsnittet om konjunkturbølgens sammenheng med sesongvariasjonene har jeg en prinsipiell innvending. Det cyclebegrep, som forf. opererer med, er de tilsynelatende, ikke de underliggende cykler. Det forf. vil vise er at der går et helt antall (tilsynelatende) kortcykler på hver (tilsynelatende) langcykle. Hertil tar han i bruk den harmoniske analyse. Men det som karakteriserer den harmoniske analyse, er jo nettop at den opererer med de underliggende perioder og de underliggende komponenter. Hvis vi f. eks. holder oss til det konstruerte eksempel med to sinuskurver (I) og (II) i fig. 1, så vil en periodogramanalyse av dette eksempel bringe for dagen de to underliggende perioder 3 og 10 (eller presisere uttrykt: det er dette ideal som periodogramanalysen søker å realisere). Den omstendighet at der *tilsynelatende* går tre korte perioder på en lang er noe som periodogramanalysen etter sitt vesen *ikke* vil vise. Anvendelsen av periodogramanalysen på dette punkt er derfor ikke på sin plass. Forf. kunde ha nøiet sig med det bevis som han har gitt p. 197. Jeg skal om et öieblik omtale hvad jeg tror er grunnen til at resultatet av den harmoniske analyse tilsynelatende stemmer med forf:s påstand.

p. 207, 24 l. Efter forf:s kritiske bemerkninger om vanskelighetene ved å anvende harmonisk analyse på det foreliggende materiale, må man spørre hvilke ting det er som gjør at han allikevel finner en slik anvendelse forsvarlig. Hans begrunnelse synes å være at den harmoniske analyse her anvendes på en mere begrenset måte enn vanlig. Spesielt fremholder forf. at han her ikke benytter den harmoniske analyse som et middel til å konstatere periodelengdene. Jeg kan imidlertid ikke forstå at dette er riktig. Analysen i

denne prgf. går nemlig ut på ikke bare å konstatere periodelengdene men endogså nærmeré å analysere størrelsesforholdene mellom de forskjellige periodene. Av forf:s uttalelse p. 220 (8 l. fra oven) fremgår det også tydelig at et av formålene med analysen i nærværende prgrf. nettop har vært å konstatere periodelengdene.

p. 209. Angående figur 16: Periodogrammet for den amerikanske tackjemsproduksjon. Jeg har tidligere fremholdt som min opfatning at den harmoniske analyse efter sitt vesen ikke kan registrere det fenomen som forf. her har hatt for öie, nemlig at der (tilsynelatende) går et visst antall sesongsvingninger på hver primær-cykle og videre et visst antall primær-cykler på hver sekundær-cykle. Jeg skal nu fremsette en antagelse om grunnen til at det av forf. konstruerte periodogram synes å bestyrke forf:s teori, derved at periodogrammet viser maksimumspunkter for perioder lik 17, 24, o. s. v. Jeg tror at disse maksima i periodogrammet er et *skinfenomen*. Jeg vil ikke påstå at det bevis jeg skal levere for riktigheten av min antagelse er absolutt avgjørende. Men beviset er iallfall av den art at det gjør det overveiende sannsynlig at min opfatning på dette punkt er riktig.

Mit bevis er følgende: Hvis man tar en sinusfunksjon

$$\sin \left(a + \frac{2\pi}{p} t \right)$$

så kan ordinaten A for periodogrammet av denne funksjon beregnes i eksplisit form, da det nemlig i dette simple tilfelle er mulig å utføre direkte de integresjoner hvormed Fourier koeffisientene blir bestemt. Man får følgende formel:

$$A^2 = \left(\frac{\sin m(\lambda - 1)\pi}{m(\lambda - 1)\pi} \right)^2 \cdot \left[\frac{4}{(\lambda + 1)^2} + 4 \frac{\lambda - 1}{\lambda + 1} \sin^2(a + m\lambda\pi) \right]$$

hvor $\lambda = \frac{q}{p}$, q er forsøksperioden, p den sanne periode, $m =$ reok-

kurenstallet = det største hele tall som innholdes i $\frac{\omega}{q}$, ω er observasjonsintervallets lengde.

Ved at diskutere denne formel, ser man at periodogrammet får et maksimum for $\lambda = 1$, uansett hvilken størrelse av reokkurenstallet m som svarer til $\lambda = 1$. Det er dette maksimum med $\lambda = 1$ som gir periodogrammet dets mening. På begge sider av $\lambda = 1$ får man imidlertid med visse mellomrum sekundære maksima som bare forstyrrer periodogrambilledet. Disse sekundære maksima vil være forholdsvis små, såsant ikke m og λ optrer i slike kombinasjoner at $m(\lambda - 1)$ blir et lite tall. For $\omega = 10 p$ f. eks. vil de sekundære maxime være ubetydelige.

Hvis derimot reokkurenstallet, m , eftersom λ varierer, skifter på en slik måte at $m(\lambda - 1)$ kan anta små verdier, så vil periodogram-

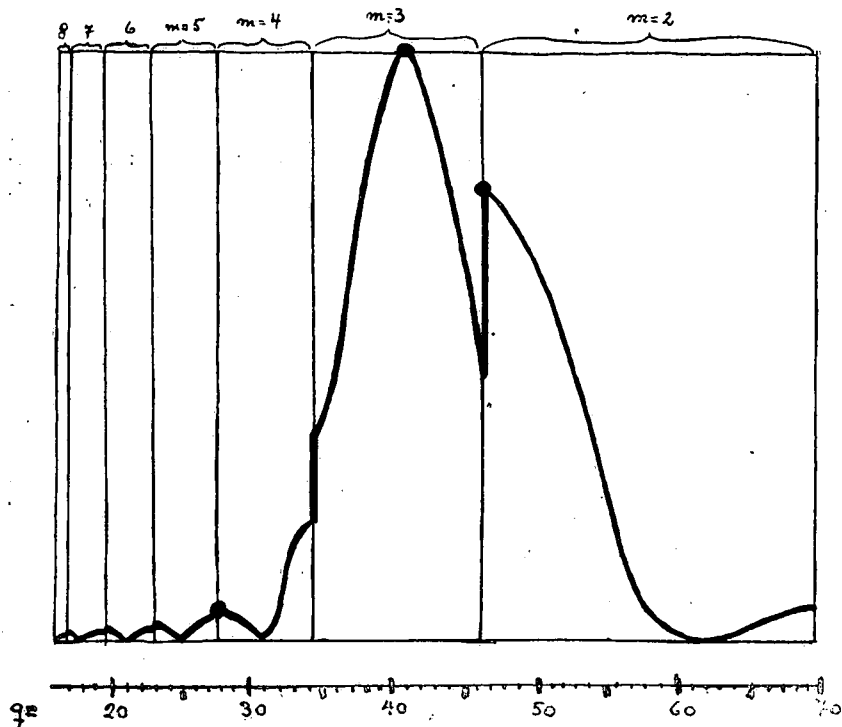

Fig. 2.

billedet bli sterkt forstyrret. Dette er netop situasjonen i det av forf. benyttede materiale. Her ligger den mest fremtredende sande periode i nærheten av $p=41$ og observasjonsintervallets lengde er $\omega=138$. Og når det er tilfelle vil periodogrammet opvise en rekke kraftige sekundære maksima som bare er »ekko» av perioden $p=41$ og ikke på nogen måte vidner om tilstedeværelsen av andre perioder. For å belyse forholdet kan vi konstruere periodogrammet for funksjonen $\sin \frac{2\pi}{p} t$ med $p=41$ og $\omega=138$.

Vi undersøker altså hvorledes periodogrammet vilde se ut om der i materialet hadde været tilstede bare een eneste periode, nemlig $p=41$. Hvis periodogrammet skulde gitt et korrekt bilde av forholdet måtte det da ha vist et fremtredende maksimum nemlig $A^2=1$ for forsøksperioden $q=41$, og ellers hatt en ordinat praktisk talt lik nul. Slik vilde periodogrammet også blitt om observasjonsintervallets lengde ω hadde været meget stor. Men periodogrammbilledet blir ganske anderledes når $\omega=138$. Ved hjelp av formelen for A^2 finner vi at periodogrammet da vil forløpe som vist i fig. 2.

Det viser sig at vi får sekundære maksima i alle de punkter hvor reokkurenstallet m skifter. Særlig utpreget er dette ved perioden 46 måneder. Forøvrig viser hele billedet ikke så liten overensstemmelse med forf:s, fig. 16, p. 209. I betraktning av den uhyre

simple funksjon $\sin \frac{\pi^2}{p} t$ som vi her har lagt til grunn må man si at beliggenheden av de forskjellige maksima mellem perioden = 17 og perioden = 46 stemmer forbausende godt i de to figurer. Særlig utpreget er overensstemmelsen for de tre maksima ved 28, 41, 46. Efter mitt skjønn viser derfor forf:s fig. 16 ikke nogetsomhelst ut over tilstedeværelsen av den ene periode på 41 måneder.

p. 223. Det fenomen som forf. her fortolker som *en* konjunkturbølge, hvis periodelengde har forkortet sig, tror jeg det er riktigere at forklare på en annan måte. Det er vistnok et interferensfenomen mellem de to slags konjunkturbølger: primær- og sekundærcykle. Jeg er tilbøielig til å tro at hverken primær- eller sekundærcyklen har hatt noen påviselig periodeforandring, men at derimot begge sykler har hatt en amplitudeforandring, idet primærbølgenes amplitude har tiltatt og sekundærbølgenes amplitude har avtatt. I den første del av materialet er det derfor langbølgenes som dominerer billedet men i den siste del korthølgene. Den ved Turner's metode (p. 218 ff.) konstaterte sekulære nedgang i periodelengden står i god overensstemmelse med en slik fortolkning. Turner's metode er nemlig efter sitt vesen slik at den gjengir den sekulære forandring i *gjennemsnittet* av samtlige tilstedeværende periodelengder. Den vil derfor vise en nedgang selv om både primær- og sekundærperiodene har vært uforandret men amplituden for primærcyklen har vært tiltagende og for sekundærcyklen avtagende.

p. 316, 16 l. Hvad er meningen med uttalelsen om at en liten residuals sum gir et kriterium på god utjevning? Efter dette kriterium vilde en horisontal linie med ordinat lik observasjonsgjennemsnittet gi den ideelle tilpassning. Og det vilde gjelde likegyldig hvorledes materialet var beskaffet.

*

Dermed anser jeg mig ferdig med det som desverre er en opponents viktigste plikt, nemlig å gjøre sig op en mening om det fremlagte arbeides svakheter. Det å vurdere arbeidets sterke sider er en langt behageligere opgave.

Som jeg nevnte innledningsvis ligger arbeidets fortjeneste deri at det efter hele sit anlegg er et forsök på å bringe istand en syntese mellem den abstrakte økonomiske teori og det konkrete erfaringsmateriale som ligger nedlagt i den økonomiske statistikk. Det er nettop den type av arbeide vi nu trenger i økonomikken. En av de ting som gjør at økonomikken som videnskap, befinner sig på et relativt set rudimentært stadium sammenlignet med de andre er-

farings videnskaper, er nettop at vi ennu ikke har forstått å få istand en slik syntese. Som et ledd i dette arbeide, og som det første i sitt slags i den skandinaviske litteratur, vil den foreliggende avhandling forsvare sin plass. Jeg lykkønsker forf. med arbeidet.

Ragnar Frisch.

Annuaire de l'institut international de droit public. 1929 (Paris, Les presses universitaires de France, 1929). 603 s. — 1930 (ib. 1930). 1,485 s.

På den offentliga rättens område råder för närvarande en påfallande livaktighet. De djupgående, svåröverskådliga förändringar, som statslivet under den senaste tiden genomgått, hava framkallat en väldig, positivrättsligt orienterad litteratur med syfte att analysera och kommentera nya former och institut. Men samtidigt har något annat inträffat. Den i nutidens vetenskapliga liv starkt accentuerade tendensen att inom de olika vetenskapsgrenarna klarlägga deras filosofiska grundvalar har med mycken styrka gjort sig gällande inom den offentliga rätten. Man är ej tillfreds med ett positivrättsligt arbete på vedertagen grund. Själva de offentlighetsrättsliga grundbegreppen underkastas en skarp analys från dels filosofiska, dels komparativa utgångspunkter. Allt står under diskussion, allt vacklar. Diskussionen är till hela sin innebörd internationell; går man så på djupet, som nu sker, när man nämligen med nödvändighet till problem, som äro gemensamma för olika rättssystem. Kontakten mellan olika länders rättsvetenskap har emellertid ingalunda haft önskvärd intensitet. Anglosachsarna ha i stor utsträckning stått främmande för särskilt tysk rätts- och statsvetenskap. Men även i litteratur från andra länder iakttagas man stundom en förbluffande begränsning i synkretsen. Det tankeutbyte, som är all vetenskaps livsluft, kommer på detta sätt ej till tillbörlig utveckling.

»Institut international de droit public», som grundades 1927, har i denna situation utan tvivel en viktig uppgift att fylla. Förteckningen över dess 35 »membres titulaires» upptager en mängd representativa namn inom stats-, förvaltnings- och folkrätt och i någon mån även inom »les sciences politiques». Starkast företrädde äro Frankrike, Tyskland (med Österrike) och Förenta Staterna. Bland de åtta fransmännen möta bl. a. två märkesmän i förvaltningsrätten, Jèze och Berthélemy, samt Barthélemy och Carré de Malberg. Tyskarnas och österrikarnas mest kända namn — hela antalet är 9 — äro måhända Kelsen, Schücking, Smend, Thoma och Triepel (bland namn, som man saknar, är Anschütz). En talrik kontingent — mera »statskunskapligt» än statsrättsligt betonad

— företräder Förenta Staterna; dit höra t. ex. Brown Scott, Goodnow, Lowell och Willoughby samt två tyskfödda män, Freund och Redlich. — Övriga länder ha tillsammans tio representanter, bl. a. Jenks, som ensam företräder det brittiska riket, chileneren Alvarez och greken Politis, båda väl kända inom folk-rätten, samt schweizaren Fleiner, f. n. institutets president. Också bland de »associerade» medlemmarna äro inslagen från Frankrike, Tyskland och Förenta Staterna starka. Namnen Jellinek, Schmitt, Garner och White kunna här förtjäna nämnas. Till denna kategori hör också en exilerad ryss, Mirkine-Guetzévitch, institutets generalsekreterare, känd bl. a. för värdefulla publikationer av statsrättsliga urkunder och för studier över samtidens allmänna utveckling inom den offentliga rättens område. Frappant är, att Italien står helt utanför institutet.¹ Helt orepresenterade äro vidare — av europeiska stater — Nederländerna, de baltiska länderna samt Sverige, Norge och Finland; Nordens enda representant är professor Poul Andersen, som är »membre associé».

»Le but de l'institut est le travail scientifique dans le domaine du droit public et des sciences politiques, l'examen théorique des différents problèmes du droit public, — droit constitutionnel, droit administratif, droit international public dans ses rapports avec le droit public interne, — l'elaboration de méthodes, l'affirmation de principes généraux, la comparaison et l'appréciation des différentes doctrines nationales, en vue du développement des libertés individuelles au moyen de principes juridiques dans les états libres.» Detta statuternas program utvecklades närmare i det anförande, varmed Jèze, institutets förste president, öppnade dess första sammanträde (juni 1917). Han betonade starkt den gemenskap i vetenskaplig metod och syften, som borde uppbära institutets arbete. »La méthode, c'est l'étude désintéressée, scientifique, des grands problèmes du droit public dans les États modernes. Le but c'est de contribuer au développement des libertés publiques dans les pays libres par les moyens de la technique juridique.» Genom att sammanföra »toutes ces grandes intelligences», som tillhöra institutet, till gemensam, djupgående bearbetning av problemen borde detta kunna bana väg för »des solutions moyennes, dont le prestige et l'influence auprès des gouvernants seront d'autant plus forts qu'elles exprimeront, à un moment donné, la conscience juridique du monde civilisé».

Institutets hittills publicerade två årsböcker giva besked om vad som under åren 1927—29 utträttats i dessa hänseenden. Den från början utstakade planen för arbetet gick ut på åstadkommande av grundläggande rapporter i varje särskilt till behandling upptaget problem, under samarbete mellan en rapportör och andra medlemmar av institutet. Tills vidare synes man emellertid hava nöjt sig

¹ Det sammanhänger kanske med grundstadgarnas nedan citerade föreskrifter om institutets allmänna syfte.

med ett enklare förfaringssätt. De rapporter, som framlagts, hava var för sig varit *en mans verk*; några av dem hava gått på djupet, de flesta hava blott utgjort kortare aperçuer över problemen. Konfrontationen mellan olika meningar har sålunda uteslutande skett genom det muntliga tankeutbytet vid institutets sessioner. Det är emellertid en rad fundamentala spörsmål, som i denna form kommit under behandling — enkannerligen sådana, som just för närvarande stå i det vetenskapliga intressets mittpunkt.

Skall författningens efterlevnad garanteras genom rättskipning, och skall i så fall denna uppgift anförtros åt de allmänna domstolarna eller åt särskilda organ? Österrike har gått i spetsen på den senare av dessa linjer, och det är därför naturligt, att Kelsen, som spelat en stor roll dels vid den österrikiska författningsdomstolens organiserande (1920), dels i dess arbete, utarbetade den grundläggande rapporten i detta ämne. Diskussionen blev huvudsakligen ett meningsutbyte mellan dem, som förordade detta system, och anhängare av kontroll från de allmänna domstolarnas sida. Men även den bakomliggande större frågan — som senare på bred bas upptagits av Schmitt — blev i någon mån berörd: hur långt kan man över huvud utsträcka rättskipningens funktioner inom politikens område? Betänkligheter härutinnan yppades bl. a. av Jèze: »il faut se défier de l'esprit conservateur des juges ... il est dangereux de leur confier la mission de dire le droit en matière politique». Får rättskipningens politisering berördes av Kelsen själv: »les partis politiques commencent à faire effort pour installer ... des partisans officiels ou officieux (i förvaltningsdomstolen); c'est un grave danger». Det är ungefär samma fara, som inom den internationella rättskipningen blev aktuell genom valen till Haagdomstolen s. å. (1928). Ett specialproblem inom ett besläktat område stod under behandling vid institutets sista sammanträde (1930): böra, då domstolar (ev. särskilda förvaltningsdomstolar) pröva förvaltningsaktens giltighet, undantag göras för vad fransmännen stundom kalla *actes de gouvernement*, tyskarna *Regierungsakte*? Handlingarna i detta ärende hava ännu ej publicerats, men en tysk deltagare, på vars omdöme man har all anledning att lita, nämligen Thoma, betygar (i *Zeitschrift des öffentlichen Rechts*), att meningsutbytet var utomordentligt givande.

Då institutet, efter rapport av Jèze 1928, dryftade »la signification juridique des libertés publiques», var det däremot knappast möjligt att på några få timmar nå längre än till en flyktig konfrontation av motsatta, förut väl kända ståndpunkter; åtminstone får läsaren av förhandlingsreferatet detta intryck. Mera fruktbarande blir törhända det successiva studium av olika »libertés individuelles», som, på initiativ av Jèze, 1929 begyntes med en diskussion om äganderätten (rapportör: spanjoren Gascón y Marin). Diskussionen röjer det kända förhållandet, att en äldre, rent individualistisk syn på frihetsrättigheterna (»1789 års idéer») på alla håll fått vika för det som man med tanke på Weimarkonstitutionen

kallat »1919 års idéer»; man betonar med andra ord starkt äganderättens egenskap att vara betingad av samhällets intressen. Institutet har nu för avsikt att övergå till ett studium av äganderättens gestaltning i de olika ländernas statsrätt.

Ett inom både statsrätt och folkrätt livligt debatterat ämne är frågan om »la portée des règles de droit constitutionnel pour la conclusion et la ratification des traités internationaux». Med sedvanlig elegans inledde Politis (vid sammanträdet 1929) diskussionen, särskilt framhävande betydelsen av den senaste tidens utveckling hän emot en verklig internationell lagstiftning, med enklare former än dem, som sedan gammalt brukats vid avslutande av traktater. Det aktuella problemläget formulerades koncist av rysen Nolde: »Si, en droit international, il existe une tendance à faciliter la conclusion des traités, le droit interne accuse la tendance contraire à en soumettre la ratification à une procédure très complexe». Diskussionen utmynnade ej i några bestämda reformlinjer. Några månader senare togs frågan upp i Nationernas förbund; man tvekar där ännu om vägarna att komma ut ur den oklarhet och osäkerhet i avseende å den internationella lagstiftningens former, som, enligt Alvarez' omdöme under institutets diskussion, skapat »une véritable crise du droit international conventionnel».

Ehuru institutet till hela sin läggning företrädesvis är rättsvetenskapligt, har det icke skytt att taga upp spörsmål, som ligga på gränsen till vad man i Sverige kallar statskunskap. På grundval av rapporter bl. a. av två av statskunskapens främste målsmän i våra dagar, Barthélemy och Lowell, av vilka särskilt den förstnämndes, på en gång djupplöjande och kringlynt; är av stort värde, diskuterades 1929 »la crise de la démocratie représentative». Också diskussionen om referenduminstitutet (s. å.), inledd av schweizaren Fleiner och amerikanaren Garner, var mera politiskt än juridiskt betonad.

Om de arbeten, över vilka här en hastig överblick lämnats, giva institutets årsböcker närmare upplysning; där publiceras dels rapporterna, dels referat av diskussionerna. För den fackman, vilken väl begagnar de mångahanda andra vägar (bl. a. ett antal utmärkta tidskrifter av olika nationalitet) som finnas att följa samtidens livliga diskussioner, bjuda förhandlingarna måhända ej så synnerligen mycket nytt i avseende å fakta och synpunkter; *Revue de droit public* har f. ö. i förväg publicerat en väsentlig del av årsböckernas innehåll. Men den, som icke har tillfälle till ett dylikt systematiskt studium, vinner i årsböckerna på ett bekvämt sätt en viss inblick i samtidens offentlighetsrättsliga diskussion, en första orientering i problemlägen, i skilda metoder och åskådningssätt.

Betydelsefullare än dessa verkningar utåt är emellertid helt visst det tankeutbyte, som genom institutets arbeten etableras mellan ledande vetenskapsmän från olika länder och skolor. Tyskar och fransmän ha icke haft svårt att mötas; i de vetenskapliga utgångspunkterna hava de i själva verket mycket gemensamt. Med deras

juridiska orientering har anglosachsarnas mera politiska riktning konfronterats. Även i övrigt ha olika vetenskapliga riktningar mötts. Referaten skildra t. ex. en utan tvivel animerad fäktning mellan den gamle Duguit (det var två månader före hans död) och bl. a. Kelsen. Den förre hävdade den för hela hans verk grundläggande satsen: »L'étude des faits sociaux permet d'établir des règles de droit supérieures au législateur. C'est au juriste qu'il incombe de le faire: car il doit être un directeur de conscience.» Jag antager att det var vid detta tillfälle, som den temperamentsfulle fransmannen förklarade, att om det ej förhöll sig så, kunde man lika så gott låsa dörren till den juridiska fakulteten och kasta nyckeln i Seine; hans motståndare i debatten, som för visso ej lät sig övertygas, har dock med omisskännlig sympati berättat episoden för den som skriver dessa rader. I dylika förtroliga diskussioner åstadkommas ej några »solutions moyennes», men väl en personlig beröring, som ur vetenskaplig synpunkt kan verka mera berikande och befruktande än år av läsning — denna personliga beröring, som ofta inom ett land på ett ogripbart sätt gör en enhet av dem som ha ett studium gemensamt. Om institutet kan bana väg för en internationell enhet av samma art, betyder det en stor vinning för den offentliga rätten.

Måhända kan man tänka sig, att institutets arbeten på denna väg i en framtid komma att inverka på den positiva rättens utformning i olika länder. Institutet synes emellertid klokt nog icke förhålla sig i denna riktning. Då chilénaren Alvarez — kanske med minnen från de folkrättsliga institutens och den panamerikanska unionens arbeten för folkrättens kodifikation — ifrågasatte, att man skulle utarbета ett förslag till deklaration »om de medborgerliga rättigheterna», »qui soit en harmonie avec les nouvelles exigences de la vie sociale», fann han, så vitt man kan se av referaten, ingen anslutning.

Årsböckerna hava icke till enda syfte att upplysa om institutets eget arbete. Det är meningen, att de också skola år från år redovisa »toutes les modifications constitutionnelles, les lois les plus importantes intéressant le droit public, les règlements des parlements, la jurisprudence constitutionnelle des pays civilisés». De båda hittills publicerade årsböckerna bjuda på ett mycket rikhaltigt material av denna art. 37 olika länder — av större eller mindre betydelse — äro representerade; bland dem saknas tyvärr Sverige. Det är svårt att utpeka någon eller några delar av innehållet som särskilt värdefulla; blott såsom exempel må nämnas, att man får tillfälle till aktmässigt studium av den engelska rösträttsreformen 1928 och den engelska lokalförvaltningens omorganisation 1929, den italienska representationsreformen 1928 samt lagstiftningen om det fascistiska partiet och dess stora råd 1928—29, den jugoslaviska diktaturen, nya konstitutioner för Littaun och en rad andra stater m. m. Värdet ökas genom den snabbhet, varmed utgivaren,

Mirkine-Guetzévitch, lyckats färdigställa det vidlyftiga materialet. I juni 1929 (ej 1928, som i företalet uppges!) framlades den första årsboken för institutet för att sedermera utkomma av trycket i slutet av samma år; ett år senare utkom den andra, som redovisar den offentlighetsliga utvecklingen under 1929. Man har all anledning att med stora förväntningar emotse arbetets fullföljande. Helt visst komma dessa årsböcker att för jämförande offentlighetsliga studier bliva ett hjälpmedel av oskatthbart värde. Detta gäller i främsta rummet andra länder än de stora kulturländerna; deras utveckling blir nämligen ofta i mycket ofullständig mån beaktad i de ledande tidskrifterna och liknande publikationer.

Vid planläggningen av ett så omfattande företag, vari en mängd olika krafter från olika länder samverka, möta givetvis stora svårigheter. Redaktionen antyder själv, att man icke från början kunnat fixera en enhetlig plan; de uttalanden, som på olika ställen i årsböckerna göras om urvalsprinciper och framställningsform, äro ej heller fullt tydliga och motsägelselösa.¹ Utan tvivel skola emellertid linjerna klarna under arbetets fortgång.

Man har för det första att göra fullt klart, vilket område det är som publikationen skall överspanna; endast om det sker med full bestämdhet, så att läsaren är säker att inom ett något så när skarpt begränsat område få besked om vad som förekommit, kan publikationen fullt ut göra avsedd nytta. Det är fråga om »droit public», intet annat. Men är det all »droit public», som åsyftas? *Statsrätten* (författningsrätten) bildar givetvis kärnpunkten, *Folkrätten* torde däremot böra hållas utanför. Den sista årsboken innehåller visserligen några dokument från ett område, som betecknats som »droit constitutionnel international»; det sker emellertid ingen skada, om denna ansats ej fullföljes. För studium av den internationella rättens utveckling finnas redan andra goda hjälpmedel. Svårare blir att bestämma, i vad mån publikationen skall beakta den *förvaltningsrättsliga* utvecklingen. Hittills har man i detta hänseende icke förfarit konsekvent. Från åtskilliga länder meddelas ett mer eller mindre rikligt förvaltningsrättsligt stoff. Sålunda finnes under Frankrike en avdelning för »droit administratif»; vidare behandlas bl. a. en ungersk lag om den offentliga förvaltningens reorganisation, rumäniska lagar om religionsfrihet, om ministeriernas organisation och om budgetkontrollen, som åtminstone delvis falla långt utom statsrättens ramar, o. s. v. På andra håll har man stannat inom den rena författningsrättens område. Inkonsekvensen har väl delvis vållats av det välbekanta förhållandet, att det finns många olika meningar om gränsen mellan stats- och förvaltningsrätt. Huru som helst: här står redaktionen inför ett ännu ej tillfullo löst problem. Helt säkert gör den klokt i att i möjligaste mån be-

¹ Se. *Annuaire* 1929, s. 12 ff., 189 f., 1930, s. 12. Den av direktionen godkända plan för årsboken, som åberopas (1930, s. 11), har, så vitt jag kunnat se, ej offentliggjorts.

gränsa sin uppgift; faran för en orimlig ansvällning av materialet ligger nära till hands.

Vidare gäller det att klargöra, vad det är för sorts material som skall läggas fram. Huvudsaken är naturligtvis att redovisa ny *lagstiftning* (»textes constitutionnelles», »lois» och »règlements»). Dessutom ställas i utsikt uppgifter om »*jurisprudence constitutionnelle*», varvid man synes framför allt ha tänkt på sådana domstolsavgöranden, som avse möjligheten för domstolarna att bedöma lagars grundlagsenlighet.¹ Judikatur meddelas dock, så vitt jag funnit, blott från Belgien, Förenta Staterna, England och Tyskland. Utöver vad programmet angiver, innefatta redogörelserna för somliga länder även upplysningar om den *politiska utvecklingen* i övrigt (se t. ex. Förenta Staterna, Polen, Estland). För sådana upplysningar torde emellertid årsböckerna ej vara den rätta platsen; det finnes andra publikationer (t. ex. »The annual register») som bättre fylla denna uppgift.

En mycket vanskelig fråga är därefter, i vilken form lagstoffet skall presenteras. I de hittills utgivna årgångarna ha mångahanda olika tillvägagångssätt använts. Stundom ha de viktigaste nya lagtexterna för året avtryckts in extenso. Stundom förekomma kommenterande noter eller inledningar. I åtskilliga fall har man nöjt sig med utdrag ur lagtexterna, eller mer eller mindre summariska redogörelser för deras innehåll eller rent av blott förteckningar av mycket växlande utförlighet över viktigare lagar. En och annan medarbetare har givit sin redogörelse något av den vetenskapliga uppsatsens prägel; så har t. ex. Csekey gjort med avseende å Estland och Ungern och Sukiennicki med avseende på Polen (»Deux ans de l'histoire constitutionnelle de la Pologne»). I Storbritanniens avdelning överraskas man av en liten avhandling av Laski om »le règne de la loi en Angleterre», som belyser de djupgående förändringar vilka ägt rum, sedan Dicey skrev sin berömda bok om Englands statsrätt. — Valet mellan olika framställningsformer har ingalunda alltid skett med hänsyn till ämnets betydelse. Tyska riket (inklusive alla dess länder) upptager i båda årsböckerna tillsammans 39 sidor (varav för rikets del 4), Spanien 8, Förenta Staterna (där särstaternas lagstiftning ej alls behandlas) 26. Men å andra sidan upptager Albanien 34 sidor, Syrien och Libanon 62, Grekland 155, Rumänien 200.²

Redaktionen har en maktpåliggande uppgift, då den småningom skall skapa den likformighet i avseende å framställningsformen, som är nödvändig, om publikationen skall fylla sin uppgift. Uppenbarligen gäller det att finna en medelväg mellan ytterligheter. Läsa-

¹ I årsboken 1930, s. 12, nämnes dock, egendomligt nog, intet om judikaturen.

² Uttalandet i företalet till årsboken 1930, att man skall sysselsätta sig med »le droit public des principales puissances du monde», är överraskande. Att bakom detsamma dock ej röja sig några planer på en stormaktshegemoni visas av att Frankrike, England, Tyskland, Italien och Förenta Staterna tillsammans ej upptaga större plats än Albanien, Guatemala, Kuba, Libanon och Syrien.

ren har å ena sidan anspråk på exakta, objektiva och fullständiga upplysningar. För detta ändamål är det otvivelaktigt önskvärt, att karaktären av en lagsamling noga fasthålls. Men det är ej nog med de nakna texterna. Deras verkliga värde och användbarhet för den relativt oinitierade står ofta ej i förnuftig proportion till deras omfång. Vederhäftigheten i den kunskap, som nås blott genom ett isolerat studium av lagtext, är, som varje jurist vet, ofta skenbar; om främmande lagtexter gäller det i särskilt hög grad, att de lätt kunna leda den mindre omdömesgille på villovägar. Om man fasthåller, att årsboken skall hava ett orienterande syfte, kommer man ovillkorligen till den slutsatsen, att texterna, om möjligt, borde framläggas i bearbetat skick. I många fall bör en huvudsakligen refererande form framstå som den naturliga. I viktigare ämnen bör utan tvivel lagtexten in extenso eller i utdrag publiceras, men icke heller i dessa fall kan den samvetsgranne forskaren undvara en om också knapphändig kommentar, som fäster uppmärksamheten vid det väsentliga, ställer förändringarna i relation till förut gällande rätt o. s. v. Utan tvivel vore det lyckligt, om redaktionen vid denna bearbetning kunde gå fram utan alltför ängslig internationell hänsynsfullhet gentemot de stundom säkert överdrivna föreställningar, som representanten för ett land gör sig om betydelsen av just hans lands rätt. Det får likvisst icke förbises, att anspråken på bearbetning kunna tänkas äventyra snabbheten i publiceringen. Detta vore beklagligt; beklagligt vore också om de ledde till frångående av grundsatsen om *årligen* återkommande rapporter. Endast i den mån årsboken strängt fasthåller kraven på aktualitet och fullständighet, har den en självständig uppgift att fylla vid sidan av sådana publikationer som Jahrbuch des öffentlichen Rechts.

Med det nu sagda sammanhänger naturligtvis språkfrågan. Det allra mesta av lagtexterna måste självfallet meddelas i form av översättningar; svenska, rumäniska och portugisiska texter vore till ingen nytta. Att översätta lagtexter är emellertid ett ytterst vanskligt företag; det vet var och en som försökt det. Vårt lagspråks — kanske framför allt det offentlighetsliga lagspråkets — ord återgiva ofta ett tankeinhåll, som alltigenom bestämmas av vår positiva rätt och som endast närmelsevis kan uttryckas på andra språk. I vad mån översättandets nödfallsutväg skall begagnas borde bero på vilken språkkunskap man kan förutsätta hos läsarna. I förevarande fall har man tydligen förutsatt en läsekrets, som behärskar franska, men varken tyska eller engelska. »La langue officielle de l'institut et de ses publications est la langue française», heter det nämligen i statuterna. Denna regel, som tolkats så att alla texter översatts till franska, är naturligtvis ägnad att minska publikationens användbarhet. Inom de anglosachsiska länderna blir väl dess spridning med hänsyn till språket rätt begränsad. Och i de länder, där man kan utgå ifrån att de, som ha användning för årsboken, behärskar de tre kulturspråken (t. ex. i Norden), torde

man vara föga tillfredsställd med att nödgas läsa tyska och engelska texter på franska. Det blir dubbel översättning och fördubblad osäkerhet. — Att helt och hållet eliminera språksvårigheterna är omöjligt. Men det kan förtjäna framhållas, att de bliva mindre framträdande, i den mån man lägger vikt vid referat och kommentarer och inskränker lagtexternas publicerande in extenso.

Nils Herlitz.

Till red. insända skrifter

- Ekonomisk Tidskrift*. 1930. H. 5. Uppsala 1931.
- Ekonomiska Samsfundets Tidskrift*. Ny serie. H. 21—22. Hfors 1931.
- Finsk Kommunaltidskrift*. 1931. Nr 2—3. Hfors 1931.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik*. T. CX. H. V—VI. Hfors 1931.
- Fontes juris gentium*. Herausgegeben von VIKTOR BRUNS. Handbuch der Entscheidungen des Ständigen Internationalen Gerichtshofs. 1922—1930. Berlin 1931. Carl Heymanns Verlag.
- Helsingfors stads statistik*. IV. Stadens tekniska verk. 1930. Av styrelsen för Helsingfors stads tekniska verk. — V. Stadens räkenskaper och bokslut. 1930. Av Helsingfors stads drätselkontor. — Undervisningsväsen. 1927—30. Av Helsingfors stads statistiska byrå. Hfors 1931.
- Historisk Tidskrift*. 1931. H. 1—2. Sthlm 1931.
- Industria*. Arg. XXVII. Nr 12—16. Sthlm 1931.
- Institut International d'Agriculture, Rome*. Revue Internationale d'Agriculture. 1931. N:o 5—6. Rome 1931.
- International labour review*. Vol. XXIII. N:o 6. Vol. XXIV. N:o 1. Genève 1931.
- Kommersiella Meddelanden*. Arg. 18. Nr 40—44. Sthlm 1931.
- Kommunkalender för Helsingfors stad*. 1931. Hfors 1931.
- Konsumentbladet*. 1931. Nr. 1—32. Sthlm 1931.
- Meddelanden från Handelskammaren i Geste*. 1931. H. 1—2. Geste 1931.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Arg. XXVI. Nr 22—31. Hfors 1931.
- Nationalekonomisk Tidskrift*. 1931. H. 3. Kbhvn.
- Nordisk Försäkringstidskrift*. 1931. N:o 3. Sthlm 1931.
- Nordisk Tidskrift för international Ret*. 1931. Vol. 2. Fasc. 2. Kbhvn 1931.
- Skandinaviska Kreditaktiebolaget*. Kvartalskrift. 1931. Nr. 3. Sthlm 1931.
- Social Tidskrift*. 1931. Nr 5—7. Hfors 1931.
- Sociala Meddelanden*. 1931. Nr. 6—7. Sthlm 1931.
- Statistisk Månadsskrift*. Arg. 26. Nr 4—6. Sthlm 1931.
- Stockholms stads statistik*. I. Statistisk årsbok för Stockholms stad. 1930. Utarbetad av Stockholms stads statistiska kontor. — III. Hälso- och sjukvård. 1929. Av Stockholms stads hälsovårdsnämnd. Sthlm 1930.
- Sunt Förnuft*. Arg. XI. Nr 4. Sthlm 1931.
- Svensk Finansstidning*. Arg. IX. Nr 35—45. Sthlm 1931.
- Svensk Tidskrift*. 1931. H. 4—5. Uppsala 1931.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift*. 1931. H. 4. Sthlm 1931.
- Sveriges officiella statistik*. Arbetslösheten inom fackförbunden. Av K. Socialstyrelsen. — Befolkningsrörelsen år 1928. Av Statistiska Centralbyrån. — Kooperativ verksamhet i Sverige år 1929. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1931.
- Tiden*. 1931. Nr 6. Sthlm 1931.
- Tidskrift för Retsvidenskap*. 1931. H. 2. Oslo 1931.
- Tirfing*. 1931. H. 3. Norrtälje 1931.
- Udenrigsministeriets Aarboeg*. 1931. angaaende det af Folkenes Forbund i det forløbne Aar udførte Arbejde. Kbhvn 1931.
- Weltwirtschaftliches Archiv*. Band 34. H. 1. Hamburg 1931.
- BOLDRINI, MARCELLO, La Fertilità dei Biotipi. Milano 1931.
- FORSSBERG, EINAR, Det svenska statsministerämbetets tillkomst. En historisk översikt. Västervik 1931.
- JOHANNESSON, FREDRIK, Statsteoretiska studier. Sthlm 1931. Oskar Eklunds Bokförlag, A.-B.
- WETTERBERG, GUNNAR, Handbok i kyrkolagfarenhet. Andra upplagan. Lund 1931.

Försäkringsaktiebolagen
"Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

Brand=
Liv=
Olycksfalls=
Automobil=
och andra
Försäkringar

Den 1 januari 1931 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar c:a	2.500.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar c:a	210.000.000 kronor
Ränteförsäkringar c:a (årligen)	1.200.000 kronor

Den 1 januari 1931 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder nära	80.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser)	9.300.000 kronor)